Hazırlayanlar:
Barış Çoban / Zeynep Özarslan

panoptikon

gözün iktidarı

Jeremy Bentham / Catherine Pease-Watkin / Simon Werret
Barış Çoban / Zeynep Özarslan

SU YAYINLARI

2. BASIM

panoptikon / gözün iktidarı

PANOPTİKON: GÖZÜN İKTİDARI

Yazarlar: Jeremy Bentham
Catherine Pease-Watkin
Simon Werret
Barış Çoban
Zeynep Özarslan

Çeviri: Barış Çoban-Zeynep Özarslan

Hazırlayan: **Barış Çoban-Zeynep Özarslan**

SU YAYINLARI

Kitabın Adı: Panoptikon: Gözün İktidarı
Hazırlayanlar: Barış Çoban-Zeynep Özarslan
Yayma Hazırlık: Su Yayınevi
Kapak Tasarım: Hayalgücü Tasarımevi
Baskı: Kayhan Matbaası Davutpaşa Cad.
Güven San. Sit. C Blok No: 244 Topkapı/İst

I. Baskı: Eylül 2008
II. Baskı: Şubat 2016

ISBN: 978-975-6709-64-1

Telif Eserleri Kanunu gereğince bu eserin bütün hakları
Su Yayınevi'ne aittir.

Su Yayınevi

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29, Kat.3/53
Cağaloğlu-İSTANBUL
Telefax: 0212. 512 16 68
www.suyayinevi.com
e-mail: admin@suyayinevi.com

PANOPTİKON: GÖZÜN İKTİDARI

Yazarlar: Jeremy Bentham
Catherine Pease-Watkin
Simon Werret
Barış Çoban
Zeynep Özarslan

Çeviri: Barış Çoban-Zeynep Özarslan

Hazırlayan: **Barış Çoban-Zeynep Özarslan**

SU YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

PANOPTİKON YA DA GÖZETİM-EVİ *Jeremy Bentham*
Giriş 9
Mektup 12
I: Gözetim İlkesi Düşüncesi 12
II: Hapishane Gözetim-Evi İçin Bir Plan 14
III: Müstakil Bir Bina İçin Alan 18
IV: Yapı İlkesinin Açık Alanlara Uygulanması 21
V: Planın Ana Noktaları 23
VI: Planın Avantajları 25
VII: Gözetim-evi – Nezarethaneler 28
VIII: Kullanım Olanakları – Gözetim-Evleri – Islah 30
IX: Gözetim-Evleri –Ekonomi – Sözleşme – Plan 31
X: Meslek Seçimi Serbest Olmalıdır 35
XI: İşlerin Çoğaltılması Gerekli Değil 40
XII: Müteahhit'in Denetimleri 43
XIII: Çalışmayı Sağlamanın Araçları 47
XIV: Tahliye Olan Kişilere İlişkin Madde 49
XV: Bu Plandaki Tasarruf Beklentisi 51
XVI: Islah Evi 57
XVII: Sadece Nezaret İçin Olan Hapishaneler 59
XVIII: Fabrikalar 61
XIX: Tımarhaneler 62
XX: Hastaneler 63
XXI: Okullar 67

BENTHAM'IN 'PANOPTİKON'U VE DUMONT'UN 'PANOPTIQUE'İ
Catherine Pease-Watkin
Giriş 77
Panoptikon'un Kökeni 78
Panoptikon Yazıları 79
Dumont'un Metni 81

POTEMKİN VE PANOPTİKON: SAMUEL BENTHAM VE ON SEKİZİNCİ YÜZYIL RUSYASINDA MUTLAKİYETÇİ MİMARİ
Simon Werret
Giriş 87
I. Samuel Bentham Rusya'da 89
II. Rus Kültüründeki Teatrallik 96
III. Rus Ortodoksisi ve İktidarın Konumu 100
IV. Mutlakiyetçilik Tiyatrosunda Panoptikon 107

"GÖZÜN İKTİDARI" ÜZERİNE *Barış Çoban*
Giriş 111
Kapitalizm, Küreselleşme ve Teknolojik Gözetim 114
Gözetim Toplumu ve Toplumsal Denetim 119
Suçun İktidarı 123
Şiddetin İktidarı ve Polis 126
İktidarın Çıplak Hali; Hapishane 133
Sonuç 137

GÖZÜN İKTİDARI: ELEKTRONİK GÖZETİM SİSTEMLERİ
Zeynep Özarslan
Gözetim Kültürünün Oluşumu 139
Gözetleme Sistemlerinin Amaçları ve Kullanım Alanları 142
Gözetim Sistemlerinin Tehlikeleri 147
Gözetim Sistemlerine Karşı Çıkan Muhalif Oluşumlar 150
Sonuç 153
KAYNAKÇA 154

ÖNSÖZ

Modern iktidarın anlaşılması bağlamında, Bentham'ın "Panoptikon"u oldukça önemli bir metindir. Tarihsel olarak, Tanrı ya da Tanrı-kralların, "kutsal" iktidarların toplum üzerindeki denetiminin göstergesi olan "göz", panoptikon ile birlikte dindışı, kutsal olmayan iktidarın yeni iktidar biçimiyle birlikte yeryüzüne inmiştir. Kapitalist iktidar toplumsal denetimin sağlanması sürecinde "göz"ü aşırı bir biçimde vurgulamıştır, çünkü görünmeden gören iktidar ile toplumun bilinç yapısını "göz"ün baskısıyla tahakküm altına alınmaktadır.

Michel Foucault'un "Hapishanenin Doğuşu" (Discipline and Punishment) adlı çalışması Bentham'ın "Panoptikon"u üzerine kuruludur. Bentham'ın metni, kapitalizm ile birlikte toplumsal iktidarın geçirdiği yapısal dönüşüme gönderme yapmaktadır. Kapitalist iktidar biçimlerinin anlaşılması bakımından panoptik yapı oldukça önemlidir. Gözetim, iktidarın temel denetim biçimlerinden birisi haline gelirken, "göz" önemli bir iktidar organına dönüşmüştür. "İktidarın gözü" yaşamı bir hapishaneye dönüştürür. Özellikle, üretim süreçlerinde işçilerin denetim altına alınması ve sonrasında tüm yaşam alanlarının iktidarın gözü için görünür kılınır.

Küresel kapitalizm yeni teknolojileri, özellikle de iletişim teknolojilerini kullanarak toplumsal denetimi sağlanmaktadır. "Gözün iktidarı" küreselleşmekte ve toplumsal özgürlükleri yok etmekte, baskıcı gözetim toplumunu yerel iktidarların yardımıyla yeniden-üretmekte ve biçimlendirmektedir. Küresel panoptikon, yeni emperyal iktidarın "yeni dünya düzeni"dir. Toplumlar, küreselleşme süreci ile birlikte, "gözün iktidarı" tarafından teslim alınmıştır, başka bir deyişle herkes "gözaltına" alınmıştır. Küresel iktidarın teknolojik gözü toplumları tehdit olarak tanımlamakta ve tüm dünya yeni iletişim ve savaş tek- nolojilerinin kullanımıyla yüksek güvenlikli bir hapishaneye dönüştürülmektedir. Küresel panoptikon, iktidarın toplumları mahkûm ettiği kara-ütopyadır. Toplumsal özgürlük ise halen bir ütopyadır, "göz" iktidardan arınıp özgürlük ve eşitlikçi bir toplumun düşünü görmedikçe, iktidarın organı olarak özgürlüğü tehdit etmeye devam edecektir.

SU YAYINEVİ

PANOPTIKON YA DA GÖZETİM-EVİ*

GÖZETİM ALTINDA TUTULACAK HER TÜR İNSANIN BULUNDUĞU HER TÜRLÜ KURUMA VE ÖZELLİKLE DE CEZAEVLERİNE, HAPİSHANELERE, TİCARETHANELERE, ISLAHEVLERİNE, YOKSULLAR EVİNE, KARANTİNA İSTASYONLARINA, FABRİKALARA, HASTANELERE, AKIL HASTANELERİNE VE OKULLARA UYGULANABİLEN YENİ BİR YAPI İLKESİ TASARIMI:

*1787 YILINDA BEYAZ RUSYA'DAKİ CRECHEFF'TE LİNCOLN'S INN'Lİ ** BAY JEREMY BENTHAM TARAFINDAN İNGİLTERE'DEKİ BİR ARKADAŞINA YAZILAN BİR DİZİ MEKTUPTA ANLATILAN BU İLKEYE UYARLANAN YENİ BİR YÖNETİM PLANI*

Jeremy Bentham

GİRİŞ

Ahlak kuralları reforme edildi -sağlık (politikası) iyileştirildi- endüstri güçlendirildi- eğitim yaygınlaştırıldı- halkın yükü hafifletildi -Ekonomi, eskisi gibi, sağlam temellere dayandırıldı- Sosyal Yardım Kanununun gordion düğümü kesilmedi, ama çözüldü- tüm bunlar basit Mimari bir düşünce ile gerçekleştirildi. Bunları kalemimi bırakırken söylemeye cesaret edebildim. -Ve daha en başta önümde uzanan zorlu yolu görebilseydim, belki de tüm bunları başlarken söylerdim. Şimdiye kadar benzeri görülmemiş, aklın akıldan üstünlüğünü gösteren yeni bir biçim ve benzer şekilde buna sahip olmayı seçen kişilerce suiistimal edilmesine karşı garanti altına alınmış eşsiz bir biçim. Lokomotif misali; bununla yapılması muhtemel işler gibi. O halde vaat edilen beklentiler ne derecede karşılanabildi, buna okuyucular karar verecek.

Bu çalışmanın ana bölümünü oluşturan bu Mektuplar, TEFECİLİĞİN SAVUNUSU ile neredeyse aynı zamanlarda, 1787 yılında Rusya'da Crecheff'te yazıldı, oradan İngiltere'ye gönderildi. Özgün bir yapı tasarımını içeren bu mektuplar belli bir kişiye hitap ediyordu ve yayınlanmasına dair mevcut ya da kesin bir amaç taşımıyordu (bu bilgi bana bir İngiliz gazetesi aracılığıyla ulaşmıştı). İrlanda halkı, mektuplarda yer alan konuyla alakalı bir mevzuuyla,

---

* Çev: Zeynep Özarslan

** Londra'da hukuk öğrencilerinin öğrenim gördüğü ve avukatlık stajının yapıldığı dört hukuk topluluğundan ve binasından biri. Diğerleri; The Inner Temple, The Middle Temple, and Gray's Inn.*(ç.n.)*

kısa bir süre önce Maliye bakanının Hapishane sisteminin denemesini yapmak için oradaki yönetim bölümü ile ilgili verdiği önergeyle ilgileniyordu. Böylelikle, onlar şimdi İrlanda basını aracılığıyla gerçekleri görebiliyorlar.

Mektuplar, birkaç önemsiz paragrafın silinmesinden ve bu tarz yeni fikirlerin, uzmanların bilgisiyle ve tavsiyeleriyle desteklenerek esas olarak yukarıda bahsi geçen yapıyı anlatan daha kapsamlı ve eleştirel bir incelemenin ürünü olduğunu belirten bir dipnotun eklenmesinden başka değişiklik yapılmadan, ilk yazıldıkları haliyle basıldı.

Okuyucu, mektupların betimsel bölümünü tekrar incelerken, her ne kadar okurken bunların ne olduğunu düşünerek kendini sıkıntıya sokmasına gerek olmasa da, dipnotta anlatılan ve detayların her şekilde genel ilkenin resmedilmesi ve sonuçta elde edilmesi muhtemel faydaların kanıtlanmasına eşit derecede iyi hizmet edeceği düşünülerek yapılan bu değişiklikleri hatırlayacaktır.

Hapishane sistemine gelince, belki de bu alanda emek harcamış olan beyefendilerin önerdiği ya da kabul ettiği çeşitli ölçütleri, makul olanın ötesinde daha özgürce tartıştığım gibi bir izlenim oluşabilir. Ki bu itinayla kaçınmış olduğum bir konudur: Ancak, tam anlamıyla adaletin sağlanması ya da hak ettiği konumda olabilmesi ancak burada önerilen planla olabilirdi. Burada ele alınan bazı kavramların, bir önceki çalışmamda bizzat önerdiğim ya da savunduğum bazı kavramlar olduğunu pişmanlıkla değil ama memnuniyetle belirtmek isterim: Meseleyi daha çok başkaları tarafından yapılmamış olmasının ya da sadece benim tarafımdan yapılabileceğinin bir kanıtı olarak değil de sadece aslında bizzat benim tarafımdan yapıldığının bir kanıtı olarak değerlendiriyorum. Umarım bu düşüncem, ilgili saygıdeğer baylara bir özür olur ve iyi kalplilikleri beni bağışlamalarını sağlar. Eleştiri karşılıklı yapıldığı takdirde, yine de hâlâ benim gözümden kaçmış hata varsa eğer, bunları düzelteceğim, düzeltme bir ceza gibi korkup kaçılacak bir şey olarak değil bir ödül olarak kabul edilecektir.

Yöntem ve özetleme açısından, Mektuplar ve Dipnot, yani orijinali tamamlayan ekler, bir bütün olarak yeni bir yöntemdir. Ama zaman yetersizdi ve eğer bu yaratımın bir değeri varsa, ona verilen önem, tarihsel ve yenilikçi bir bakışla sunulmuş olması nedeniyle daha az eğlenceli ya da daha az öğretici olmayacaktır.

Okullar üzerine olan Son Mektup bir çeşit *jeu d'esprit*'dir. [nüktedir], ve başka bir yerde değil de, bu başlangıç bölümünde ve de yeni olanın ilham veren çekiciliğinde, yani bu heyecanın akışı içinde bu kadar hafif bir biçim olarak sunulabilirdi. Böylelikle, muhtemelen kuru bir tartışmanın sıkıcılığını hafifletmeye yardımcı olabilir ve bu nedenle de ciddi okuyucuların beğenisini kazanmayı beceremeyeceğinden, mazur görülebilir.

MEKTUP I

GÖZETLEME İLKESİ DÜŞÜNCESİ

Crecheff-Beyaz Rusya, -1787.

Sevgili ****, geçen gün, sizin İngiliz gazetelerinizden birinde, ****8** için tasarlandığı belirtilen CEZAEVİ'ne ilişkin bir tanıtımdan söz edildiğini gördüm. Bu, bana, geçenlerde ağabeyim tarafından, belli açılardan benzer amaçlar için tasarlanmış olan, *Gözetim evi* ya da *Laboratuar* olarak adlandırdığı ve buraya inşa etmeye hazırlandığı bir binanın planını hatırlattı ve bu bahsi geçen kurum için yararlı olabileceğini düşündüm*. Bu sayede, binaya ilişkin bazı çizimler elde ettim, onları da buraya ekledim. Aslında binanın geniş kapsamlı uygulamalar için elverişli olduğunu düşünüyorum, nedenlerini daha sonra anlayacaksın.

Tek bir cümleyle söylemek gerekirse, bence bu binanın, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının amaçlandığı binalar marifetiyle çevrelenemeyecek ya da denetlenemeyecek kadar geniş mekâna sahip olmayan, istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir olduğu kabul edilecektir. Amacın dışında olması ya da amaçlanana ters düşmesi önemli değil: bina, endüstrinin her alanındaki iş kollarındaki *ıslah edilemeyenlerin cezalandırılması, delilerin denetim altında tutulması, ahlaksızların ıslah edilmesi, şüphelilerin hapsedilmesi, tembellerin çalıştırılması, acizlerin bakılması, hastaların tedavi edilmesi, gönüllülerin yönlendirilmesi*, ya da *eğitim* alanında *yeni neslin eğitilmesinde* olsun: tek kelimeyle, ölüm odalarında *hükümlülerin kaldığı cezaevlerinin* ya da yargılanma öncesi sanıkların tutulduğu *nezarethanelerin* ya da *azılı suçluların kaldığı hapishanelerin, ya da ıslahevlerinin ya da düşkünlerevinin, ya da imalathanelerin, ya da akıl hastanesinin, ya da hastanelerin, ya da okulların* amaçlarına uygulanabilir.

---

* Türklerin Ruslara aniden saldırması sonucunda, Türklerle Ruslar arasında ansızın başlayan savaş ve beraberinde ortaya çıkan bir takım başka olaylar yüzünden bu proje kesintiye uğradı. Burada sözü edilen kişi, o zamanlarda Çariçe'nin hizmetindeki bir taburun komutanıdır ve savaş sırasında hizmetleri nedeniyle şeref madalyası almıştır ve hizmetine bir alay asker verilmiştir, bugünlerde ise alayıyla birlikte ülkenin uzak bir bölgesine yerleştirilmiştir.

Açıkça görülmektedir ki, tüm bu durumlarda, gözetim altında tutulan insanlar kendilerini denetlemek zorunda olan insanlarca, ne kadar sıkı bir biçimde, gözetim altında tutuluyorsa, kurumun X amacı o kadar mükemmel bir şekilde yerine getirilmektedir. Bu ideal mükemmelleştirme, eğer amaç buysa, her insanın her daim gerçekten bu zor durumda olmasını gerektirecektir. Bu mümkün değildir, arzulanan bir başka şey ise, mümkün olduğunca çok nedenle, her an gözetlendiğine inanması, ya da aksine gözetlenmediğinden emin olamaması, gözetlendiğine kendini inandırmasıdır. Birazdan göreceğiniz gibi, ağabeyimin planında bu özellik, gözetim, tümüyle sağlanmıştır: ve bence bu gözetim planı, başka bir plan tarafından daha iyisinin sağlanamayacağı, ya da daha doğrusu, başkası tarafından sağlansa bile, bu plana yalnızca belli bir oranda yaklaşabileceğini açıkça gösterecektir.

Mevzuyu oldukça kısa kesmek için, bu planın yukarıda sayılan amaçlar için uygulanabilirliği üzerinde duracağım, oldukça karmaşık olduğundan, en güçlü yönünü ve çeşitli ihtiyati mekanizmalarını örneklemeye çalışacağım. Gözetim-evi tasarımının oluşmasını sağlayanlar şunlardır: *nezaret altında tutma, hapis, tecrit, zorla çalıştırma ve eğitim*; bunların tümü de göz önünde bulundurulacak olan amaçlardır. Bu amaçların hepsi birlikte gerçekleştirilebilir, elbette bunlardan biri ya da birkaçı da en azından aynı kesinlik ve kolaylıkla gerçekleştirilebilir.

MEKTUP II

HAPİSHANE GÖZETİM-EVİ İÇİN BİR PLAN

Plana bakmadan önce, yapı hakkında genel bir fikir edinmek için aşağıdakileri okuyun.

Bina daireseldir.

Tutukluların odaları binanın çeperinde konumlanır. İsterseniz, bunları, *hücre* olarak adlandırabilirsiniz.

Bu hücreler birbirinden ayrılmıştır ve böylelikle, binanın çeperinden merkeze uzanan ve en büyük boyuttaki hücreyi oluşturmak için gerekli olduğu düşünülen mümkün olan noktaya dek uzatılan dairesel bölmeler sayesinde tutukluların birbirleri ile iletişim kurmaları engellenir.

Gözetleyicinin odası merkezde yer alır; istersen buna gözetmenin locası diyebiliriz.

Hepsinde olmasa da, çoğunda merkezle çeper arasında dairesel bir boşluk ya da alan bırakılması uygun olur. Bu *ara bölge* ya da *dairesel* alan diyebilirsin.

Hücrelerin genişliğine gelince, binanın dışından gözetmen locasına uzanan bir koridor için yeterli olacak şekilde düzenlenebilir.

Binanın dış çeperinde yer alan hücrelerde, sadece hücreyi aydınlatmak için değil de aynı zamanda hücreden geçerek gözetmen locasına denk gelen bölümü de yeterince aydınlatabilmesi için bir penceresi vardır.

Hücrelerin iç çeperine, gözetim kulesine bakan kısmına demir parmaklıklar yapılır, böylelikle hücrenin her bir parçası gözetmenin görüşünden kaçamayacak kadar aydınlık kılınır.

Bu parmaklıkların, tutukluyu ilk girişinde içeri girmesini sağlayacak ve her daim gözetmen ya da görevlilerin girişine izin verecek büyüklükte *kapı* biçiminde açıklıkları bulunur.

Tutukluların diğer tutukluları görmesini engellemek için, hücreleri ayıran bölüm duvarları ara bölgeye doğru parmaklıkların birkaç ayak ötesine dek uzatılır: bu bölümleri *bölüm duvarları* olarak adlandıracağım.

Bu şekilde hücrelerden ve ara alandan geçerek gelen ışığın gözetmenin locası için de yeterli olacağı tasarlanmaktadır. Ancak, bu amaçla, hem hücrelerin pencereleri hem de bunlara karşılık gelen locadakiler, maliyeti de göz önünde bulundurularak, bina elverdiğince geniş olmalıdır.

Locanın pencerelerinde, mahkûmlar hücrelerindeyken gözlerinin görebildiği yükseklikte, herhangi bir amaçla kullanılabilecek stor perdeler vardır.

Stor perdelere rağmen, *doğrudan gelen ışık* sayesinde mahkûmlar hücrelerinden locada biri olup olmadığını görebilecekti, bunu önlemek için bina dairenin iki çapıyla oluşturulmuş olan ve birbirlerini 90 derecelik açıyla kesen bölmelerle dörde ayrılır. Bu bölmeler için en ince malzeme kullanılabilir; ve istendiğinde kaldırılabilecek şekilde yapılabilir; yükseklikleri mahkûmların hücrelerinden diğer hücreleri görmelerini engelleyecek yeterlilikte olmalıdır. Bu bölmelerin kapıları, açık bırakıldıklarında, doğrudan ışık alabilir. Kapıdan gelecek olan bu doğrudan ışığı engellemek için, her bölmeyi gerekli görülen büyüklükte tekrar ikiye bölmek gerekir.

Gözetmen locasının bu pencereleri, kapı formunda, hücrelerden herhangi biriyle gözetleyicinin iletişimine müsaade etmek için gerekli olduğu varsayılan en fazla sayıdaki noktadan ara bölgeye açılır.

Locanın her penceresinin dışında yer alan, karşısındaki hücreyi aydınlatmak için yansıtıcılarla desteklenen küçük lambalar, gündüzün güven vericiliğini geceye taşıyacaktır.

Başka durumlarda gerekli olan ama sorunlu durumlarda da sesin duyulmasını ve de uzaktan bir mahkûmun gözetleyicinin başka bir mahkûmla uğraştığını öğrenmesini engellemek için gözetleyici locasından, alanı geçerek, tüm hücrelere ve böylelikle locanın penceresinin karşısındaki tarafa da küçük bir *metal tüp*le ulaşılabilir. Bu alet aracılığıyla, birinin en küçük fısıltısı bile diğerlerince, özellikle de kulağını tüpe dayadığında, duyulabilir.

Eğitim konusuna gelince, eğitmenin işine gerektiği dikkati veremediği veya öğreniciye işi onun gözünün önünde yaparak öğretmeye çalışmadığı durumlarda, işçileri yanma çağırmadıkça, eğitmen burada aslında başka yerde olduğu gibi, farklı işçileri ziyaret etmek için bir neden olduğunda mümkün olduğunca sık görev yerini değiştirir; bu çeşit binalarda kullanılabilecek olan bu yöntem, suçluların hapsedildiği binalarda o kadar da iyi sonuç vermeyebilir. Ama talimatların sözel olarak uzaktan verildiği her durumda bu tüpler faydalı olacaktır. Bu tüpler, bir yandan, gerektiğinde, eğitmen tarafında, eğitmen locadaki merkezi konumunu terk etmeden işçilere talimatlarını iletmesi için seslenmesini olanaklı kılar ve diğer yandan da, locada değişik eğitmenlerin ya da kişilerin aynı anda hücre-

lere seslenmesinden doğabilecek karmaşayı engeller. Ve örneğin hastanelerdeki sessizliğin sağlanmasında, ilk bakışta önemsiz gibi görülebilecek bu küçük aygıt ek bir avantaj da sağlar.

Binanın tepesindeki çan kulesine, sadece alarm amacıyla kullanılacak olan bir çan asılabilir ve gözetmenin locasından bir iple idare edilebilinir.

Hücreleri ve alanı ısıtmanın en ekonomik ve muhtemelen en uygun yolu binayı, seralarda olduğu gibi ısıtıcı borularla çevrelemektir. Toplu olarak suni ısı üreten her araç, İngiltere'de zaman zaman görülen hava durumunda olduğu gibi, tutukluların yaşamı için ölümcül olabilir; ama zaten masa başında çalışan kişilerle tutukluların çalışması da pek birbirine benzemez. Ancak, borular ve borularla bağlantılı olan şömineler, seralarda olduğu gibi binanın dışında değil de binanın içinde olmalıdır. Böylece ısı kaybı azalacaktır ve hava akımı hücrenin her yerine ulaşacaktır, ateşin yarattığı sıcak hava da havalandırmayı sağlayacaktır. Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi Hastahaneler başlığı altındaki bölümde bulabilirsiniz.*

* Hem üzerinde uzun uzadıya konuşulması hoş olmayan hem de pek önemli olmayan ama sağlıklı ve güvenlikli gözetim için büyük önem taşıyan, bu nedenle de dikkate alınmadan da geçilemeyecek olan bir konu daha vardır: gerekli boşaltımın tahliyesinin yapılması sağlayan araç gereçleri kastediyorum. Bu sıradan gereksinim hem güvenlik için tehlikeli olabilir hem de tecrit planına aykırıdır. Atığın görevlilerce tahliye edilmesi, temizliğe aykırıdır, böyle bir düzenlemeyi uygulamak saçma değildir. Ama mahkûmların sağlıklı olduğu durumlarda bile zorken hele bir de hasta oldukları durumlarda tümüyle imkânsız olacaktır. Çünkü her hücrenin havası ve doğal olarak loca da, bir ziyaretle diğeri arasındaki dönemlerde sürekli pislik içinde olacaktır. Durum böyle olunca, ben, her hücreye bu amaçla bina inşa edilirken sabit bir donanımın yapılmasından daha başka uygun bir yöntem göremiyorum.

MEKTUP III

MÜSTAKİL BİR BİNAYA EKLENTİ

Şimdiye dek binanın nitelikleri ile ilgili olan ilkeler üzerinde durdum. Şimdi, belki de, bu ilkelere göre yapılmış bir binanın ileride uygulanması muhtemel olan değişik amaçlarla uyumlu bir biçimde nasıl genişletilebileceğini merak edebilirsiniz. Meslekleri icabı, sadece mimarlar bu konu üzerine yetkinlikle konuşabilirler. Ama hoş görürseniz birkaç şey söyleyeceğim.

Her iki hücrede bir, hücreleri ayıran bölmenin sonuna, dış duvarın tuğlalarının içine, içi boş bir baca ya da tünel için bir yer bırakılır; eğer bina birkaç katlıysa bu tünel binanın her katına yapılır.

Bu tünelin içine, her hücrenin altına, iç kısmı sırlanmış TOP RAKTAN YAPILMIŞ BORUNUN (aynı İngiltere'de bacaların tepesinde olduğu gibi) alt ucu döşenir. Hücreye açılan üst ucu, bir insan bedeninin sığamayacağı bir büyüklükte ve şekilde bir aralık bırakılarak dökme-demir bir oturakla kaplanır ve duvara gömülür. Hücrenin içinden tüneli geçirmek için, bu borunun konumu elbette eğimli olacaktır. Binanın dışına, tünelin alt kısmına, atıkların tahliyesini sağlayacak ve de fark edilmeyecek bir yüksekliğe, bir kemer yapılır. Hapishanelerin tarihine ilgi duyup da, ne kadar sıklıkla bu yolla hapisten firara teşebbüs edildiğini ya da bu firarların sonuçlandığını bilmeyen kimse yoktur herhalde.

Duruma göre istediğinde mahkûmun kapatabileceği ince bir perde herhalde gereksiz olarak değerlendirilemez. Bu, hem ahlak kurallarına uygun olacaktır hem de -gözetleyici hâlâ görebileceği için- herhangi yasak bir girişimin gizlenmesini önleyecektir.

Her hücre için düşünülen tüm bu ekipmanlar çok fazla paraya mal olmaz: yüksek derce de bir güvenlik için ufak bir bedel. Bu anlamda, disiplini elden bırakmadan, birçok normal evde olduğu gibi, büyük ölçüde temizliğin faydalarından yararlanılacaktır ve böylelikle de bunun getirisi olan sağlığa kavuşulacaktır.

Tüm hücrelere vanası olan bir SU-BORUSU da eklemeyi önerirsem, bu sanırım, bu tür kuruluşlar için büyük bir lüks olarak değerlendirilecektir. Bununla birlikte, bu bariz harcama göründüğü kadar büyük olmayacaktır: Çünkü bu yöntemle, gözetleyenin emeğinden önemli ölçüde tasarruf edilecektir. Temizlik için olmasa da içmek için bir miktar su, her koşulda her mahkûma sağlanmak zorundadır. Birçok farklı

bloktaki iki yüz ya da üç yüz mahkûmun bu gereksinimini, taşıyarak karşılamak için sürekli olarak sadece bu iş den sorumlu bir kişinin görevlendirilmesi gerekebilir. Oysaki bu durumda, suyun pompalarla gerekli yüksekliğe çıkarılması için mahkûmların çalışması yeterli olacaktır.

MALZEMESİNE gelince, herkesin bildiği gibi, İngiltere'nin diğer bölgelerindeki tuğla ya da taşa göre, ***bölgesinde tuğla oldukça ucuzdur. Burada tuğla çokça bulunmaktadır. Ama dayanıklı olması amaçlanan bir binada, hem ZEMİNDE hem de PERVAZLARDA aynı malzemenin kullanımından doğan masraf, bir de yangına karşı mükemmel bir güvenlik sağlayacağı göz önünde bulundurulduğunda, aşırı görülmeyecektir.

İçlerinde yapılması düşünülen işlere göre, elbette, hücreler farklı büyüklüklerde olacaktır.

Bir bütün olarak binaya gelince, eğer bina çok küçük olursa bu dairesel yapılanım yeterli sayıda hücreyi alabilecek genişlikte olmayacaktır: eğer çok geniş olursa, dış pencerelerle loca arasındaki mesafe çok fazla olacağından locaya yeterince ışık gelmeyecektir.

Kardeşimin bu kişisel bina tasarımına göre binanın boyutları, uygun miktarda kereste (onun koşullarında bu en ucuz malzemedir) ve diğer bölgesel özellikler göz önünde bulundurularak kararlaştırılabilir. Binanın iki katlı olması ve tüm binanın çapının tam olarak 100 ayak olması düşünülüyor.

Sadece tasavvur etmenize yardımcı olmak için, kardeşimin İngiltere için önerdiği böyle bir binanın bu boyutunu örnek olarak ele alacağım.

Binanın çapı 100 ayak olarak alındığında, bu 48 hücre için yer sağlar, her bir hücre 6 ayak genişliğindedir, ama bütün binayı dolaşan bir koridor ve duvarlar da dâhil edildiğinde bu genişlik 8 ya da 9 ayağa çıkar.

Hücrelerin iki katlı olduğunu varsayarak açıklamama başlayacağım.

Alt katta, duvarların kalınlığı 2 ayaktır.

Bu noktadan, pencereden parmaklıklara, her hücrenin net uzunluğu 13 ayaktır.

Bu noktadan *bölüm duvarlarının* sonuna dek 3 ayak daha eklersek, bu -bize- *dışa uzanan bölüm duvarlarının* uzunluğunu verir.

Ara alan boydan boya 14 ayaktır.

Binanın dışından *loca*'ya kadar toplam 32 1/2 ayaktır. Bunun iki katı, 65 ayak, *locanın çapı*na kalır, 35 ayak; duvarların kalınlığı da bunun içindedir.

Üst katta, *hücreler* ancak 9 ayak derinliğinde olacaktır; üst kat hücreleri ile alt kattaki hücrelerin derinliği olan 13 ayak arasındaki fark, uzatılmış bölümleri çevreleyen galeriden kaynaklanır.

Üst kattaki bu galeri de, bu kattaki ara alan için bir yer sağlar; ve üst ve alt kat arasındaki *merdivenler*, birazdan değineceğim, hem ara alan hem de loca arasında iletişim olanağı sağlar.

Işığın geldiği yerden en uzak olan bölge, yani binanın ve locanın *merkezi* bölgesi, bu yerden, binanın dış sınırının her parçasındaki *pencerelerle* birlikte, 50 ayaktan fazla uzak olmamalıdır, yani çoğunlukla kiliselerde olduğu gibi, bundan daha uzak olmaması gerektiğini düşünüyorum, hele de bu binada olduğu gibi mobilyanın kullanılmadığı düşünülürse. Ancak gözetleyicinin penceresi günışığının geldiği noktadan yaklaşık olarak 32,5 ayaktan daha uzak olmamalıdır.

Sanırım birçok durumda, özellikle de arazinin değerli olduğu ve gözetlenecek çok sayıda insanın olduğu, her bir kişi için ayrı bir odanın gerekmediği ve de gösterişten çok tasarrufun ve ihtiyaçların önemsendiği durumlarda *locanın bir katını hücrelerin iki katına* hizmet edecek şekilde tasarlamak birçok açıdan uygun bulunacaktır.

Bu amaçla, *zemin kattaki locanın zemini, birinci kattaki* hücrelerin zemininden yaklaşık 4 ½ ayak yükseğe inşa edilir. Böylelikle, gözetleyici ayağa kalktığında, yukarıda değinilen üst kattaki hücrelerin zemininin hizasını, ya da bunun birazcık daha yükseğini, görebilir; ve her durumda, zorluk çekmeksizin, pozisyonunu değiştirmeksizin hem üst hem de alt hücreleri denetimi altında tutar.

Ara alana gelince, buranın zemini *locanın zeminiyle* aynı hizada değildir, ama daha alt katlardaki hücrelerinkiyle aynıdır. Ama üst kattaki hücrelerde, daha önce değindiğim gibi, bu alan yerine yukarıda bahsettiğim *galeri* vardır, böylelikle bu alanın yerden tavana yüksekliği her iki kattaki hücrelerin birlikte yüksekliğine eşittir.

Locanın zemini her iki kattaki hücrelerden herhangi birinin zeminiyle aynı hizada olmamalıdır, yani ikisinin arasında olmalıdır, basamaklar, ara alandan zemin kattaki hücrelere inmek ve galeriden geçerek birinci kattaki hücrelere ulaşmak için uygun aralıklarla olmalıdır. İnilen ve çıkılan basamaklar, bina hizmetlilerinin, gözetleyicinin odasından geçmeden üst kattaki hücrelere ulaşmasına olanak tanır.

Bu bölümlerin ve de tümünün *yüksekliğine* gelince, yukarıda bahsedildiği gibi, *locanın bir katından* gözlenebilmesini sağlamak amacıyla, *bu iki katlı hücreler* için 18 ayağın yeterli olacağı ileri sürülebilir. Bu 96 kişinin tutulmasına olanak tanıyacaktır.

Dört katlı hücreler ve iki katlı localar için 36 ayak: bu 192 kişiyi alır.

Altı katlı hücreler ve üç katlı loca için 54 ayak: bu 288 kişi alır.

Ve aslında düşünüldüğünde, 54 ayak çok da büyük bir yükseklik değildir.

Bu çalışmaya eşlik edeceğini düşündüğüm çizimler, hücre katlarının sayısını dört olarak varsaymaktadır.

Hastahaneler başlığı altında, kemerler tarafından desteklenen zeminin kalınlığını azaltarak 9 ayaktan bile daha az bir yüksekliğin hücreler için yeterli olabileceğini tasarlamamın nedenlerini göreceksiniz.

Koridor, hücrelerin sayısının iki veya dört olmasına bağlı olarak, ya bir katın yüksekliğinde ya da iki katlı hücrelerin yüksekliğinde olabilir. Her iki durumda da, koridorun üstündeki bölüm locaya eklenebilir, böylelikle kapılar olmadan, her iki uçtakilere dünya ile iletişim kurma olanağı sağlar ve bir gardiyanın kendini, mahkûmları arasında bir mahkûm olarak bulması tehlikesine karşı güvenliğini sağlar.

Bu haliyle, ofiste yetkili konumda olan bir kişinin çalışma rahatlığı için locanın yeterli ışık al(a)mayacağı düşünülebilir, bu eksiklik bu bölümde, boydan boya boş bırakılacak bir alanla giderilir. Burasını isterseniz *merkezi bölge* diye adlandırabilirsiniz. İstenirse, loca odasından bu boşluğa pencereler açılabilir. Tepesi ya açık bırakılabilir ya da bir *çatı-aydınlığı*yla kapatılabilir. Fakat belli açılardan locaya konfor katmasına rağmen, bu yöntem binanın masraflarını ve hacmini de büyük oranda arttıracaktır.

Ancak, diğer yandan bu boşluk, havalandırmaya da katkıda bulunacaktır. Ayrıca, burası *şapel* için de uygun bir yer olacaktır: mahkûmlar hücrelerinde kalırken ve neredeyse her yeri pencerelerden oluşan locanın pencereleri açık bırakıldığında. Boş bırakılmasına bağlı olarak, aydınlatma ve havalandırma açısından buradan yararlanılabilinir, ancak hiçbir zaman din dışı bir amaç için kullanımı istenmemelidir. Bu nedenle en uygun şekliyle, burası kutsal hizmetler için ayrılabilir ve düzenli olarak bu amaç için kullanılabilir. Kürsü ve ses mekanizması taşınabilir olabilir. Kutsal hizmetler sırasında, tüm diğer zamanlarda mümkün olduğunca açık tutulan çatı aydınlığı kapatılabilir.

MEKTUP IV

AÇIK ALANLAR İÇİN ÖNERİLEN İLKE

Son iki mektubumda dilimin döndüğünee, size, en *basit* haliyle tasarlanan bu yapının yeni planıyla ilgili biraz fikir vermeye çalıştım. Mümkün olan diğer eklentilere ilişkin bazı şeyler söylemek istiyorum.

Bu çeşit müstakil bir binada tutulabilecek en fazla insan sayısı, her bir kurumun amaçlarına uygun olarak saptanabilir, insanların sayısını arttırmak tabi ki binaların sayısının da arttırılmasını zorunlu kılar. Bu *dairesel* yapılardan iki tane gerekli olduğunu farz edin: bu ikisi, aynı prensiplere göre inşa edilmiş olan *kapalı bir galeri* sayesinde tek bir gözetim evine dönüştürülebilir. Ve bu kapalı galerinin yardımıyla, gözetleme alanı istenilen ölçüde genişletilebilir.

Eğer bu dairesel yapıların sayısı *dörde* çıkarılırsa, normalde açık olan alan bu şekilde kapalı alan haline dönüştürülebilir ve kapalı galerilerle çevrelenmesi sadece bir yönden değil tüm yönlerden denetlenmesine olanak verir.

Üzeri çevrelenmiş alan, ya binalar gibi *dairesel* olur, ya da *kare* veya *dikdörtgen* biçiminde olur, estetik kaygıya ya da alanın elverişliliğine göre bu biçimlerden biri ya da diğeri, yani en uygun olanı uygulanır. Aynı ya da farklı amaçlara uyarlanmış olan gözetim-evlerinden meydana gelen farklı uzunluklardaki yapılar silsilesi, bu yöntemle farklı büyüklüklere dek genişletilebilir.

Böyle bir plana göre, bir gözetmen iki ya da daha çok dairesel yapıya hâkim olabilir, ya da eğer her birine bir tane gözetmen düşüyorsa, tek tek binalarla kıyaslandığında böyle birleşik bir yapıda, *gözetleyici güç*, bu terimi kullanmam uygunsa, daha büyük olabilir; böylelikle her gözetleyici duruma göre bir diğerinden nöbeti devralır.

Böylece, aynı ilke sayesinde, izin verilen açık-alan istihdamı veya binanın genel yapısından daha fazla kapalı alan gerektiren herhangi bir istihdam da gözetleme alanı içine dâhil edilmiş olan bu açık alanda uygulanabilir. Bir bahçe, belli dönemlerde topluluğun birkaç üyesince, tüm topluluğun kullanımı için işlenebilir, hava alma ve egzersiz yapmak olanağı onları canlandırır ve rahatlatır.

Birçok yazar, durumları ve tutumları açısından masum oldukları kanıtla*nabilir* olanlarla suçlu oldukları kanıt*lanmış* olanların birbirine karıştığı bu normalleştirici disiplinin gözden düşmüş ve nahoş aktörleri üzerine, büyük bir gayretle ve hakkaniyetle uzun uzadıya

yazılar yazdı. Dertleri bu kadar farklı olan insanların, aynı çatı altında tutulmaması gerektiği söylenir. Birleşik gözetim-evlerinde, iki durumda da eşit derecede elzem olan nezaret altında tutmadaki tedbiri elden bırakmadan, bu sorun çözümlenebilir.

MEKTUP V

PLANIN TEMEL NOKTALARI

Gördüğünüz tüm bu özellikler arasında hangi koşulların plan için çok önemli olduğunun ve hangilerinin önemsiz olduğunun en iyi şekilde anlaşılması faydalı olabilir. Buna göre, işin özü, iyi bilinen, etkili *görünmeden gözetleme* mekanizmasıyla birleşen gözetleyicinin konumunun merkeziliğinde yatmaktadır. Binanın *genel biçimine* gelince, birçok amaç için en kullanışlı olan dairesel biçim gibi görülmektedir: Ancak bu kesinlikle tek önemli şart değildir. Bununla birlikte göreceğiniz gibi, hem tüm biçimler için mükemmel bir görüş sağlayan hem de aynı boyutlardaki sayısız blok için aynı görüşü sağlayan sadece bu dairesel biçimdir: Bu tasarım, gözetmenin konumunu değiştirmeden tüm mahkûmları ve aynı anda yine konumunu çok da fazla değiştirmeden mahkûmların yarısını da aynı mükemmel şekilde gözetleyebileceği bir yer sağlar; ki bu tasarım ayrıca belirli boyutlardaki mümkün olan en büyük odaları da kapsamaktadır; bu dairesel tasarım biçiminde, merkez, ışığa en yakın olan yerde konumlanır -böylelikle işin amacına göre yeterli ışık gözetilerek hücrelerin mümkün olan en büyük genişlikte olması sağlanır-: ve bu durum, gözetleme alanının birinden diğerine geçerken, gözetmenin kat edeceği mesafeyi de kısaltır.

Gözetlenen insanların kendilerini her zaman gözetim altındaymış gibi hissetmelerinin, yani en azından büyük ihtimalle böyle olmasının, muhtemelen en önemli nokta olduğunu fark ettiğinizde memnun olacaksınız, ancak bu, *tek* önemli nokta değildir. Eğer öyle olsaydı, aynı fayda, herhangi bir biçimdeki başka binalardan da elde edilirdi. Burada önemli olan şey, mümkün olan en geniş zaman diliminde, her bir kişinin gerçekten gözetim altında *tutulmasıdır*. *Bütün* durumlar için önemli olan, gözetmenin, disiplinin tasarlandığı gibi gerçekten etkili olduğunu bilmesinden memnun olmasıdır ve hatta gözetmenin, buyurduğu gibi gözetlenenlerin talimatnameye uyduklarını görmesinin yanında, onlara, başlangıçta ya da en azından işin seyrinde, gerektiğinde uygulanması için geçici ve duruma uygun talimatlar verebilmesi daha da önemlidir. Ve bence, gözetleme işinin, tıpkı diğerleri gibi, uygulanmasında ortaya çıkabilecek en az problemle en yüksek ıslahı gerçekleştirileceğini daha fazla ispatlamaya gerek yok.

Buna ek olarak, belli bir zamanda belli bir kişinin gerçekten gözetim altında olma olasılığı, bu durumda olduğu *duygusu*, ne kadar çok olursa, ikna o kadar güçlü, o kadar *etkili* -bu kelimeyi kullanmak uygun düşerse- olacaktır. Bu şekilde şartlanmış çok sayıda insanın davranışlarındaki en ufak bir sapmanın bile hesaba katılacağı farz edildiğinde, en eğitimsiz akılların bile bu bağlamda kendine çeki düzen vermesi sağlanabilir. İlk başta küçük kuralsızlıklarla başlanan ve böyle devam ederek başarılması oranında daha da büyük kuralsızlıklara cesaret edildiğinde, tecrübe, gözetlenen kişiye gevşek bir gözetleme ile sıkı bir gözetleme arasındaki farkı öğretmekte oldukça başarılı olacaktır.

Bu nedenlerle, dairesel biçime sahip olmayan binaların bu amaç için daha da az uygun olduğunu düşünmeden edemiyorum.

Çok önemli bir nokta da, gözetmen locası olarak ayrılan odanın, başgözetmen ya da başgardiyanın ve ailesinin, eksiksiz bir biçimde ve sürekli yaşaması için uygun hale getirilmesidir. Ayrıca ailenin kalabalık olması daha iyidir, çünkü böylelikle, yalnızca bir kişiye ödeme yapılmasına rağmen, aslında aile üyeleri kadar çok gözetleyici olacaktır. Ne gözetleyicinin görevini olağan olarak yerine getirmesindeki düzeni, ne de ailenin ilgisi ya da ilgisizliği, amaç [gözetleme amacı] için gerekli olan motivasyona sahip olmalarında çok da önemli değildir. Yani, sıklıkla gözetleme dışında başka bir şeyle uğraşıyor olabilirler, ama bu durumlarda bile meşgul oldukları sıradan şeylere her ara verdiklerinde zaten konumları gereği doğal olarak ve de kaçınılmaz bir biçimde gözetim amacına uygun olan yöne doğru bakacaklardır. İçinde bulundukları bu durum onlara, küçük kasabalardaki gibi boş ve yerinden kımıldamadan yapılan eylemdeki gibi -pencereden dışarı bakma eylemi- büyük ve sürekli bir eğlence kaynağı sağlayacaktır. Görüntü, sınırlı olmasına rağmen, oldukça çeşitlidir ve bu nedenle, belki de, genel olarak değerlendirildiğinde sıkıcı bir manzara da değildir.

MEKTUP VI

PLANIN AVANTAJLARI

Plana atfettiğim temel avantajlara ilişkin küçük bir kuşkuya kapıldım: gözetleyicinin *gerçekten orada olma* imkânı ile karışan, (eğer din adamları bu ifadeyi kullanmamı uygun görürse) *görünen heryerdeliği**ni kastediyorum.

Planın ikincil ama tutumluluk açısından son derece önemli olan bir avantajı da gerekli olan gözetleyici *sayısına* ilişkindir. Eğer bu plan bir diğerinden daha fazla sayıda gözetleyici gerektirirse, belirli bir dereceye kadar oldukça önemli bir fark yaratan ve inandırıcı olması için oldukça yüksek olan bu ek sayı itirazlara neden olacaktır: şimdiye dek bir binaya yerleştirilenden daha da kalabalık bir topluluk tek bir kişi tarafından gözetlenebilir; çünkü gözetleme sorunu, gözetlemenin sıkılığı artırılarak çözümlenemez.

Plan hangi amaçlara uygulanırsa uygulansın, özellikle de en sert ve zorlayıcı amaçlara uygulandığı durumlarda bile, planın bir diğer çok önemli avantajı ise, *yardımcı* gardiyan ya da gözetimcilerin, yani hizmetlilerin ve her türden düşük rütbeli görevlilerin, tıpkı mahkûmlar ve denetim altında olan diğer kişiler gibi başgardiyanın ya da gö- zetimcinin aynı dayanılmaz denetimine tabi olmasıdır. Sıradan planlarda, bu katı kuralları olan yerlerde, küçük rütbeli görevlilerin baskıcı davranış ve ihmallerinin düzeltilmesi için, mahkûmların çaresi, yani muhtemelen yaptıkları şey başgözetmenin insafına başvurmaktır, fakat kalabalık bir hapishanede en vicdanlı gözetmenin bile bu tür olumsuzlukları engellemek için *çok az* olanağı *vardır*: neredeyse hiçbir gözetmen mahkûmlara bu olanağı vermenin uygun olduğunu düşünmez. Peki, bu plan diğerlerinden ne kadar farklı olacak!

Yardımcı görevliler görevlerinin başında veya görevlerinden uzaklaşmış da olsalar, başgözetmen onların işlerini yapma tarzını, derecesini ve zamanını bilmelidir. Bu en karmaşık politik sorulardan birine *-quis custodiet ipsos custodes?-* (gözetleyenleri kim gözetleyecek) bir yanıt, hem de tatmin edici bir yanıt verir. Ve hem başgözetmen hem de yarımcıları görevlerini yerine getirirken, şimdiye dek görev yerinden ayrılmaları nedeniyle oldukça sert bir şekilde cezalandırıldıkları zamanlara göre daha rahat çalışırlar. Bu durum,

---

* *omnipresence;* Tann'nın *heryerdeliği* ç.n.

zorunlu baskıdansa özgürlük olarak adlandırılan şey için daha yararlıdır, suçun sınırlanmasındansa yardımcı güçler üzerinde denetim kurulması için ve suça özendirmektense masumiyetin korunması için daha etkilidir; planı etkili kılan da budur.

Hâlâ aynı amaca hizmet eden bir diğer avantaj da, yaşamda daha üst rütbelerde olanlardan aldıkları bu can sıkıcı görevleri küçümseyen *hâkimler* ve diğer *sulh yargıçları* gibi daha üst düzey, binaya ara sıra uğrayan gözetmenlerin omuzlarındaki yükün muazzam sıkıntısı ve bıkkınlığının, bu durumun giderilmesiyle bir parça daha katlanılabilir bir sıkıntı olarak hissedilmesidir. Mevcut planlara göre nasıl olduklarını ve de şimdiye dek tasarlanmış en iyi plana göre nasıl olması gerektiğini bir düşünün! Bir şekilde inşa edilmiş 900 tane hücre veya oda olsa (gözetim-evi planında öyleydi), bunların her birinin tek tek ziyaretçilere açılması gerekir. Gözetmenler herhangi bir nedenle görevlerini yapmak için odada kalan kişilerin yakınına gitmeli ve her biriyle nerdeyse temasa geçmelidir; şu an uygulanan gevşek gözetleme yöntemlerinden farklı olmayan bir yöntemle gözetlenmekte olan kişinin konumu, şu durumda, bu ara sıra gelen müfettişler için daha dikkatli ve zahmetli bir inceleme gerektirecektir. Bu yeni plan sayesinde sıkıntıdan tamamen kurtulmuş olur ve loca gibi bir odaya girmenin sıkıntısı, bir başka odaya girmenin sıkıntısından daha fazla değildir.

Eğer *Newgate* bu plana göre yapılsaydı, tüm Newgate binası Bay Akerman'ın sadece çeyrek saatlik ziyaretiyle denetlenebilirdi.

Bu isteksizliğin diğer nedenlerinden biri olarak, kanunları ihlal edenleri ve koruyanları ortak bir felaketle kuşatarak, suçun merkezinden adaletin merkezine, en korkunç biçimlerinden biriyle, ölüm taşıyan bir duruma, *enfeksiyon* tehlikesine kadar, hiçbirisi şu anki kadar zorlayıcı değildir, hiçbirisi maalesef bu kadar sağlam temellere dayandırılmamıştır, hiçbirisi ne bu kadar doğal bir şekilde mazeret üretir ne de herhangi bir mazeretin kabul edilmesine karşı bu kadar güçlü bir gerekçeye sahiptir. Fakat bu şekilde inşa edilmiş bir bölgede, ve bu kadar sağlam bir disiplin altında, enfeksiyon nasıl oluşsun? Veya nasıl devam etsin? Bu çeşit bir tehlikeye karşı, fakirlerin, biri de muhtemelen diyebilir ki veya hatta en zenginlerin kendi evleri bile aynı şekilde ne kadar güvenli olabilir?

Ancak, bu plan sayesinde nezaret etme görevinin tatsızlığı azaltılır, hem de tatsızlığın arttırılmasıyla elde edilecek olan yarardan çok

daha büyük ölçüde bir fayda sağlanır. Bütün diğer planlarda müfettişlerin hiç beklenmedik ziyaretleri vardır ve hareketleri oldukça hızlıdır, daima gerçek durumları örtbas eden hazırlıklar için yeterli zaman olmalıdır. Müfettiş bir kerede dokuz yüz hücreden sadece birini ziyaret edebilir ve bu arada, geri kalanlardan en kötüleri düzenlenebilir ve o hücrelerde kalanlara müfettişi nasıl karşılamaları gerektiği konusunda gözdağı verilebilir ve eğitilebilir. Bu plana göre, müfettişin geldiği duyurulur duyurulmaz bütün manzara anında müfettişin görüşüne açılır.

Müdürler ve müfettişlerden bahsederken, pek önemsenmemesine rağmen, gözetleme sisteminin bazı yararları ve etkileri de olacağını gözden kaçırmamalıyım: Kendi özel meraklarının giderilmesi hariç, plan yapmadan, belki de müfettişlerin ziyaretlerinin diğer sonuçlarını bile düşünmeden olan biteni anlamak isteyen insanların bertaraf edildikleri bölümü kastediyorum. Gözetmen ya da gardiyanın ailesinin de güvenilir olması gerekir, güvenilir olduğu sürece, bu ani denetleyiciler müfettişler, görevliler, milletvekilleri olacaktır, güvenilmez olduğunda ise bu kişiler tanıklar ve de yargıçlar olacaktır. Ama ziyaretçiler oradadır, onları o yöne çeken dürtü tamamen önemsizdir; bu dürtü, ziyaretçilerin arkadaşlarının ve akrabalarının hapiste olmaları nedeniyle tükenen umutları yüzünden oluşan kaygılarını azaltmak ya da sadece genel meraklarını gidermek de olsa, bir kurumda farklı durumlarda insana ilginç gelen şey doğal olarak onları heyecanlandıracaktır.

Görüyorsunuz ki, bir hareket tarzı olarak bunu olduğu gibi kabul ediyorum, akışı kesmeyi ve rahatsız olmayı engellemek için gerekli düzenlemeler altında, bütün kamu binalarında olduğu gibi özel sebepler olmaksızın açılmayan kapıların tersine, bu yapının kapıları meraklı kişilere -dünyadaki yargıçlar kurulunun büyük *açık komitesine*- tümüyle ardına kadar açık olacaktır. Ve uygulanabilir olduğu yerde, itiraz dürtülerinin bunun için en güçlü nedenleri yarattığı kişilerden başka, kim bu umuma açık olma durumuna itiraz edebilir?

MEKTUP VII

GÖZETİM-EVİ – NEZARET

Şimdi, planı daha yakından inceleyerek, farklı amaçlara uygulanabilir gibi görünen birkaç değişik düşünce sunma özgürlüğümü kullanacağım.

Bir *gözetim evi*, özellikle, hem güvenli bir *hapis* yeri olarak hem de *çalışma* yeri olarak tasarlanır (özür dileyerek kendimi düzeltmeliyim, tasarlanırdı demeliyim) her hapishane bu şekilde tasarlanabilir, en azından belli bir dereceye kadar tasarlanmalıdır. Böyle olsun ya da olmasın, bu tür yerlerin hepsinde zorunlu olarak bir *hastane* - tedavi için hazırlık yapılsın veya yapılmasın, en azından hastalığın teşhis edileceği bir yer olmalıdır-. Bu planın, bu üç farklı amaç için uygulanabilirliği üzerinde duracağım.

Mahkûmiyetten önce olduğu kadar sonra da, özellikle içinde bulundukları durumun umutsuzluğu yüzünden firar etmeye teşebbüs edenlerin durumu anlaşılabilir, gözetim-evi, sizin de çoktan fark ettiğiniz gibi, *firarlara* karşı ve özellikle de her türden suçlu için, belki de şimdiye kadar pratikten çok planlamayla ulaştığımız bir güvenlik düzeyi sağlayacaktır. Gardiyanları etkisiz kılabilmek için mahkûmlar arasında elbirliği ve düşünsel işbirliği gereklidir. Fakat binaya girişinin ilk anından itibaren birinin diğerine gözünü diktiği bir ortamda, insanlar arasındaki hangi birlikten, hangi uyumdan söz edilebilir? Duvarların altını kazmak, demir çubukları zorlamak her zaman, karışanın olmadığı uzun bir süreyi ve uyumu gerektirir. Fakat kim o amaçla yapılacak olan ilk eylemi ve geri kalanını fark ettirmeden yapma ihtimalinin katlanılabilirliği olmadan, saatlerce ve günlerce sürecek bir işe başlamayı düşünür? Bu tür teşebbüsler, suç ortakları tarafından sağlanan aletlerin yardımı olmadan nadiren yapılır. Fakat fark edilir edilmez kaçma şansı olmadan kim, kendini en küçük bir cezalandırmaya bile ya da hayal kırıklığından dolayı küçük düşmeye bile maruz bırakır? - Kim gardiyanın gözü önünde, böyle bir şeyi kabul etmeye hazır olmayan ya da ondan yararlanma şartlarına sahip olmayan bir kişinin, o kadar küçük bir törpüyü ya da küçük bir *aqua fortis* [nitrik asit: patlayıcı yapımında kullanılan asit] şişesini içeri sokmayı düşünebilir?*

* Ziyaretçilerin ara bölgeye girmelerine izin verilirse, hücrelere belirli bir uzaklıktan daha fazla yaklaşmaları bir parmaklıkla engellenebilir ve bazı durumlarda,

Şimdiye kadar incelenmiş olan planlarda, en kalın duvarların zaman zaman yararsız olduğu görüldü: bu planda, en ince duvar yeterli olacaktır masrafta fark edilir bir miktarda azalma yaratacak olan bir durum.

Planın diğer uygulamalarında olduğu gibi, burada da sertliğin değil yumuşaklığın aşikâr olduğunu göreceksiniz. Yani, kimin bu teşebbüslere kalkışmak için en çok nedeni olduğunu bulmaya çalışırsanız, suçluların kendileri ve onlara yardımcı olan kişiler arasında karar verirken ikilemde kalacaksınız.

Bu bağlamda, eminim, oransız, çoğunlukla çok gereksiz ve her zaman rağbet bulmayan sertliğin, işkence demek istemiyorum, bu bitmek bilmeyen kaynağın *-demirler*in kullanımındaki- lüzumsuzluğun sonuçlarını gözden kaçırmazsınız. Bu hücrelerden birine kapatılmış, bedeninin her hareketi ve yüzünün her kası her an gözetlenebilen en azgın suçlu bu zorluğa maruz kalmak için ne tür bir kandırmaca yapabilir ki? Suçlu ona ayrılan alan içinde tam bir özgürlükle canının istediğini yaparken, kafasını duvarlara vurmaktan başka hangi berbat yöntemle öfkesini dışa vurabilir? Ve kendisi değil de kim böyle bir deliliğin acısını çekecektir? Başka türlü ıslah olmaz olarak değerlendirilen, bir adamı baş belası haline getiren tek suç, gürültü (ki bu suça karşı demirler güvenliği sağlayamaz), susturmakla bastırılabilir en doğal ve etkili önleme ve aynı zamanda cezalandırma yöntemi ve hatta bunun olasılığı, gürültünün cezasını gereksiz hale getirmek, muhtemelen yeterli olacaktır. Bu belirsizlik giderilince ki böylelikle en pişkin gözü dönmüş cani kendini bunun darbelerine maruz bırakmayacaktır, cezalandırma, en çirkin biçiminde bile, bu çirkin karakterini kaybeder. Bir örnek vermek gerekirse, o kadar beğenilen İngiltere hukukunun ve onun en beğenilen bölümlerinden birinin, suçlular üzerinde değil de en gözde yargıçlar sınıfı üzerinde çalışmak için hangi araçlara sahip olduğunu ve bundan nasıl yararlandığını düşünün. İşte bu ölümdür ve sıradan bir ölüm değil, uzun süren işkencenin nihai sonucu olarak yavaş bir ölüm. Ve hukukun hak ettiği düşünülen diğer kusurları ne olursa olsun, böyle bir durumda zalimlik suçlamasıyla karşı karşıya kaldığı ne zaman görüldü?

---

mahkûmlarla ziyaretçiler arasındaki bütün konuşmalar tümüyle yasaklanabilir, bu nedenle böyle bir titizliğin gerekli olduğu savunulabilir. Böyle bir düzenlemenin doğruluğu farklı bir temele, -mahkûmiyetten önceki ya da sonraki hapsedilmeye ve suçun doğasına ve cezalandırmanın kararlaştırılmış ağırlığına dayandığı düşünülebilir.

MEKTUP VIII

KULLANIM OLANAKLARI – GÖZETİM-EVLERİ – ISLAH

Son mektubumda size, tasarlanan binanın planına dayanarak uygulanabilir görünen ve sadece *kapatılma* yeri olarak düşünülen bir kapalı alanın avantajlarını anlatmaya çalıştım. Şimdi izin verirseniz, *cezalandırma, ıslah etme* ve *finansman* gibi birbiri ile ilişkili amaçlara uygulanabilirliği üzerinde duracağım.

Bahsi geçen cezalandırmaya mahkûm olan insanlara gelince, tecrit doğası gereği ıslah etme amacına hizmet eder, kabullenilmesi de direnilmesi kadar zordur. Fakat bu plana göre, bu amaç, en azından diğer planlarda mümkün olduğu kadarıyla iyi sonuç verecektir, belki ilk bakışta fark edilmeyebilir, ya da belki de çoktan fark ettiniz. Bizim mahkûmlarımızın durumunda (kısa olsun diye böyle nitelendireceğim), bir öğrenci paradoksunun, *nunquam minus solus quam cum solus*, (hiçbir zaman yalnız olduğundan daha az yalnız değilsin) yeni bir bakışla yorumlandığını göreceksiniz: gözetmen açısından, bir *yığın*dırlar, ama bir *topluluk* değildirler; onlar açısından ise, onlar *yalnız*dırlar ve *tecrit edilmiş* bireylerdir.

Ayrıca, bu plan sayesinde, bu amacın diğer planlar tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel olandan daha bütünlüklü bir şekilde gerçekleştirildiğini göreceksiniz. Tek-amaçlı gözetim evlerinde onları ıslah etmek için tasarlanan tecrittin derecesini hesaplamaya hiç gerek yok. Fakat herhangi bir biçimle geçmişte ya da son dönemde, tek bir amaç için inşa edilen binalarda, planın amaca uygun düzenlenmesi yüzünden tecrit kuralından vazgeçilmesi zorunlu olacaktır: mahkûmların sıklıkla dini törenlere katılmalarından elde edecekleri yararları kastediyorum. Fakat ağabeyimin dairesel gözetim-evinde, onlar hücrelerinden bile kımıldamadan, her durumda bundan faydalanabilirler. Çalışma alanı olarak ve ibadet alanı olarak düzenlenmiş olan yerler arasındaki yolda ne itiş kakış, ne de toplaşma; ne kavga etme, ne de işbirliği, ne firar için gizli planlar yapma; ne de bunu engellemek için kırbaç ya da pranga kullanmaya gerek vardır.

MEKTUP IX

GÖZETİM-EVLERİ –EKONOMİ – SÖZLEŞME – PLAN

Şimdi *finansman* bölümüne geldim ve buranın orijinal gözetim-planında esas kıyametin koptuğu yer olduğunu bildiğim için, idari usullere dair bazı öğütler vermenin cazibesine direnemeyeceğim, çünkü bunun buraya çok da uygun düştüğünü düşünüyorum; fakat göreceğiniz gibi, bu, ağabeyimin gözetim ilkesinin dışındaki bir alanda bu kadar faydalı olmazdı.

Hemen konuya girmek için, her şeyi *sözleşmeyle* açıklayacağım. Kârı ve zararı, ya da isterseniz kayıplar diyelim, tüm diğer açılardan kusursuz olan ve en iyi koşulları sunan kişiyle paylaşacağım. Onun idaresi altında olacak olan insanlarla birlikte, ya da başka birçok şartla yeni olan bir kurumun sorumluluğunu almak, eğer başarırsa, başarısı bir yenilik olarak değerlendirilebilir ve buna göre ödüllendirilebilir, tıpkı diğer yeniliklerin başarısının ödüllendirilmesi gibi, patent sayesinde tekelliğinin garantilenmesiyle elde edilecek olan kârla ve de değerini oluşturan başarı oranında ödüllendirilebilir. İyi *davranışlarda* bulunduğu sürece, bildiğiniz gibi mümkün olduğunca, bu ödülü alması gerekir. Yanlış davranışları, görevden alınmasına yol açacak kadar bariz hataları yasal olarak kanıtlanmadığı sürece *yaşamı* boyunca bu ödülü alacaktır. Ayrıca, bu garanti altına alınınca pazarlık için en iyi fiyatı verebilir, şimdi, ona işi vermenin görünen müsrifliğini dengelemek için daha somut nedenleri göreceksiniz. Diğer açılardan sözleşme koşulları kullanılacak olan sermayeye bağlıdır. Bütün üretim stokuna göre bir miktar avans temel alındığında, elbette müteahhit sözleşme karşılığında ödeme yapmalı ya da sermaye üzerindeki faiz düşürülmedikçe, tümü yerine, brüt kârdan bir payla yetinmelidir: bu durumda, hiç kimse, sanırım, faiz oranı her zamankinden çok daha düşük olmasına rağmen, böyle bir kesintiden sonraki tüm net kârı ona çok görmeyecektir: Bu şekilde düşürülmüş faiz oranı ile her zamanki faiz oranı arasındaki fark, oradaki insanlar adına yapılacak olan bütün masrafları karşılayacaktır. Mesela gelişigüzel bir hesapla, bu masrafın, 3000 mahkûm için yıllık £6000, £8000 ya da £10,000 olarak hesaplandığını farz edelim ki bu İngiltere'de* geçinmek için yeterli bir miktardır,

---

* 2865 No'lu ağır ceza yasasına göre. Bu yasa tasarısı ile ilgili görüşlerim için tabloya bakınız: korkarım ki, o zamandan beri, bu sayı azalmadı daha da arttı.

bu miktarın hatta sonuncusunun [£10,000] bile çok görüleceğini sanmıyorum. Botany Körfezine yapılması planlanan bir gezinin bile, daha geçenlerde öğrendiğime göre, bundan daha masraflı olacağını tahmin ediyorum. Bana öyle geliyor ki, uzun vadede, böyle bir masraf veya bu masrafın bir bölümü bile milletin sırtına ek bir yük getirmeyecektir. Ama bunlara ileride daha detaylı değineceğim.

Daha sonra anlatacağım üzere, sadece sözleşmenin kötüye kullanımın engellenmesi anlamında gerekli ve yararlı olan bazı küçük şartlar altında, müteahhitin en iyi pazarlığı yapmasını sağlamak için onun çıkarına olan bütün *yetkileri* sağlayacağım.

Fakat bu önlemleri almakta ne kadar istekli olursa, bu almış olduğu önlemlerin bilinmesini de o kadar az engelleyecektir. Çünkü plana ilişkin bilgileri elde etmeye çalışanların çevirdiği dolapların başarılı olması durumunda, bunları elde etmelerinin hiçbir anlamı olmadığı da ortaya çıkacaktır. O halde müteahhitin raporlarını -yönetiminin bütün işleyişini ve detaylarını- bütün hapishane tarihini- *ifşa etmesini* ve hatta basmasını ve *yayınlamasını* isteyeceğim. Bu raporları basmazsa haklarının elinden alınacağına veya başka türlü cezalandırılacağına dair yemin etmesini isteyeceğim. Müteahhitin bazı raporları basmamasından korkmuyorum, çünkü zaman geçer ve bazı raporlar basılmazsa -tartışmaya açık olmayan bir gerçek- elbette cezalandırma gerçekleşir: ve basıldığında bu raporların *doğru* olmayacağına dair pek bir korkum yok; çünkü çıkarı için her şeyi yapmaya gücü yeterken, gizlemek gibi bir isteği olmayacaktır; yalan beyanda bulunmanın cezası onun gerçekleri gizlemesini engelleyecektir ve gerektiğinde, özellikle, yemini bağlamında *viva voce (sözlü olarak)* sorgulanabilecek ve çapraz-sorguya çekilebilecektir.

Bu durum, müteahhitin bir şeyleri gizlemek veya kârını arttırmak için her türlü tedbiri almasına yol açacak parasal çıkar niyetlerini bertaraf etmesi içindir, sizi temin ederim ki *yaşamak* için böyle davranacaktır.

Edindiğim bilgilere dayanarak bu avantajı ortaya koyuyorum. Müteahhitin *başarısızlığı* durumunda, sadece ben değil isteyen herkes başarısızlığın nedenlerini görebilir ve yönetimin onun elinden alınması durumunda, sonraki yöneticiler başarısızlığın nedenlerini önlemek ya da ortadan kaldırmak amacıyla yapılanlar hakkında bilgi sahibi olacaktır. Bundan da öte, eğer müteahhitin başarısızlığı kabiliyetsizliği yüzündense ve örneğin eğer kabiliyetsizliği devam ederse, hesap-

lamaların üstünde masraf çıkacağından, onu zamanında durdurabilirim -bu da bana neredeyse hiç itiraz edemeyeceği bir önlemdir-; ne tür bir zarar olursa olsun, bu durum *bana* ulaşmadan önce, bu zarar *onun* bütün kârını yok etmiş olacaktır ki bu durum da planın avantajlarından biridir.

Müteahhitin başarılı olması durumunda, bunun nedenlerini de görebiliyorum ve yukarıda belirtildiği gibi herkes görebilir ve diğerleri, onunkine benzer bir durumda olmayı isteyen bütün insanlar, bu durumda onunkine eşit bir başarı -ya da hatta onunkinden üstün bir başarı- beklentisi içindedir; bu durum da insana özgü olan cüretkârlıktan ve gururdan kaynaklanır.

Bu tür bir yayın olmazsa, müteahhitten başka, kiminle ilgilenmek zorunda olurdum. Anlaşma şartları, elbette, ilk başta dezavantajlıydı, bu ilk başta dezavantajlı olan şartların tümü hâlâ belirsiz olmasına rağmen ki kesinlikle öyle olmalılar da, karşılaştırdığımızda, bunlar, ilk başta beklenenlerden çok daha azdır.

Bu yayından sonra, kiminle ilgilenmeliyim? Herkese, tesadüfen, deneyimle, sağduyuyla, mizaçla kendini böyle bir işe girişebilir olarak tasarlayan ve kendini böyle bir işe girişmek için cesaretlendirilmiş bulan herkese ulaşmalıyım ve ne tür ve nasıl kazanç elde edildiğini gören herkes belli bir ölçüde kendi teklifini yapmaya istekli olacaktır. Daha iyi anlaşma şartları sağlamak için daha memnuniyet verici bir durum var mıdır?

O halde, bu en iyi anlaşma şartlarını, müteahhitin kendi kurumu da dâhil olmak üzere, ölümü durumunda bile sağlamalıyım; ama bundan da önce, eğer gündemde başkaları varsa, onlar için de benzer anlaşma şartlarını ortaya koymalıyım. Böylece, sadece müteahhitin yöneticiliği sona erdikten sonra değil, müteahhit daha işe başlar başlamaz onun avantajı benim avantajım olacaktır: Böylece, sadece bir kez ödeme yaparak ve bunda da ödemek için gerekli olandan daha fazlasını ödemeyerek, onun diğer yerlerdeki başarısını ben elde ederim.

Fakat *müteahhitlerin bir grup işe yaramaz insan olduğunu ve neden onların bize kazık atması gerektiğini* ileri süreceksiniz belki de, ya da en azından siz böyle düşünmeseniz de bunu savunan yeterince insan olacaktır. *Bir süre önce onlardan biri yalan beyanda bulundu ve onu teşhir ettik. Onlar, Fransa'da çiftçi-generalleri ve İncil'de vergi tahsildarı olarak nitelendirilen ve günahkârlar sını-*

fına giren ve hiçbir yerde sevilmeyen aynı tip soylulardır. Bütün bunlar, emin olun ki, doğrudur: ama eğer onlardan birini teşhir ederseniz, bir diğerini de başlarına gelebilecekler konusunda uyarmış olursunuz; ve eğer talihsiz bir şehirde beş dürüst kişi, bütün bir kitleyi dürüst olmayan doksan beş kişinin kötülüklerinin yol açtığı azaptan korumuş olacaksa, neden tek bir hacının erdemleri, yirmi Atkinson'un kabahatini telafi etmeye yeterli olmasın? Farklı durumlara ilişkin gözlemlerime dayanarak, genellikle erkeklerin mantıklı düşünmeyi sevdiğini ve burada bu olanağa sahip olduklarını ileri sürebilirim. Asıl konudan uzaklaştığım düşünülebilir, ama bir şey eklemek istiyorum, mısır ticareti ile veya herhangi başka bir ticari işle uğraşan erkekler bile benim müteahhitimin gözetim-evinin idaresi için yaptığı kadar çok pazarlık yapmamaktadır.

MEKTUP X

MESLEK SEÇİMİ SERBEST OLMALI

Son mektubumda ilk sözleşmenin süresine ilişkin düşüncelerimle ve yönetimdeki o büyük *halka açık kılma* bölümüyle ki süreyi sınırlamamamın nedeni budur, sizin canınızı sıktım. Fakat müteahhitim ve ben bu noktalara ilişkin bir uzlaşmaya varmadan önce onun bana soracak bir sürü sorusu vardı. Bana söylemeden edemeyeceği şey şuydu -*bu insanlar içeri alındığında, ben onları hangi işlerde çalıştırabilirim?*- Cevabım ise şuydu. Onları *yapabileceklerine ikna edebileceğin bütün işler.* Şimdi, o halde, beyler, isterseniz, biraz düşünelim, onları hangi işe yerleştirirse en iyi şekilde onlardan yararlanır ve *muhtemel* hangi işlere yerleştirmekten kaçınmalıdır.

Bu işlerle ilgili daha iyi bir fikir elde etmesi için, bunları *dört* sınıfa ayırdım. *İlk başta*, hapse girmeden önce zaten bir işi olanları ve orada kaldığı süre boyunca hapishaneye yararlı olacak bir şekilde bu işlerine devam edebilecek olanları yerleştiririm: *ikinci olarak*, belli sınırlar içinde kendi başlarına yürütmeye muktedir olmasalar da, bir insanın, bir takım diğer işleri şöyle böyle kolaylıkla öğrenebileceği, benzer bir işi yürütme eğilimi olan, bu işler için eğitilmiş olanları yerleştiririm, *üçüncü sırada*, biraz önce değindiğim alanlara hiçbir eğilimi olmayan, ama mesela hamallar, kömür taşıyıcıları, bahçıvanlar, çiftçiler gibi, aslında önceden bir iş için yetişmiş olanları yerleştiririm. Son olarak, düzenli bir şekilde, meslek olarak hırsızlık yapmaları için yetiştirilmiş olanları ve daha önce hiçbir iş için yetiştirilmemiş olanları yerleştiririm.

Bu farklı sınıflandırmaları farklı şekillerde adlandırabilirim; bu adlandırmalar onlar içeri alındıklarında yapılmalı; ve bu işi ben beceremezsem, birisi benim için yapmalı. Onları "*iyi* eller", "*kabiliyet sahibi* eller", "*ümit vaat eden* eller" ve "*tembeller*" olarak adlandıracağım. Elbette, "*kabiliyet sahibi* eller", *iyi* olanların yaptıkları işlere yaklaştıkça daha değerli olacaktır, yani sonunculara -kabiliyet sahiplerine-, öncekilerin -iyi olanların- işlerini öğretmekte daha az zorluk çekilecektir. Aynı düşünce, elbette, "*ümit vaat eden* eller" için de geçerlidir; birilerinin alışkanlıkla yaptığını, diğerleri disiplin yoluyla yapabilir. Ayrıntıları arttırarak, sizi etkilemeye kalkışmayacağım.

İngiltere'de ülkeyi zenginleştirmek için, erkek çocukları geri bırakan ve insanların en çok geliri elde edecekleri işlerini takip etmelerini engelleyen, çok iyi bir yasanız var. Eğer Rusya'nın aşırı zenginleşmesini ve çok sayıda malımızı alabilecek durumda olmasını kıskansaydım, daha önce böyle bir şeyi düşünecek akla sahip olmayan buradaki aptal insanların arasında yürürlüğe koymak için böyle bir yasa getirmeye çalışırdım. Kendi ütopik ülkeme karşı çok daha az, ama herhangi bir ülkeye karşı hiçbir kıskançlığım olmadığından, bu yasanın benim ülkemden uzaklaştırılması için yalvarırdım. Müteahhitimin bu yasanın kapsamından ve varlığından memnun olacağını düşünüyorum ve askerler, denizciler gibi, meslekleri böyle büyük bir kıskançlığı kabul edecekmiş gibi görünmeyen diğer insanlara karşı aynı müsamaha gösterildiğinden, bu müsamahanın benden esirgeneceğine dair bir korkum yok. İnançlarımın çoğu kırmızı ceketliler, yani askerlerden ve bahriyelilerden kaynaklanmıyor ve inançlarımın çok daha az bir kısmı kendi kahramanlarımdan kaynaklanıyor.

Bu güçlük bertaraf edildiğinde, sanırım müteahhitimin yapacağı ilk şey, "*iyi* eller"i işe yerleştirmek olacaktır; toplayabildiği kadar "*kabiliyet sahibi* eller"i bunlara ekleyecektir.

"Ümit *vaat eden* eller"le ve "*tembeller*"le üretim sürecini başlatacaktır. O halde, bu üretim ne olacak? Ağır ceza yasası *bu, şu ve diğeri olabilir* der: *herhangi bir şey veya her şey olabilir* diyeceğim ben de.

Ne tip bir üretim veya üretici bu soruya *en iyi yanıtı verecektir.* Büyük Britanya'da kurulmuş ya da kurulabilir olan bazı fiili ve muhtemel üreticilerin eleştirel bir incelemesini yapmanızı önermeyeceğim, sizi bu tür bir tartışmanın içine çekmeye kalkışmayacağım. Sanırım durum şöyle olacak, bazı işadamlarını müteahhitim olarak kabul edeceğim öğrenilmesi kolay olan bir çeşit işle uğraşan ve normal şartlarda bu işi başarmasına yetecek çok sayıda işgücüyle bunu oldukça iyi yapan bu adamlar, çok daha iyi şartlarda daha çok sayıda insanla daha da iyisini yapmayı bekleyebilir. Böyle işadamlarının olup olmadığı ve kaç tane olduğu, şimdi size tam olarak söyleyebileceğim bir şey değil, hele de aramızda bu kadar mesafe varken; ama Bay Daily Advertiser'a ya da Bay St. James 'Chronicle'a sormayı düşünürseniz, bazı yanıtlar almanızın uzun sürmeyeceğini sanıyorum.

Ağır Ceza Yasası İncelemesi adlı çalışmamda, "iyi eller"i kendi işlerine yerleştirme konusu üzerine bir imada bulundum. Bu imadan yararlanılıp yararlanılmadığını ya da ne yararlar sağlandığını hatırlayamıyorum, ne ondan sonra kabul edilen yasayı içeren bir kitabı veya o döneme ilişkin bir kitabı *Crecheff'e* gelirken yanımda getirmedim, bu konuda hafızamı tazeleyecek tek bir parça belge bile yoktu, ama sadece ağabeyimin rafında bulduğum benim kendi kitabımın bir nüshası vardı. Genel kanı sanırım şöyleydi, eğer insanlar cezalandırılmaları amacıyla bir işte çalıştırılacaklarsa, onlara verilecek olan iş bir şekilde onların sevmediği bir iş olmalıdır; ve bu bağlamda, ıslahın yanında cezalandırma düşüncesi, ekonominin öteki yönünü bir parça görmezden gelmiş gibi görünür. Fakat ben, bir adamın işini çok fazla sevmesinde; ve *başka bir yerde* ne kadar çok sevmiş olabileceğinde çok büyük bir zarar ya da büyük bir tehlike görmüyorum; bu nedenle, bu işi *orada* yapmak zorunda kaldığında bunu seveceği düşüncesini de anlayamıyorum. O veya bu çeşit işte onları tutmak için hiç kimsenin akılcı düzenlemeler yapmadığını varsayarak, doğal olarak müteahhitin kontrolü altına girdiklerinde yapmak zorunda oldukları işler, her ne olursa olsun, en çok paranın elde edileceği işler olacaktır; çünkü hapishane-işçisi ne kadar çok kazanırsa, yönetici ondan o kadar çok kâr elde edecektir; bu nedenle bu noktada onların uzlaşma konusunda sorun yaşayacaklarına ilişkin pek bir korkum bulunmamaktadır. Ayrıca, kârlı olması için çalışmanın neden daha az ıslah edici olması gerektiğini de anlayamıyorum. Tersine, çalışan adamlar arasında, özellikle de gözetim-evinin disiplininin her türlü kötülüğü oldukça etkili bir biçimde uzak tutacağı çalışan adamlar arasında, itiraf etmeliyim ki işlerinin artan miktarı ve değeri kadar basit ve sağlam bir ıslah etme yönteminden başka hiçbir yöntem düşünemiyorum.

Ancak, yukarıdaki bahsedilen yasaları yazanlar, böyle bir düzenlemeye benim inandığım kadar inanıyorlarmış gibi görün- müyorlar. İş seçimi konusu hapishane yönetimine bırakılmamalıdır, hapishane-işçisine de bırakılmamalıdır, *sulh hâkiminin denetleme komitelerine* verilmelidir. Örneklenen işler ve benzerleri (benzerlik sınırlamasını eklemede hata yapma ihtimalim yüzünden) arasında seçim yapılırken, aslında bu sulh hâkimlerine, kâra en çok katkı sağladığı düşünülen işleri seçmeleri tavsiye edilir. Fakat burada kastedilen kâr, *işçi*nin veya efendisi olan *yönetim*in kârı değildir,

bu "bölge"nin kârıdır, ama bunun ne olduğunu bilemiyorum, bölgenin yararı (ama kârdan başka nasıl bir yararın sağlanacağını bilmiyorum) için çalışmak seçiminin doğru bir şekilde yapılabilmesini sağlar. Açıklanan işlere bir göz gezdirirseniz (bunu şimdi yapmanızı istemek zorunda olduğuma inandığımdan), bazı zorluklar bulacaksınız, işlerin seçiminde kâr maddesine neden çok önem verildiğini anlayacağınıza inanıyorum. Hepsi bu da değil; ilk başta iş seçiminin sulh komitelerine verilmesinin yanında, aynı sulh hâkimlerinden, mahkûmları sınıflara ayırmalarındaki becerilerini ve değerlendirmelerini gözden geçirmeleri rica edilir, böylelikle, bir adam evde ne kadar uzun süre kalmışsa, çalışması da çok daha az 'ağır' olmalıdır, ihmalcilik için istisnalar olabilir, böyle bir durumda bir adam herhangi bir zamanda bir üst sınıftan daha alt bir sınıfa indirilebilir. Ancak, bu konu müteahhite ve onun mahkûm-işçilerine bırakılmış olsaydı, onların *kâr*ına ve böylelikle de bölgenin kârına en çok neyin katkıda bulunacağına bağlı kalmakta ve odaklanmakta oldukça emin olacaklardı, hem de hiçbir tavsiye almadan. Bu tavsiyenin etkisinin yukarıda bahsedilen sulh yargıçları üzerinde aynı şekilde olumlu olup olmayacağına artık deneyimle karar verilecekti. Giriş bölümünde sadece sulh yargıcı ile ilgili konuşuyor olmamın nedeni, sözlerimi bağışlarsınız, bu noktada bu tanımlamadaki bir grup beyefendiye öyle oldukça fazla bir güvenim olmadığından, müteahhit olarak adlandırılan bir çeşit düzenbaza da güvenim olmadığından dolayıdır. Müteahhit açısından, yeryüzünde, müteahhitin çıkarından daha değerli olan hiçbir amaç olmamalı ve ben bunda hiçbir tehlike görmüyorum; ama şimdi veya sonra tesadüfen, sulh yargıcı açısından daha değerli olan bazı amaçlar olması durumunda bazı tehlikeler olabileceğini düşünüyorum. Bu birbiriyle çelişen amaçlar arasında, her zaman müteahhitin başına bela kesilmenin zevkini hesaba katmazsak, sulh yargıcı ve müteahhit bir şekilde mutabık olmayacaktır, ancak sulh yargıcının kendi gücünü kullanmasını ve kendi zekâsını göstermesini pek hesaba katmayabiliriz, gücü, doğal olarak her şeye yetebilir ve bu güç sebepsiz yere ona verilmedi, benzer şekilde zekâsına güvenilmesi de yine nedensiz değil. Sanırım, önceden, kamunun ya da hatta çok daha özel itibarlı bir şahsın planlarında bile, onların yönetimi altında başarısız olan ama başka bir yönetim altında başarılı olabilecek olan, bu çeşit adamlarla karşılaşmışsınızdır.

Ancak, insan doğasının genel teorilerine ilişkin kendinizi sıkıntıya sokmadan, eğer bu akıl yürütmenin uygunluğunu daha açık bir şekilde test edebilecek bir zekânız varsa, müteahhit üzerinde bir deney yaparak ve kendisiyle ilgili bu engellerde, bunların olmadığı durumdaki kadar iyi sözleşme şartları verip vermediğini deneyerek meseleyi kısa yoldan halledebilirsiniz. Eminim ki, onun yerinde olsaydım, bana en küçük bir indirim bile yapılmasını istemezdim, kendi adamlarım için işleri seçmek yerine, her seferinde, bu yetki elimden alınınca, bugün A, B ve C ve yarın X, Y ve Z olarak farklı işlere yerleştirilmeleriyle yükümlü olurdum.

Genel olarak, bu dâhiyane fakat karmaşık düzenlemelerle planın daha iyi yürüyüp yürümeyeceğine ilişkin şuan kuşkularım olsa da siz merak etmeyin. Bu düzenlemelerin işleyişini gözlemlediğimde, bana oldukça güçlü, iyi gibi göründü, bununla orantılı olarak da başarı bekledim.

MEKTUP XI

İŞLERİN ÇOĞALTILMASI GEREKLİ DEĞİLDİR

Bu noktaya kadar işlerin *seçimi* ile ilgilendik. Yeni gelen mahkûmlar için işlerin çoğaltılmasının gerekli olduğuna dair bir neden göremiyorum: Çok fazla sayıdaki iş kadar, iyi seçilmiş tek bir tane iş de amacı karşılayabilir. Bunu anlatıyorum, çünkü bir veya beş ya da on iş çeşidi bulmak kolay olmasına rağmen ki bu kadar sınırlandırılmış bir durum işçilerin üretkenliğini yitirmesiyle sonuçlanabilir, elli ya da yüz iş çeşidi bulmak o kadar da kolay olmayabilir. İstihdam için sağlanması gereken işgücü miktarı nadiren üretimin öznelerini arttırmak için bir neden olarak kabul edilebilir. Büyük Britanya gibi bir ülkede, böyle bir kurumda toplanabilecek en fazla sayıdaki işgücünün, piyasanın mala boğulmasına yetecek kadar fazla olması gerektiğini hayal etmek zordur ve eğer bizim adamız yeterince çok değilse, dünyamız daha da büyüktür. Birçok üretim çeşidinde, herkesin bildiği gibi, iş ne kadar fazla bölünürse, çok daha fazla avantajlı bir şekilde yerine getirilir ve birçok durumda, hangi durumların bu bölünmeyi belirlediği, başka şartlardan ziyade daha çok efendinin bakımlarını sağlamaya gücünün yettiği işçi sayısıdır.

Ağır ceza yasasını tekrar ele aldığımızda, yasayı yapanların sanki kendi gözetim-evlerinde yapılmasının muhtemel olduğunu düşündükleri işleri bulma endişesi içindelermiş ve icatlarının sonuçlarının herkesçe bilinmesini istiyorlarmış gibi görünür. Dolayısıyla bu durum, birçok örneğin üzerinde durulmasını gerektirir. En ağır koşullarda çalıştırılmaları beklenen işçiler için:

1. Çarkı döndürmek.
2. Bir değirmeni döndürmek veya diğer makineleri ya da motoru çalıştırmak için bir vinci kullanmak.
3. Kenevir işlemek.
4. Ağaç kütüğü kesmek.
5. Kâğıt işlemek.
6. Kereste doğramak.
7. Demirhanede çalışmak.
8. Maden eritmek.

En çok kayırılacak olanlar için:

1. İp üretimi, 2. Çuval dokuma, 3. İplik eğirmek, 4. Ağ örmek.

Ancak, daha sıklıkla bilgiden çok değeri için atıf yapılan bu yönergenin, kanun koyucu sınıfın -sayfiyede oturan zenginlerin- eğitimi için kullanılmayacaksa, ne işe yarayacağını anlamakta zorlandım. Bu sözü geçen saygıdeğer beyler için, bu noktada farklı endüstri biçimlerini görmek rahatlatıcı olacaktır. Fakat eğer el emeğine uygulanabilir amaçların genel bir görünümünü vermek için tasarlandıysa, bu, bizi çok da ileri götürmez ve bundan yüzlerce kat daha ileri götürecek olan yayınlar vardır. Bu yönergenin iki bölümünün eski hali, asi mizaçlı işçilere özellikle yorucu işlerin verilmesini ve bundan en çok faydanın sağlanması veya en az sermaye artırımı veya en yüksek güvenliği sağ- layacak şekilde tasarlanmadığı -veya yönergenin herhangi bir bölümü, en az yer gerektiren işlerin bir örneğini içermediği- için çok da tatmin edici değildi: 1. ve 2. *çarkı veya bir değirmeni döndürmek,* hangi değirmen, makine veya motorun kullanılacağı kesin olarak belirlenene kadar parasal kazanca ilişkin hiçbir şey söylenemez; ayrıca gerekli görünen araçların masrafı ve kapsamı dışında, bunları diğer işlerden ayırmak mümkün değildir. 3. *kenevir işlemek* herkesin oldukça iyi bildiği bir iştir, zorlamanın olduğu bu tür kurumlarda, şimdiye kadar, inanıyorum ki, çok yararlı bir iş olduğu kanıtlanmış değildir; ve eğer, beni yanılmaktan hiçbir çıkarı olmayan, ticaretle uğraşan insanlara in- anırsam, elle işlenen kenevir, daha fazla emek gerektirmesine rağmen, su-değirmeni tarafından işlenen kadar da iyi bir kâr getirmez. Bay Howard'ın belirttiği gibi ki ben ve diğerlerinin de benzer şekilde düşündüğümüz, 4. *ağaç kütüğü kesmek*, Hollanda'nın bazı cezaevi atölyelerinde yapılmaktadır ve inanıyorum ki kâr getirecek bir iştir. Ama doğal *temel kuvvetler* tarafından aynı şekilde bu işin yerine getirilebildiğini biliyorum; yeldeğirmenini göz önüne getirin; çiftçilerinizden birinin bu yöntemle çalıştırıldığını hatırlıyorum; bu doğal kuvvetlerin insandan çok daha avantajlı olacağını taahhüt eden birkaç faaliyet daha bulabilirim. 5. *kâğıt işlemek*, kâğıt fabrikası için malzeme sağlamaktan başka hiçbir amacı karşılamayan bir iştir ki -bu kâğıt fabrikaları da *akarsuyun* olmadığı yerlere kurulamaz- akarsu öyle bir öğedir ki eminim şimdiye dek kurulmuş olan pek çok kâğıt fabrikasında ve daha doğrusu hepsinde, bu faaliyeti, insan emeğinden çok daha fazla avantajlı bir ana kuvvet olarak gerçekleştirir. 6. 7. ve 8. örneklerde, yani *kereste doğramak, demirhanede çalışmak, maden eritmek,* hepsinin işgal edeceği büyük bir oda olmadıkça, pahalı ve büyük bir kurum olmadıkça veya işçilerin eline verildiğinde kendi çıkarları için kullanma ihtimali olan tehlikeli silahlar

olmadıkça, muhtemel olan üç yüz başka işten bu üçünü dikkat çekecek şekilde ayıran hiçbir şey göremiyorum. 9. en az zahmetli işler sınıfının en başında gelen, *ip yapımı*, her zaman düşündüğüm gibi, dikkat çekici bir biçimde, şimdiye dek düşünülmüş olan herhangi bir imalattan daha fazla yer işgal etme özelliğine sahiptir. Bu düzinenin son üç maddesine, yani *çuval dokuma, iplik eğirmek* ve *ağ örmek*, itiraz edileceğini sanmıyorum. Fakat üzerinde yazmakta olduğum masadan iki adım uzaklaşmadan, İngiltere'de şu son üç işe göre daha iyi ödenen, ancak diğer hususlarda itiraz edilebilir olan, öğrenmesi kolay, çok az yer kaplayan ve kurulması için neredeyse ya da tümüyle makul bir sermaye gerektiren çok daha fazla iş bulabilirim. Buraya gelmekle, hiçbir şey öğrenmediysem, en azından bir cahiliye döneminin keyfi düzenlemelerince başıboş bırakıldığında insan gücünün nelere kadir olduğunu öğrendim ve beyefendiler istedikleri gibi konuşabilirler, ama İngiltere'de bu güçlerin, Rusya'dakilere* göre, dikkate değer derecede aşağıda olduklarına beni asla ikna edemeyecekler.

En son söylediklerimden daha da ileri giderek alay konusu olmamdan beni koruyacak yasama örtüsüne sahip olmadığımdan, gözümün önünde olanları bile belirtmekten sakınıyorum, çünkü Bay Arthur Young'ın, kimsenin onu yeteneğini gizlemekle suçlayamayacağı bir beyefendinin, durumunda olduğu gibi bunda ve diğer başka önemli konularda vereceğim her bilgi parçası için bir muhbir bulmayı seçen kişilerin bin verebileceğini biliyorum.

Fakat kamu yararına olan emekleri ve iyi-yönlendirilmiş yetenekleri için, hiç kimsenin benden daha fazla saygı duyamayacağı bu beyefendiyi hiç kötülemeden, bu aynı konular üzerine ondan daha fazla ve daha iyi bilgi verebilecek olan ve ondan daha az konuşkan olmayan başka kişiler var: Bay Daily Advertiser'ı ve kardeşlerini kastediyorum.

Politikada anlaşılması zor olan iki nokta vardır. Biri, kanun yapıcıları, ayakkabı yapımını ayakkabıcılardan daha iyi bilemeyeceklerine ikna etmek; diğeri de, ayakkabıcıları kanun yapımını kanun yapıcılardan daha iyi bilemeyeceklerine ikna etmek. Bu son nokta, sevgili ülkemizde özellikle zordur; ama diğeri tüm dünyadaki bütün zor şeyler içersinde en zor olandır.

---

* Ağabeyimin adamlarından biri, bir aydır çivi yapma işindeydi, geçen gün bıçak yaptığı için kamçılandı: Crecheff'de yaratıcılığa karşı bir yasa olduğundan değil, ama demir çalmaya ve zamanı çalmaya karşı bir yasa olduğundan kamçılandı.

MEKTUP XII

MÜTEAHHİTİN DENETİMİ

İnsanların yerleştirilecekleri işler konusu halledildiğine göre, müteahhitin soracağı bir başka soru da, onların bu işleri üzerine alması için onları ikna etme aracı olarak elinde hangi *güçlerin* olacağı sorusudur. Bu soruyu yanıtlamak için en kısa yol, ona hangi güçlerinin ol*ma*yacağını söylemek olacaktır. O halde ilk önce, mahkûmları açlıktan öldürmemelidir. Belki, "Nasıl yani, onun mahkûmları açlıktan öldürmesinin mümkün olduğunu mu düşünüyorsunuz" diyebilirsiniz. Doğruyu söylemek gerekirse, kendi adıma, bu konuda hiç korkum yok. Ancak belki başkalarının vardır. Ayrıca benim fikrim şudur: yasa, insanlara karşı kendini korumada, yargıcın onları yargılarken yapması gereken şeyin tam tersini yapmalıdır, özellikle de kaybedilecek bir şeyin olmadığı durumlarda. Yargılama işi, bilirsiniz, aksinden şüphelenmeye mecbur olana kadar mahkûmların tümüyle namuslu olduğunu farz etmektir: yasanın işi, onların istisnasız tümünün, hayal edilebilecek en büyük dolandırıcılar ve caniler olduğuna hükmetmektir. Bu nedenle, müteahhitim eminim, eğer kendi haline bırakılırsa, onları -en azından büyük bir çoğunluğunu- açlıktan öldürecektir. Müteahhit yiyecek içeceklerini ödeyemediği kişilerin hepsini, elbette, açlıktan öldürecektir, bu da sorun yaratacaktır. Fakat bu tutumluluktan bir şey elde etmediğim ve hatta onun yüzünden biraz itibar da kaybedebileceğim halde bunun olacağını zannetmiyorum. Ekmek, sıhhi olarak kötü olmasına rağmen, yine de bolca olacaktır: sadece ekmek ve su, başka bir şey yok. Ekmek ve suya bol miktarda sahip olduklarına emin olmanın mutluluğunu yaşayacaklardır. Şartları düzeltmek isteyen kardeşlerim, fırına gidip ekmeği inceleyebilir: eğer isterlerse onu tartabilir, satın alabilirler ve eve getirebilirler, çocuklarına ve domuzlarına verebilirler. Eğer isterseniz, bu ekmekler borazan sesiyle halka dağıtılabilir ve Hıristiyan havariler, Hıristiyan elçilerinin Yeniçerilere tek tek sayılarak verilen çantalarca sahte para görüntüsüyle eğlenmesi gibi, kötü ekmeğin suçlulara dağıtıldığını görerek eğlenebilir. Sizi temin ederim ki bu durum bana çok daha fazla keyif verecektir.

Bu tasarruf maddesi sayesinde, ekmeği fahiş fiyatla satarım ve en çok kârın elde edilmesini sağlarım. Şarap fiyatına siyah bira, "imparatorluk şarabı" fiyatına ucuz şarap satılmasına müsaade ederim,

müşteriler bundan şikâyetçi olabilir, ama ne siz ne de ben bu durumdan şikâyetçi olmayız. Bu hiç kimsenin vermeyeceği bir fiyat olacağı için fiyat korkusu onun düşmanı olmayacaktır.

Bir sonraki adım olarak, müteahhite adamlarını dövme ya da kısaca, herhangi bir biçimde onları cezalandırma gücü için izin verip vermeyeceğimi bilmiyorum. Başka bir yerde, böyle bir serbestlik, hayali ve uygulanamaz olmalıydı. Herhangi bir cezalandırma ya da emeğinin kârı olarak ona verilen pay olmadan -pek çok olumsuz güdüyü yenmek için oldukça sağlam olması gereken bir pay- bir adamın bir parça iş yapmasını nasıl garanti altına alabilirsin? ve böyle bir pay *ile* bile, her çeşit kötülüğü yapmadığını nasıl garanti altına alabilirsin? Kötü muamele ile ilişkili olarak, gözetim altında tutma maddesi altında size görüşümü belirttim, gardiyanların kötü muamelede bulunması oldukça yaygındır: işle ilgili olarak ise, fark ettiğiniz gibi kendimi methediyorum, o gözetmeni kötü muamele uygulamaya teşvik edecek bir istekten çok da korkmaya gerek yoktur.

Eğer, ne de olsa, bir miktar cezalandırma gücünün kesinlikle gerekli olacağında ısrar edilmesi gerekliyse, -örneğin, bir mahkûmun yemeğini alırken veya eğitimini alırken gardiyana veya öğretmene saldırdığı durumda (hiçbir zaman mümkün olmamasına rağmen, her zaman muhtemel olan bir durum)- böyle bir güç, başka yerlere göre burada daha az gerekli olmasına rağmen, diğer yandan da daha az riskle uygulanabilir. Böyle mükemmel bir gözetleme olanağının sonucu olarak böyle mükemmel bir şikâyet serbestliği altında herhangi bir zorbalığın var olması mümkün olabilir mi? Ama bu ilkeye bağlı olan avantajların genel maddelerini incelerken söylediğim şeylerden sonra bu maddede bir kelime yeterlidir. Buna yardımcı olan diğer denetimler yeterince açıktır. İcra edildiği nedenle birlikte her cezalandırma olayının kayıtlara işlenebileceği bir *ıslah-kitabı* bulundurulabilir: kayıtlara işlenmeyen en hafif cezalandırma eylemi kanuna aykırı bir haksızlık olarak düşünülmelidir. Eğer bu denetimler yeterli olmazsa, cezanın şekline ve oranına ve de iddia edilen nedene şahitlik etmesi için, cezalandırmayı fiilen yöneten kişinin yanında bir veya daha fazla kişinin durması istenebilir.

Fakat müteahhitin onları açlıktan öldürmesini ve onların hastalıklarını kullanmasını önlemenin yanında, onlarla ilgilenmesi için yapmaya niyetlendiğim bir başka şey daha var. Onun bakımının adamın hayatta kalmasını sağlayıp sağlamadığıyla kendimi sıkıntıya sokma-

dan, ölen herkes için ona ödeme yaptıracağım. Emin olmak için, sözleşmede bunun için benim ödememi sağlayacaktır; ancak ben bunu ondan daha sonra alacağım için uzun vadede bana neye mal olacağı çok önemli olmayacak. O benim sayemde sigortacının kârını elde edecek; ama bırakalım da alsın bunu, hoş karşılayalım.

Farz edelim 300 tane mahkûm var ve bunlardan 10 tanesinin yaşlarının aynı olduğunu varsayalım, her yıl bunların otuzda biri ölecektir, bu da çok büyük bir sayı değil. Fakat onların karakterindeki ve koşullarındaki insanların namuslu insanlardan daha hızlı ölmeleri beklenebilir. Bu yüzden, yirmide biri diyelim, ama hapishanelerin şu anki halde olduğunu varsayarak onda birinden daha fazlasının, ya da bildiğim kadarıyla, bundan çok daha az sayıda insanın ölmeyeceğine inanıyorum, bu oldukça iyi olarak değerlendirilebilir. O halde ölmesi beklenen her adam için sözleşmeyi yapan kişiye mesela 10 pound verse: bu miktar, 300 mahkûmun içinde 20 tanesi için tekrarlanırsa, 150 pound olacaktır. O halde, bu şartlar altında, yılsonunda, onun, o süre içerisinde gerçekten ölen, her adam için 10 pound vermesini sağla; belki 'ölen'in yanına *firar eden* diye eklemeyi istersiniz, sanırım onun hiçbir itirazı olmayacaktır. Onlara bakarsa veya onlarla ilgilenirse, yaptığı bakıcılık sayesinde, yılsonunda kendini birkaç pound daha zengin bulacaktır, kim bunu ona çok görecektir ki? Eğer ondan hâlâ şüpheniz varsa, 10 pound yerine 20 koyabilirsiniz: bu sizi çok da fakirleştirmeyecektir. Yetimler için, bu çeşit bir şeyin, son fikrimin, uygulanıp uygulanmadığını ya da en azından önerilip önerilmediğini bilmiyorum. Fakat sözleşmeyi yapan kişinin istihkakı yeterince büyük yapılabilir ve onun, bu evlat edinilen çocuklara olan düşkünlüğünden şüphe etmenize gerek yok; bu çocuklardan hangisi, onun kanatları altında yaşamın zorluklarından dolayı vefat ederse, yas tutma töreni olmasa da, ardında en azından gerçek bir yas tutan kimse olduğundan emin olacaktır.

Bazıları belki, benim kendi ilkelerim göz önüne alındığında bu mekanizmanın faydasız kişileri korumaktan başka hiçbir yararı olmayacağını ileri sürülebilir, ancak müteahhit, gelecekte süt verecek olan bir inekle ilgilenmek yerine daha önemli şeylerle ilgilenmesi gerektiğini bilir. Fakat çalışanların ölümüyle faydasız kişilerin bile açlıktan ölüme mahkûm edilmesi gerektiğini kastetmedim, eğer yargıçlarda bunun uygun olduğunu düşünmüş olsalardı, böyle söylerlerdi.

Ağır ceza yasasının patronları, bütün sistemine yayılan bu hassaslığı ve önlemleri uygulamayı sürdürerek, kendi *başkanlarını*, onların deyimiyle kamçılama gücünü inkâr ettiler. Ancak, kötülüğe dur demek için, kesinlikle gerekli olan bazı cezai güçler, onların planlarında vardı. En hafif ve en az tehlikeli güçler olarak, bir adamı, ekmek-su diyeti altında, *yeraltında karanlık* bir *zindana* hapsetmeyi tercih ettiler. Ama ben bu cezalandırma yöntemine, bir adamı temelde muhtemelen daha sağlıksız olması dışında öteki yerlerden bir farkı olmayan bir yere koymaya, itiraz etme özgürlüğümü kullanıyorum, ayrıca karanlık olması dışında bir zindanın sahip olduğu diğer tüm özelliklere sahip olan bir yerin onun daimi hücresi olmasını öneriyorum.

Fakat ağabeyimin gözetim-evlerinden birinde, insanlar zaten çok güvenli ve sessiz olan zindanındadır (tek bir çeşit zindan, en azından, herhangi bir adamın içinde olması gerektiği gibi bir zindan hayal ediyorum.) İnsanlar, benzer şekilde, ekmek ve suyuyla kendini avutuyor, lehlerine olan sadece tek bir küçük şartla, yani her ne zaman bu rejimden sıkılırsa, daha iyi bir rejimi tercih etmek, onun kendi gücüne bağlıdır: Müteahhit gözetim altındakileri cezalandırma amacı için kendini cezalandırmayı -artık çok büyük bir korkumun olmadığı zalimlik eylemini- seçmedikçe.

Kısacası, buraya kadar gördüğünüz ve kesinlikle çok karmaşık olmayan denetimleri azaltmak, bu böyle bir inşaat ilkesi, ilk kez olmasa bile, şimdi en azından uygun gibi görünen ve tavsiye edebileceğim bu kurumun planı, sadelik bakımından zorunlu ve geçici kürek mahkûmlarının durumuyla tam olarak aynıdır -tavsiye edilebilecek en mükemmel sadeliğe sahip olan bir plan- ve inanıyorum ki başka da bir şey değil. En temel farklar şunlardır, gözetim-evlerinde olan mahkûmlar, o gemilerdeki, yani enfeksiyona ve firara elverişli gizli bir hapishanedeki, bir efendinin hükmü altında olan, sağlıklarıyla ya da işleriyle hiç ilgilenilmeyen, gözetlenmeyen ve nadiren kontrol edilen, ayaklarından zincirlerle birbirine bağlı, sıkışık bir halde olan o kürek mahkûmları gibi değildir.

MEKTUP XIII

ÇALIŞMAYI SAĞLAMANIN ARAÇLARI

Durumunu ANLAMAK için, öyle sanıyorum ki, müteahhitim, şimdiye dek gördüğünüz denetimlere rağmen, mahkûmları işe yerleştirmeye ikna etmek için nasıl yönetmesi gerektiğini bana sormanın lüzumlu olduğunu pek düşünmeyecektir. Bu yönetim altında, onların çalışmasından, hem de oldukça yoğun çalışmasından başka nasıl daha iyi bir güvenlik arzulayabileceğini bilemiyorum. Her halükarda, müteahhitim, genelde parça başına ücret ödenen değil de yevmiyeli çalışan sıradan bir kalfanın çalışkanlığı ve titizliği için sahip olabileceğinden çok daha iyi bir güvenliğe sahiptir. Eğer, adam çalışmazsa, sabahtan akşama dek, konuşabileceği bir kişi bile olmadığından, berbat ekmeğini yiyip suyunu içmekten başka yapabileceği bir şey yoktur. Eğer çalışırsa, zamanı geçirecektir ve eti ve birası, ya da kazancıyla neyi almaya gücü yeterse o olacaktır ve tek bir kere bile şiddet görmeden başka türlü elde edemeyeceği bazı şeyleri elde edecektir. Bu teşvik onun yapabileceğinin en iyisini yapması için gereklidir: ama bundan fazlası gerekli değildir. Her bir çabasının ödüllendirileceğinden emin olması gerekir, ama bu, başka bir yerde çalışmış olsaydı elde etme ihtimali olan kadar büyük bir ödül ya da buna yakın bir ödül olmak zorunda değildir. Onun cezası olan hapis, işi başka bir piyasaya taşımasını engellediğinden mahkûmu bir tekele tabi kılar; sözleşmeyi yapan kişi, yani onun efendisi, tıpkı diğer tekelciler gibi, elbette, ondan elde edebileceğinin en çoğunu elde eder. İşçi, ücretlerin düşük olduğu yoksul bir ülkede yaşar, fakat yoksul bir ülkede, yaptığı işe göre ücret alan bir adam, en azından zengin bir ülkede olan kadar çok çabalayacaktır. Bay Arthur Young'a ve sunduğu oldukça ikna edici delillere göre, mahkûmun daha fazla çalışması gerekir: Aklı başında bir seyyah her zaman bolluk yıllarındansa kıtlık yıllarında daha çok çalışıldığını bilir: ikinci durumda, bolluk yıllarında, bir günlük kazanç bir sonrakinin müsrifliği için bir stoktur. Ama hepsi bu kadar değil. Eğer isterse, her ikisinde de, efendisi onu soyabilir. Onun kârını paylaştıktan sonra, onun harcamaları üzerinden tekrar bir kâr elde edebilir. Muhtemelen her ikisini birlikte kullanmayı seçecektir. Kazançlar üzerindeki vergiden, işçi ve işverenleri arasındaki bir ittifak sayesinde; giderler üzerindeki vergiden, böyle bir ortamda yeşer-

mesi beklenen bir erdem, yani tutumlulukları sayesinde veya bazı durumlarda, belki içerideki arkadaşlarına gösterecekleri cömertlik sayesinde muhtemelen belli bir noktaya kadar kurtulabilir ve bazı durumlarda bu vergi engellenebilir gibi görünmektedir. *İyi* ellerin dışındakilerin kazançları üzerindeki vergi muhtemelen açık bir şekilde alınmayacaktır; çünkü onun müdahalesiyle ya da müdahalesi olmadan, onlar -iyi eller- ve onların dışarıdaki işverenleri arasındaki ticaret sürdürülmelidir. Onun *kabiliyet sahibi*, *ümit vaat eden* elleri ve *tembelleri* için başlatılmasının uygun olduğunu düşündüğü ticarette, vergi, benzer bir iş için dışarıda ödenen ücrete kıyasla ona ödenen ücret düşürülerek çok daha gizli bir şekilde toplanabilir. Adamlarının harcama eğilimlerine nazaran dolap çevirmekte yeterli olmayışlarından emin olduğu yerlerde, kâr üzerinde açık veya gizli vergi olmadan, giderler üzerindeki vergi en az caydırıcı olan olacaktır: Kazançların daha yüksek olduğunu duyacaklarından, şu an için en az caydırıcı olan olacaktır; geleceklerini düşündüklerinde, bu mutlu dönemde, gerçekte veya sözde, kazançlarının ne kadar olabileceğini böylece göreceklerdir (onların bazılarının serbest kalma umudu taşıdığını kastediyorum.)

MEKTUP XIV

TAHLİYE OLAN KİŞİLERE İLİŞKİN MADDE

Son mektubumun sonunda değindiğim durumlar, bir başka avantaj daha, hem de önemsiz olmayan bir avantaj daha sunar ve bunu özellikle sözleşme planıyla ilişkili bulacaksınız.

Sağlanan faydayı en yükseğe çıkartmakla ilgilenen iki tarafın ortak seçimine bağlı olarak, mahkûmların emeğinin serbest bırakılmış en çok kâr getiren kanallara aktarılması bir kaynak sağlayacaktır ve mahkûmların tahliyesinden sonra da geçinmeleri için sağlam bir kaynak olacağını düşünüyorum. Bu kölelik durumunda hiçbir iş yapılamaz, ancak özgürlük durumunda, en azından eşit avantajlar olduğunda yapılabilir. Her iki taraf da muhtemelen, birbirlerinden ayrıldıktan sonra bile, üretimsel ilişkileri sürdürecektir Yaşadığı yerde namusu lekelendiği için işçi, muhtemelen başka bir yerde de kolay kolay iş bulamayacaktır. Eğer sonunda iş bulursa, işveren şartlara göre, belli bir derecede risk alacaktır ve bazı durumlarda az ya da çok istenilmediği gösterilen birinin işe başlaması yüzünden eş-işçilere yol verilmesi tehlikesi olacaktır. Bu yüzden, muhtemelen, başka birinden daha ucuza eski efendisi için çalışmayı kabul edecektir; aynı zamanda işveren, özgür olduğu için ondan, hapisteyken yararlanılandan çok daha fazla yararlanacaktır.

Ağır iş yasasının planlayıcılarının bu kaynağı hesaba katıp katmadığını söyleyemem: Bu yasanın olumlu hiçbir tarafı olduğunu düşünmüyorum. Her bir mahkûm için, kısmen şimdiki geçimleri için ve kısmen tahliye olduğunda cebine konması için küçük bir çeşit sermaye olarak bir meblağ sağlıyor. Fakat bu miktara tahsis edilen tek ölçü tarafın iyi davranışıdır, işi her neydiyse onu tekrar kurması için gerekli olan miktar değildir. İş seçimi gözetim-evinin yönetimine bırakılmaz, daha önce söylediğim gibi hâlâ bir parça da olsa mahkûma ve çoğunlukla da adalet komitelerine bırakılır.

Wollwich Akademisi'ne göre, ıslah adı altındaki bütün düşünceler ve gelecekte mahkûmların tahliyesinin ardından endüstriyel istihdamlarının sürdürülmesine ilişkin düşünceler tartışmasız biçimde önem taşımaktadır. Balast taşımak için onlardan kendi mavnalarını kiralamaları beklenmez ve onlardan biri eğer önceden kendi işine sahip olma şansına sahip olmuşsa, nehirden üç, beş, yedi yıl boyunca beraberce çakıl çıkarmayı sürdürmeye, bildiğim kada-

rıyla, bu işleri yeniden canlandırmaya pek de eğilimli değildirler. Mahkûmları tahliye sonrasında kendi haline bırakmak her zaman olmasa da yararlı olabilir. Bu süreç insanları para kazanabilecekleri iş becerisiyle donatır, ancak bu durumda kazandıkları onların sarhoş olmalarına ve eskiden hırsızlık yapmak için edinemedikleri her türlü alet edevatı almalarına da yardımcı olabilir. Mal sahibi ve konukları arasındaki ayrım, bu durumun kanıtlanması nedeniyle onun daha az eğleneceği beklentisi yüzünden, daha az etkili hale gelir. Ayrıca bunu orada bulamayanlar için de akabinde ki o veya bu çeşitten bir hazırlık da olmayacaktır. Darağaçları, her zaman kollarını açmış, tifüs hastalığından kurtulan çok sayıdaki mahkûmu beklemektedir.

MEKTUP XV

BU PLANDAKİ TASARRUF BEKLENTİSİ

Buradakilerin çoğu, finansal ekonomi açısından gözetim planından beklenen faydayla ilgili olarak söz söylemeden önce kişiye sağlanması gereken verilerdir (ve ben bunlardan hiçbirine sahip değildim). *Bir yanda*, artık her ne kadarsa (bunu gerçekten bilmediğimi itiraf ediyorum) *şuan ki* kurumlardaki mahkûmlar için kullanılması gereken yıllık ortalama tutar var: Ancak bu muhtemel tutar, henüz yeni keşfettiğim kadarıyla kolonilerin Yeni Güney Wales'e gönderilmesi için gereken tutar kadardır; yani onları gemiye bindirene kadar yapılacak olan bakım ve besleme masrafları ve yolculuk masrafları ve de onlar oraya ulaştıklarındaki bakımlarını da kapsayan muhtemel tutardır. *Diğer yanda,* deneysel *gözetim-evi*nin *hazırlığı* ve *inşaatı* -ve sonrasında da onun *donatılması* için- harcanması planlanan sermaye vardır: Mahkûmların çalışmaları sonucunda bir üründen kar elde edilene kadar geçecek olan sürede onların bakımı için adam başı ayrılması planlanan miktardır. Herhangi bir yapının veya bunun gibi sıra dışı bir yapının, şu an uygulamada olan ya da tasarı halinde olan diğer tüm kullanım biçimleri üzerindeki üstünlüğü eğer bir gözetim-evi için değerlendirilecekse, o halde burada saptanan bu noktaların ve bunların dışındaki birkaç başka noktanın ne derece verimli olduğunu bilmek ilgimi çekiyor. Bir derecelendirme yapıldığında ortaya çıkacak olan farklı noktalar şunlardır: 1. Buradaki üretim muhtemelen *beslenme* masraflarını karşılamak için kıtı kıtına yetecektir. 2. Belki *giyim* masraflarını da karşılamaya yeter. 3. *Gözetim* ve *yönetim* masraflarını da karşılayabilir, yani bir anlamda ziyaretçilerin, idarecilerin, gardiyanların, ustaların ve başka bir anlamda da müteahhitin ve asistanlarının maaşlarını ya da diğer ücretlerini [karşılayabilir], 4. Depodaki malların *aşınma ve yıpranma*larını karşılayabilir; 5. Bu depo mallarını satın almak için gerekli olan *sermayenin faizini* de karşılayabilir. 6. Bina için harcanan paranın basit faizi oranında, her yönüyle bu binanın dikilmesi ve donatılması için harcanan sermayenin faizini karşılayabilir; 7. Eğer harcandıysa, *arazi alımı*na giden paranın normal oranındaki *faiz*ini de ödeyebilir. Böyle bir kurumun masraflarıyla bunun yerine tercih edilebilecek olan en az masraflı diğer kurumları yukarıda bahsedilen safhaların ilkinden sonuncusuna kadar karşılaştırmayı

istiyorum. Tüm bunlar baştan sona sağlandığında, hatta sonuna kadar bile beklemeye gerek yok, özel bir niteliğe sahip olan herhangi bir işletme ile karşılaştırıldığında bu kurumdan kâr elde edildiğini göreceksiniz.

Bu süreçten önce, böyle bir kuruma karşı pek de olumlu fikirlere sahip olmayanların itirazları olacağını ama şimdiden bunların mükemmel bir biçimde def edildiğini söyleyebilirim. Ancak, bu evrelerin en üst noktaya ulaşmasını engelleyen ya da bunların en son noktasından da öte bir noktaya varmasını önleyebilecek olan, benim şu an öngöremediğim şeyler de olduğunu belirtmeliyim. Böyle bir kurumun yapılmasında hangi noktalarda üreticinin, sıradan üreticilere göre *çok daha kötü* bir durumda olacağını gerçekten göremiyorum; ancak *daha iyi* bir durumda olacağı birçok noktayı görebiliyorum. Belki, en azından onları [mahkûmları] yerleştireceği bazı işlerde tümüyle deneyimsiz olacaktır, ya da bu alanda olmasa bile başka alanlarda deneyimsiz olacaktır. Fakat her üretimin ilk aşamalarında bu, her yerde hep böyledir. Etrafınıza bakın ve dört yaşından küçük çocukların biraz para kazandıklarına ve dört yaşından az daha büyük olanların kendilerini rahat ettirecek kadar geçimlerini kazandıklarına dair örnekler göreceksiniz. Size isimlerden ve yerlerden bahsetmeliyim. İngiliz bir seyyah olarak sen bunun gibi örneklerle karşılaşamazsın ama eğer not alıyor olsaydın bunun gibi örnekleri gördüğünü fark ederdin. Her bir işçinin böyle tümüyle basit, tek bir işle uğraştığını fark edeceğin örnekler çoktur; böylelikle bu kişi, işin başarılmasını engelleyen en hantal ve en beceriksiz başıboş tiplere kafa tutabilir. On sekize ya da yirmiye bölünmüş iğne yapım sürecinde, bu durumda olmayan tek bir kişi var mıdır bilemiyorum. Buna göre, bu üretici, bu alanda en azından diğer üreticiler kadar iyi bir seviyede olur: ama bunun dışındaki diğer tüm alanlarda çok daha iyi bir yerdedir. Diğer üreticilerin kendi işçileri üzerinde ya da benzer şekilde benim üreticimin kendi işçileri üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayan şey nedir? Diğer işverenleri, eğer işçileri gevşek çalışıyorsa, onları başka yerlere gönderme sıkıntısına girmeden açlıktan ölmeye yaklaştıracak duruma getiren nedir? Diğer işverenlerin kendileri istemedikçe, adamlarının hiçbir zaman sarhoş olmamalarını sağlayan nedir? Ve ücretlerin yükseltilmesi anlamında da, kâr elverdiği ölçüde üç-beş kuruş fazla almaktan şimdiye kadar kim memnun olmuştur? Tüm diğer fabrikalarda çalışabilen

ya da çalışacak olan aile bireyleri veya tüm bir aile, sadece kendilerinin değil çalışamayacak ya da çalışmayacak durumda olan diğerlerinin de geçimini sağlamaya yetecek kadar kazanmalıdır. Her bir aile reisi karısının geçimini sağlamaya yetecek kadar ya da en azından geçimini sağlamasına yardım edecek kadar kazanmalıdır. Ayrıca henüz kendini idare edemez durumda olan çocuklarının da geçimini sağlamalıdır. Ancak benim imalatçımın işçileri, bütün öteki hususlarda zor durumda olsalar da, borçlarından kurtulmak için iyi ya da kötü şansa sahiptir bu bir özgürlüktür, tüccar olduğu halde aynı zamanda müşteri olma onuruna sahip olduğunu görerek kazançları ince ince ölçen işveren için bariz bir avantajdır. Başka hangi imalatçı, insanları riske attığı halde kârı toplamaktadır ve sorumlusu olmadığı bir talihsizlik durumunda bile kimin arkasında ulusal hazine vardır? Ve hepsinden de öte, başka hangi işveren ya da imalatçı, bu yeni ilkenin kendine özgü sonucu olan bu büyük avantaja, her bir bakışı ya da hareketi, görünüşte sürekli ama gerçekte istendiği kadar gözetim altında olan işçiye sahiptir? Bu avantajlardan hiçbiri olmadan da, imalatçıların sadece başlarını suyun üstünde tutmalarına değil aynı zamanda her gün servetlerini arttırmalarına da şahit oluyoruz. Bu durumda bir imalatçı başarısız ola*bilir*, çünkü diğer bir durumda da başarısız olma ihtimali vardır. Ancak başarısız olma*ma* ihtimali de vardır: çünkü bu büyük avantajların olmadığı durumda bile zenginleşemeyip de başarısız olan çok azdır, ya da ülkenin zenginliği Brutus'un hükümdarlığından günümüze dek olduğu gibi artmaya devam etmemiş olabilir. Ve eğer siyasi kurumlar için, denenmeden önce ihtimallerin kesinliğe dönüşmesi beklenseydi, *Parlamento* hemen yatmaya giderdi ve *kilise temsilcileri meclisi* ile birlikte aynı yastıkta uyurdu.

Ciddi konuşmak gerekirse, iyi bildiğiniz gibi, ilahi olanlar kadar insani işleri de yürekten severim, vicdanım elverdiğince düşündüğümde ifade etmem gerekir ki; bu meselelerle ilgili olarak yapılan şeyler kadar yapılmadan bırakılan şeyler için de 'her ne olursa doğrudur'. Gözetim-evi planıyla kendini sıkıntıya sokan beyefendiler son derece iyi yaptılar ve bildiğim kadarıyla, sonunda bununla ilgilenmekten vazgeçen beyefendiler de yine de iyi etmiş olabilirler. Eğer bu rahatlatıcı duyguyu benimle paylaşmak gibi bir düşünceniz varsa, size henüz anlattığım, yeni ve doğal olarak en gözde bölüme bir kere daha bakın ve ulusun omuzlarına binen masrafın ne kadar olduğunu inceleyin,

böylece bazılarının çok gerekli bazılarınınsa tümüyle gereksiz olduğunu [göreceksiniz], ve aynı zamanda bu bölüm sayesinde sizin için neyin daha rahat olduğunu, masrafların ne kadar büyük bir kısmından kurtulunacağını da fark edeceksiniz.

İlk olarak *halat üretme yeri* ve *kereste depoları* için muazzam büyüklükte bir arazi olması beklenirdi. Neyse ki bir tersane yok. Ayrıca, sağlık için bu arazinin *içme suyunun* da olması beklenirdi: Sonra yine saygıdeğer müfettişlerin rahatlığı için, bu arazinin ve de bu suyun başkentin çevresinde olması beklenirdi. Thames nehrinin kıyısında olması beklenirdi, -sanırım, Wandsworth ve Battersea civarlarında bir yerlerde ve bu mevkie inşa edilmesi için tasarlanan kaç tane lüks villa bu gözetim-evi yüzünden inşa edilemeyecekti? Bence, daha bir kazma bile vurulmadan önce, bildiğim kadarıyla, sadece çıplak arazi için söz konusu olan ve ödenen fiyat yedi-ila-yirmi bin pounddur* Benim müteahhitim için, ülkenizin en kâr getirmeyen toprak parçasının ya da herhangi bir yerdeki, kısacası mülkiyetinin krallığa ait olduğu herhangi bir çorak arazinin, on sekiz ya da yirmi dönümlük bir kısmı her türlü ihtiyaca cevap verecektir ve hatta bu alandan, kendisine kalacak yer, çiftlikler ve daha bilmem neler sağlamak için bahçeler de aşıracaktır. İçme suyuna gelince, aslında bu, sıradan cezaevi uygulamasında her amaç için oldukça istenen ve muhtemelen hayati önemi olan bir konudur. Fakat Lortlar ve Avam kamaralarındaki birçok kişi onsuz [susuz] yapamaz, hele de villalarında ve villalarında değilken de sağlıklı yaşam isteğini içme suyu isteğiyle bağlantılandırmadan edemezler. Müteahhitimin pansiyonerleri için de su olması gerekir, çünkü aslında herkesin suya ihtiyacı vardır; fakat temizlik faaliyetlerini onların yaptıkları *işin akışı* ile bağlantılandırdığım için ve sadece en iyi olan mahkûmların payına düşen bu zorunlu öğeden başka akan bir maddeye sahip olmadıkları için, onların durumunun hala hoş görülebilir olduğunu kabul etmeliyim.

Zenginlerin elinden alınacak olan arazi meselesi bu şekilde halledildiğinde, geriye hangi masrafların kalacağını bir düşünün, bir sürü kişinin *kalması* için dokuz yüzün üzerinde geniş oda ve bunların dışında *çalışmaları*, *dua etmeleri* ve *cezalarını çekmeleri*! için üç farklı tipte daha bina, artık kaç tane olur ya da ne genişlikte

* Bu meblağa dair fikri hangi kaynaktan aldığımı hatırlamıyorum. Şimdi anlıyorum ki bu beş bin pounddan fazla olamaz.

olur bilemiyorum, sağlanması gerekir ama bizim planımızda bu dört farklı işletme ve onların faaliyet alanı tek bir bütün olarak birleştirildi.

İkincil kurumlar grubu -yani değirmenler, demirhaneler, motorlar, kereste depoları ve de ip üretme yerleri- hakkında önceki mektuplardan birinde söylediklerime çok fazla bir şey eklememe gerek yok, bu yapıların alanın içinde kalacağı düşünülürse, her biri pek büyük bir masraf gerektirmeyecektir: Benim sözleşmemi damgalayan mühür, bir tılsımmış gibi, *belirsizlikler* içindeki bu büyük kasabayı def eder ve iki ya da üç sade dairesel yapı onların yerini alır. Eğer çok yanılmıyorsam, önerilen cezaevinin çıplak arazisi için belirlenen ya da ödenen miktarı çok da aşmayan bir miktar bu dairesel yapıları tümüyle inşa edecektir, hem de arazinin parası da ödenmiş olacaktır.

Bu *cansız* maddeler hesaplamasına, her bir rütbeden ve unvandan *canlı* müfettişler grubunu da eklemeliyim, umarım incitmemişimdir: itibarlarındaki artış oranında ödeneklerinde de artış olan, maaş ödenmesi gereken herkesi, yani alt rütbeli gardiyanları ve ustaları ve ambarcıları ve yöneticileri ve yargıç komitelerini kastediyorum: en tepede büyük bir üçlü yönetici grubu vardır, bunlardan ikisinin yüksek bir soydan gelen nitelikli parlamento üyeleri olması beklenir, bu vekillerin yorucu çalışmaları sonucu elde ettikleri saygınlık, ağır çalışma gerektirmeyen memuriyettekilere verilen daha düşük maaşla karşılaştırılamaz.

'Diğer memurların' sayılarına dair çok fazla bir şey söylemeyeceğim, Ağır Ceza Yasası tezim sayesinde bunların da bu işi üstlenen sizin **** 'komiteleriniz'in sayısı kadar veya diğer iyi yargıçların 'zorunlu' olarak değerlendirdiği oranda olduğunu ya da olması gerektiğini düşünüyorum.

Benim müteahhitimin, memurlar ve idareciler *adı altında* görevlileri yoktur: ve müteahhitim bu kurumda gizlenmiş olarak bulunma ihtimali olan fuzuli memurlar ya da müfettişlere karşı, bahçıvanınızın bahçenizdeki eşek-marullarına gösterdiğinden çok daha az sevecenlik gösterecektir. Onun ilminin en büyük kısmı büyükannesinin vecizelerinden kaynaklanır ve bu en önemli vecizeler arasında masraflı bir uygulama, yani yakalayacağı fareden daha fazla sayıda kedi barındırmak, da vardır.

Bütün bu şartlar altında, eğer gözetim-evleri korkulacak şeyler olsaydı, anlatılan bu karmaşık deneyin önemini değerlendiren birinin

daha az endişesi olacaktı. İhtiyaçları karşılanacak olan mahkûmların sayısını dokuz yüz gibi yuvarlak rakamlarla ifade ettim; ama yasada belirtilen kesin sayı 888'dir. Üç tane sekiz, 'bu şekilde ayarlanmış, tatsız bir görüntü!' Fakat bunu, şu veya bu çeşit hazırlıklar için gerekli olan muhtemel sayı olarak kabul ettiğimizde, bu uygulamalar için zorunlu olarak temin edilmesi gerekenlerin tümü elbette bu sayıya uygun olmak zorunda değildir. Eğer sekiz yüz ya da seksen sekiz o kadar ürkütücü görünüyorsa, beyefendiler yüzleri çıkarabilir ve onların bu meçhul eski vatandaşının kendilerini oyaladığı bayağı bir kurum yüzünden ülkenin yıkılıp yıkılmayacağını deneyebilir.

Hep doğal karşıladığım şey; sizin tutumlu vekilinizi gözetim-evi planından *kaçıracak olan* müsrifliğin salt ürkütücülüğüdür- onu bundan *alıkoyacak* olan şey ulaşım değildir. Örnek teşkil etmesi ve eşitliği açısından, -kısacası bu masrafla bağlantılı her açıdan, bu cezalandırma biçiminin bayağılığı bence tartışmasızdır. Benim Ağır Ceza Yasası tezimdeki eklemelerle birlikte (belki hatırlarsınız) buna karşı olan, herkesin geveledığı gerekçeleri toparladım. Bu gerekçelere karşı ne bir itiraz işittim, ne de karşılaştırıldığında ulaşımdan başka daha masrafsız olan etkileyici bir şey duydum. Öyleyse, kesinlikle tasavvur etmediğim şey, müteahhitimin kendi insanlarını yurtdışına gönderdiğinde yapacağı masraftan daha az masrafla onları evde barındıramayacağıdır, ama daha büyük masraflar yapmadan onları tutmayı başarırsa bunun bile çok getirisi olmayacağını tahmin ediyorum ve bu ortalama başarı bile bu istenmeyen ulaşım işine son vermek için yeterli olacaktır.

Planın genişletilmesinin düşünülmediği durumlarda, ulaşım planındaki tercihler bunun gerekliliğini ortadan kaldıramaz ya da bunun yerine başka bir şey koyamaz. Yedi yıldan beri bu çöle gerçekleştirilen ulaşım -bu şartlar altında daha çok yaşam için ulaşım gibi olan bir cezalandırma- sanırım hafif suçlar için bir ceza olamaz. Gemiler, dört, beş ya da altı aylık seyirlere kadar her hafta ya da on beş günde bir sefer yapmıyor olacaktır: sanırım, on iki ayda bir kereden daha sık değil. Bu arada, mahkûmlar başka bir yerlerde olmalıdır: ve sıradan bir hapishanede dolanarak ya da moloz gemisinde çürüyerek veya bir gözetim-evinde çalışarak sömürgeleştirme için daha nitelikli olup olmadıklarının yargısını şimdi size bırakıyorum.

MEKTUP XVI

ISLAH EVİ

Ağabeyimin gözetim planının, çalışmaya zorlamak için tasarlanmış kurumların amaçlarına uygulanabilir olduğunu düşünüyorum. Benim asıl derdim *gözetim-evi*nin şimdiye kadar ulusal bir kurum olmasıydı. Buna karşın, ilk tasarımım bir çivi çakıldığını görmek içindi: Sizin **** incelemekte olduğunuz tebliğ sayesinde öğrendiğim *ıslah evini* kastediyorum. Başlangıçta, koca bir kayayı kaldırmak gibi olan böylesine çetin bir işe giriştiğimi bilmiyordum, yani kaç yıllık didinip çabalamadan sonra, müteahhitin sonunda kabul etmediği ve her şeyi baştan sona mahvettiği *gözetim-evi*ni [kastediyorum]. Fakat yazarken daha büyük bir amaç ortaya çıktı; ve bu konuyla ilgili olarak; muhtemelen büyük kısmının az çok sizin kurumunuza uygulanabilirliğini düşünürken azıcık kıskandığımı söyleyebilirim. Hangi açılardan bunu kanıtlayabileceğimi bilmiyorum: Bu girişimle sizin canınızı sıkmaya devam edeceğim. Son mektubumda, eğer bir millet yoksulsa ve korku doluysa, böyle bir önlem gerekli görülürse, yüzü aşmayacak kadar bir sayıda mahkumu barındıracak küçüklükte, oldukça küçük çaplı bir gözetim-evi önerdim. Ancak bir millet ne kadar fakir olursa olsun, kesinlikle **** zengindir. O halde sizin **** ayakta kalmanızdan ve bir milleti örnek olarak incelemenizden ne alıkoyabilir? Bunun için tedarik etmek zorunda olacağınız insanların sayısını bilmeme imkân yok, fakat biraz önce ifade edilen sayıyı epeyce aşmazsa bunun garip olduğunu düşünürüm. Böyle bir deneyle riske atacağınız şey benim görebildiklerimden fazladır. Binayla ilgili olarak, bu sadece mimarların yanıtlayabileceği bir sorudur. Bu arada, bu konuyla ilgili bir şey bilmeyen bizler, her şey düşünüldüğünde bu plana göre olan bir binanın başka bir plana göre olandan neden daha maliyetli olduğuna dair hiçbir neden bulamayabilirler. Fakat binayı bir kenara koyduğumuzda, diğer her türlü fark kâr getiren taraftadır.

Firarlar için alınan önlemler ve cezalandırmanın amaçlarına cevap vermesi için tahsis edilmiş olan kısıtlamalar, sizin kurumunuzda sanırım gözetim-evinin amacına cevap verebilecek şekilde tasarlanmış olan bir kurumda gerekli olduğu kadar katı olmayacaktır. Parmaklıklar, sürgüler ve pencere parmaklıkları ve bazı amaçlar için tahta ya da kanvasa kadar inceltilmiş ve diğer amaçlar için

tümüyle plandan çıkarılmış da olabilen çetin *bölme duvarları,* sanırım sizinkinde kabul edilmeyecektir. Sizinkinde kalabalık yalnızlığın kasvetli paradoksu belki de ortak bir yemekhanenin canlılığıyla değiştirilebilir. Başka yerlerde olduğu gibi Sebt günü,* orada da Sebt günü olarak kalabilir. Gözetim-evinde mahkûmların hücrelerinde yatmaları ve yemek yemeleri, çalışmaları, dua etmeleri, yani her şeyi başka bir yerde değil de hücrelerinde yapmaları beklenir. Sizin ıslah evinizde nerede yatacaklarını ya da nasıl yatacaklarını sorgulamayacağım.

Ancak bu, o kadar zengin olan siz **** baylar için iyidir; tutumluluk anlamında 'eski yoksul İngiltere' için vaat edilen başarı gibi bir başarıyı size vaat etmeye cüret edemem. Eğer bir müteahhitiniz varsa, müteahhitinizin hapishane kuşları her zaman kanatlanacaktır: Kısa sürede onları ona [müteahhitinize] gönderiyor olacaksınız: endüstrinin herhangi bir dalından kâr elde etmek için böyle bir ustalığa eriştiklerini pek de itiraf edemeyeceksiniz. Genellikle, önceki mektuplarımda *iyi* eller olarak ifade ettiklerim, eğer tümüyle onlara tabi değilse, onun esas adamları olacaktır ve bunun yetersiz olacağını da sanmıyorum.

Islah evi, darülaceze ve *düşkünler evi* arasındaki farklılıklara, yani eğer aralarında fark varsa, uygulanabilen ayrıntılarla canınızı sıkmayacağım, çünkü bunlar darülacezeler değildir. Ya da namussuzlukla lekelenmemiş *aylaklık* ve kendi kusurları olmayan *sefalet* gibi *namussuzluğun* aşağılık dereceleri olarak değerlendirilen şeylerden kaynaklanan muamele biçimlerindeki farklarla canınızı sıkmayacağım. Kanun bu mikroskobik farkları hemen hemen hiç görmez. Bu nedenle, en azından şu an için, birçok bilge kişinin nasihatleri önünde eğiliyorum ve 'kanundan daha akıllı olmak' suçundan kaçınıyorum.

* Hıristiyanlarda Pazar, Yahudilerde Cumartesi olan dinlenme günü. (ç.n.)

MEKTUP XVII

SADECE NEZARET İÇİN OLAN HAPİSHANELER

Mahkûmiyetten önce suçluların durumuna dair bir iki söz: Ya da eğer bu ifade uygunsuz gibi görünüyorsa, itham edilen insanların diyebiliriz, yani ya kefalet isteği için ya da kefaletle serbest bırakılamayan suçlarla suçlananlar için hapislik az çok sert olabileceğinden, şimdiye dek ihmal ya da mecburiyet yüzünden mahkûmların kaderini fazlasıyla paylaşıma zorlananlar için bir iki söz:

Nezaretle ilgili olarak, bu durumda olan insanlara gözetleme ilkesi uygulanacaktır; mahkûmlarda olduğu gibi bu ilke nezaret için de çok avantajlıdır. Onları cezalandırmak adına nezaret için gerekli olan *kısıtlamanın* cezalandırma etkisi yaratması dışında hiçbir dayanak olmadığından, nezaret için ya da akli hastalıkları önlemek için bu şartların gerekli gibi göründüğü yerler olmadıkça, onları *yalnız* kalmaya mecbur bırakmanın da pek bir nedeni yoktur. Çünkü aksi takdirde, namussuzluk sanatında ve namussuzluğun kaynağı olan ahlaksızlıkta acemi olanlar bu sanatların ustalarından epeyce hastalık kapma tehlikesi içinde olacaktır. Bu durumda, bazıları için, *bölme duvarları* binanın düzeninin gereksiz unsurları gibi görünebilir; ancak biraz önce ileri sürülenler göz önünde bulundurulduğunda, ben bu durumu pek de öyle değerlendiremeyeceğim. Yine benzer şekilde, işlerini halletmeleri ve savunmalarını planlamaları amacıyla mahkûmların arkadaşlarıyla ve yasal yardımcılarla iletişim kurmasına da izin verilmelidir.

Zorla çalıştırma bir cezalandırma olduğu için çalışma burada zorlanmamalıdır. Yine aynı sebeple ve bir insanın şartlarının elverdiği her türlü rahatlıktan yoksun olduğu için de bir cezalandırmadır. Aklı başında davrandığı sürece bu rahatlığa müsaade edilmelidir, ayrıca eğer gardiyanın ticaretin herhangi bir alanıyla ilgilenmesine izin verilmişse, onun, ticaretle uğraşan diğerlerinden daha çok kâr elde etmesine de izin verilmelidir.

Fakat bu tarifteki insanlar arasında ve bu grupta, eskiden işi her neydiyse burada o geçim kaynağına sahip olmayacak olan muhtemelen az ama her zaman belli bir sayıda insan olacaktır. O halde bu kişiler, gözetim-evindeki mahkûmlardan çok da farklı olmayan bir durumda olacaktır. Hangi işi yapmaya yetenekleri olursa olsun burada artık, yine aynı işi yaptıklarını varsaysak bile, bu şüpheli

durumunda olmayan insanlara geçimlerini sağlamaları için işin bedeli olan ücreti vermeye gerek yok. Fakat değerlendirmesi büyük bir titizlik gerektirse de bu yetenek bir gerçeklik olduğu için, eğer *karşılıksız* bir miktar ödenek verilecekse, işler bu ellere teslim edilmeden önce iyice düşünülmelidir ve bu ödenek en azından gözetim-evi için önerdiğim ödenek kadar iyi olmalıdır. O halde sorun, bu ödeneğin eksikliklerini gidermek için, kendi işi olmayan ama çalışabilecek olan, iş sağlandığında çalışmaya istekli olan bu kişiler için çeşitli işler sağlamaktır. Islah evinde bile, işin öğrenilmesi için gerekli olan zaman kıtlığı yüzünden bu tarz işler yaratmak zor olabilir ve yine aynı sebeple, mahkûmiyetten önceki nezaret için tahsis edilmiş olan hapishanede, en azından bazı durumlarda olduğu gibi, mesela hapis ilamının duruşmadan birkaç gün önce gerçekleştiği durumlarda iş bulmak daha da zorlaşacaktır. Özellikle muhtemelen ona kendi yetkisiyle iş sağlama gerekçesiyle, bir gözetim-evinde sözleşmeyi yapan gardiyan, diğer durumlar için daha az uygun olarak değerlendirilse bile, nezarethanenin (çünkü hapishane yerine böyle nitelendirmeyi istedim) gözetimi için en uygun kişi olarak kabul edilmelidir. Gardiyan, mesleği icabı gözetim-evinde bir zorbadır: bu, tamamen öğrenmesi gereken bir iştir, nezarethaneye her ayak basışında, aksi takdirde yetkili olmayan zorbaların hak edeceği çeşitten bir cezalandırma ile cezalandırılır. Fakat bu kesinlikle böyle gitmez, çünkü gözetim-evinin gardiyanı, kişinin birkaç günlük bir eğitimle yapamayacağı ama birkaç ay içinde kendisinin iyi kötü ustası olabileceği herhangi bir iş ya da belki yarım düzine iş bulur. Bu nedenle tutumluluk ya da diğer yararlar açısından, diğer kurumlardan herhangi biri nezarethane ile birleştirilebilir, gözetim-evindense ıslah evi böyle bir amaç için daha uygun görünmektedir. Fakat bu tarz değişimlere müracaat etmenin gerekliliğini düşünmeden önce, bu durumun uygunluğu için belki de yerel ve diğer özel durumların uygunluğu göz önünde bulundurulmalıdır. İstihdamın istenen bir durum olmadığını varsaymalıyım ve orta halli geçime gücü yetenler, mesela sıradan yetenekleri olan bir adam ilk başta tıpkı yedi yılın sonunda olduğu gibi iyi niteliklere sahip olacaktır. Nerdeyse örneklerden bahsetmeye cüret edecektim ama sık sık açıklanan nedenler kalemimi durdurdu.

MEKTUP XVIII

FABRİKALAR

İlkemizin, işçilerin zorla çalıştırıldığı fabrikalara uygulanması ile ilgili söylenen onca şeyden sonra, bu ilkenin sıradan serbestlik planına göre işleyen fabrikalara uygulanması ile ilgili de kafanızda bazı soru işaretlerini gidermek için bazı şeyler söylemek gerekli.

Nezaret eden kişinin konumunun merkeziliği, diğer amaçlar için olmasa da en azından idare etmek ve emir vermek için her halükarda kullanışlı olacaktır. Kontrolün olumlu olarak değerlendirildiği durumlarda gözetmenin saklanmasının yararı olacaktır. Bölmeler, dikkatin dağılmasını engellemek için gerekli olsa da veya iletişimi engellediğinden kullanışsız olsa da, üretimin kendine özgü doğasına bağlı olacaktır. Bazı fabrikalarda, normalde işçinin ulaşabileceği şekilde istif edilmiş olandan daha fazla sayıda alet edevatın sağlanması gibi bir başka kullanımı da olacaktır. Kazara sarsmanın ya da anlık dikkat dağılımının büyük ölçüde hasara yol açacağı saat yapımı gibi titiz işlerde, bence bu bölmeler olağandır.

Üretim ne olursa olsun, işçilerin saat başı ücretlendirildikleri bütün durumlarda, kuralın yararı ortadadır ve inkâr edilemez. Parça başı ücret aldıklarında, işçinin işinin değerine olan ilgisi, zor kullanımın ve de zor kullanmak için gereken her türlü yöntemin yerine geçer. O halde, talimatnamede istenildiği gibi ya da israfın veya işçinin kazancının eksiltilmesi ya da başka herhangi bir biçimde acı bir şekilde anlayacağı herhangi bir zararın önlenmesi durumunda gözetim ilkesinin kullanımından başka çıkar yol göremiyorum.

Eğer herhangi bir fabrika bu ilkeye göre kurulursa, merkezi loca muhtemelen muhasebe bürosu olarak kullanılacaktır: ve eğer bir çatı altında birden fazla bölüm olacaksa, her bir bölüme ait olan hesaplar locanın o bölümüne denk gelen parçasında yapılacaktır. Ayrıca loca, gerektiği durumlarda, cezaevi atölyelerinden getirilen alet edevatın ve malzemelerin depolandığı ve buradan da etraftaki işçilere dağıtıldığı ve de iş bitiminde geri alındığı bir çeşit geçici depo olarak da hizmet verecektir.

MEKTUP XIX

TIMARHANELER

Konunun kasvetine rağmen, şimdi memnuniyetle, kuralın uygulanmasının tümüyle hoşgörülü bir eğilim yaratacağı durumlara geldim: akıl hastaları için tahsis edilmiş olan mekânları kastediyorum. Ve şimdi yönetimdeki soylu bir lort, bilhassa da onun bakımına minnettar olduğumuz için, burada belki de insani ve sağlıklı düzenlemelere borçlu olduğu küçük bir destek bulabilir.*

Şu an var olan mekânlardan hiçbiri, gözetim ilkesinde diğerlerine yer açmak amacıyla yıkılmamalı, bu, ne beklenen ne de istenen bir durumdur. Fakat gelecekte bu amaç için dikilecek olan herhangi bir bina gözetime uygun bir biçimde yapılmalıdır, ayrıca bu binalar sağlığa uygunluk amacına da hizmet etmelidir. Akıl hastaları ve de günahkârlar, ya kendilerine ya da kendileri gibi olan etraftakilere zarar verebilecek güçtedir. Söz konusu durumlarda daimi zincirlerden başka hiçbir şey işe yaramaz, fakat tehlike arz eden bir durum ortaya çıktığında bu kişilerin ayrı hücrelerde tutulması ve hapishanede olduğu gibi gözetim altında tutulması beklenen bütün durumlarda, zincirlerin kullanımı ve bedensel sabır gerektiren diğer biçimlerin icrası gereksiz olacaktır. Gardiyanların denetiminde hastaların gözetim altında tutulması ihtiyacı bağlamında, eski uygulamalarda olduğu gibi, doğal olan ve tavsiye edildiği gibi kötü muameleye başvurulması, bu tür mekânlarda şu an başka yerlerde olduğundan daha etkilidir.

Fakat bilinçli olarak tımarhaneleri inşa etmeyi düşünmeden, eğer Bay Howard'a sorarsak, yanlış hatırlamıyorsam bize, bu kullanım için tahsis edilmiş olan birkaç hapishane veya ıslahevi olduğunu söyleyecektir. Aslında bu tanımlardakilerin biri ya da diğerleri sulh yargıçlarının yetkilendirildiği bence tek ve hazır kaynaktır. Bu nedenle, insan, bu garip ve çirkin bela ve suçluluk karışımıylagözü dönmüş deli ve isyankâr suçluyla aynı odada kalması durumunda aklını yitirebilir. Fakat ceza için tasarlanmış her gözetimevinde, her bir boş hücre bu belaya düşmüş kişilere, kargaşadan uzak ve kendi isteklerine göre düzenlenmiş bir oda sağlayacaktır.

---

* Avam Kamarasındaki Lort Sydney, tımarhanelerin düzenlenmesiyle ilgili kanun tasarısını getirdi ve sonrasında bu yasalaştı.

MEKTUP XX

HASTANELER

Eğer bu planın beklenilenin tersine baskıcı ve zorlayıcı tedbirlerden ne kadar uzak olduğunu gösterilmek istenirse; bu planın tek amacının sıkıntıda olanları, yakarışlarıyla gelenleri rahatlatmak olan kurumlara, hastanelere, uygulanmasıyla ortaya çıkacak olan avantajlardan daha güçlü bir karşılığı olamaz. Her yerde hazır ve nazır bulunma ilkesinin vazgeçilmezliğiyle, bütün tıbbi temsilciler ailesini -cerrah, eczacı, başhemşire ve bu listeye eklenebilecek herkesi- hekimi bile, gözetim-locası ve bunun üzerine eklenecek olan odaları yapma zahmetine değeceğinden, bu kurumun onların sürekli ikametgâhı olarak yeterli olacağını şimdiden kabul ediyorum. Burada hekim ve eczacı, birinin yazdığı ve öbürünün hazırladığı reçetenin doğru zamanda ve yazıldığı gibi doğru bir şekilde verilmesinden emin olabilir. Burada cerrah talimatlarının ve açıklamalarının öğrencileri ve asistanları tarafından her yönüyle takip edildiğinden emin olacaktır. Burada bütün bölümleriyle, fakülte, hastalığın gelişimini ve tedavinin etkilerini izlemek istediğinde daha az sorunla karşılaşacaktır. Hastanın şikâyetleri, gerçek ya da hayal ürünü şikâyetinin nedeni ortaya çıkar çıkmaz kavranacaktır; suiistimaller hemen azarlanacağı için böyle şikâyetler nispeten seyrek olacaktır.

Hücrelerin ayrımı kısmen rahatlığa ya da nezaket kurallarına göre yapılabilir. Demir parmaklıklar yerine perdeler hastalara, uygun olduğu düşünürlerse, görülme fırsatı yaratacaktır. Daha fazla sağlamlılık ve alan için; enfeksiyonu sınırlayan, hastalığın çeşitliliğine göre uyarlanan ve duruma göre ısıya dayanıklı olan bölme duvarları binayı farklı koğuşlara bölebilir.

Sıcak havalarda, odanın çok sıcak olmasını engellemek ve hastaların güneşten rahatsız olmamasını sağlamak için güneye bakan pencerelerde stor perdeler veya güneşlikler kullanılabilir.

Burada hekimlik sistemiyle ya da hava üzerine bilimsel bir incelemeyle sizin kafanızı yormaya çalışmıyorum. Ama bu konu üzerine bir iki kelime söylememe izin verin. Hücrelerin tavanı yeterince yüksek olacak mı? Binanın planı havalandırma için yeterince uygun mu? Hemşerim Bay Aikin tarafından hastaneler üzerine yazılan ve kısa bir süre önce basılan bir kitabı okuma talihsizliğinde bulundum, bir eleştiri yazısında kitabın bir kısmının açıklamasını

gördüğümü hatırlıyorum. Fakat tıpla ilgilenen arkadaşlarınıza, 1782'de yazılan *Dijon Akademisi'nden Anılar*'daki Dr. De Maret'nin makalesini dikkatle okumalarını tavsiye etmenizi söylemeden geçemeyeceğim. Eğer onun akıl yürütmelerine ya da ileri sürdüğü gerçeklere güvenilirse, böyle bir binada hiçbir tavan yüksekliği havanın temizliğini garantilemek için yeterli değildir, ancak bu durumda bütün yapı üzerinde böyle bir etkinin geliştirilip geliştirilemeyeceği tartışılır görünüyor.*

Doktor de Maret, -tahliyeleri hâlâ daha çok kısmi ve tehlikeli hale getirme eğilimi içinde olan bir duruma- odanın yüksekliğine veya genişliğine ve de şuraya buraya bir pencere açmakla oluşacak olan kısmi ve tehlikeli tahliyelere güvenmeden; günün bazı bilinen zamanında ya da zamanlarında, bütün hava kütlesinin anında tümüyle değişikliğe uğrayabileceği kaygısını taşıyor gibi görünmektedir. Bütün doğrusal duvarların ve düz tavanların birleşme yerlerinde açı oluşturmasını engelleyerek, kendi binasının içinin, yer hariç diğer tüm yönlerde kavis verilmiş, uzun oval bir biçimde ve her uca bir kapı yerleştirerek yapılmasını önerir. Bu kapıları açık tutarak, en küçük hava akımının bile bütün havadaki tüm bir değişimi etkilemeye yeterli olacağını göstermeye çalıştığı görülmektedir; çünkü bir hava akımı en başta uca gireceği için diğerine geçmeden önce tümünü toplayacaktır. Pencereleri veya odanın bir başka alanına yerleştirilmiş diğer menfezleri açmak, akımı güçlendirmektense daha çok etkisizleştirme ve bozma eğiliminde olacaktır.

Aynı mantıkla, havalandırma düşünüldüğünde, gözetleme ilkesine en iyi sonuç veren *dairesel* biçimin, *doğrusal*a göre avantajı oldukça fazladır ve aradaki fark yeterince önemliyse, gözetleme ilkesi, ya çok az dezavantajla ya da hiç dezavantajı olmadan doktorun anlattığı oval yapıya da uygulanabilir. Gözetleme locasının biçimi bu durumda binaya göre şekillendirilebilir ve şimdiye kadar havalandırmayı engelleyen merkezi alan daha çok, basınç sayesinde akım gücünü arttırarak havalandırmaya yardımcı olacak gibi görünmektedir.

---

* Geçenlerde Lyons'da inşa edilen bir hastanede büyük bir kubbe bu görünümdeydi. Temiz ve sağlıklı havanın yerde, kirli havanın da yukarıda toplanması beklenmişti. Ancak tersine, kokuşmaya neden olan maddeler tek bir gün içinde aşağıda toplanırken, beş günün sonunda temiz hava yukarıda kaldı.

Ayrıca, dairesel bir yapıda merkezi loca, Doktor'un oval yapısındaki gibi, havalandırmaya aynı özelliği verecektir.

Hava akımı odadan geçerken hastalarının üşütmesini engellemek için, Doktor yataklara, aynı beşiklerin başındaki gibi, küçük bir tahta perde yerleştirilmesini de sağlayabilir.

Hastaya, daha çok fısıltıyla en acil isteklerini locaya iletmesini ve eşit şekilde rahatsızlık vermeyecek bir tonda cevap almasını sağlamak amacıyla burada tenekeden yapılmış *konuşma-borularının* kullanımı tekrar değerlendirilebilir.

Genel kirlilik ve sadece *uçucu maddeler*den kaynaklanan nispeten önemsiz kirlilik arasındaki önemli farka dair ve *çürümenin* değişik durumlarıyla ortaya çıkan çeşitli kirlilikler veya değişik bulaşıcı hastalıkların farklı hususları üzerine bir şeyler söylemek isterim. Bu farklı tehlikelere karşı önlem alma yöntemleri ve ölçütleri küçük bir fark yaratmayacaktır. Ama bunun konumuzla ilgisi yok ve bunu benden daha iyi anlayan fakültedeki baylara veya genelde anlamak istemeyen baylara teşekkür ettiğiniz gibi sizler bana teşekkür etmeyeceksiniz.

Bu çeşit, herkesin muhtemel bir gözleyici olduğu, rahatsız olmadan veya rahatsız edilmeden hastaların ziyaretçilerinin girebildiği, binanın bütün ekonomisinin herkesin gözünün önünde olduğu, bir plana göre inşa edilen ve yönetilen bir hastane, umulduğu gibi, böyle kurumların yararından yoksun olan veya hepsini rahatlatmaktan yoksun bırakan ya da daha az uygun şekillerde aranmasına mecbur eden, yoksullukla birleşen, önyargıları ortadan kaldırarak, hissedilen korkuların büyük bir kısmını yok edecektir. Kim bilir belki de, şimdiki gibi, geçici, kısa süreli veya istikrarsız olmayan ama sürekli ve kesintisiz olan tıbbi bakımın kesinliği böyle bir durumu, bunu ödemeye gücü yetecek pek çok insanın gözünde, eve bile daha tercih edilebilir bir hale getirebilir ve böyle bir binanın inşa edilmesi bazı girişimci pratisyen hekimler tarafından değerlendirilebilir.

Bir önceki mektupta anlatıldığı gibi, bir *hapishane* hastaneyi içerir. Bu tarz yapılardaki hapishanelerde, her bir hücre, hiçbir değişiklik yapma zahmetine katlanmadan, bir hastanenin özelliklerini barındırabilir. Hapishanenin tümü belki de, şimdiye kadar bu isimle bilinen herhangi bir binadan daha iyi bir hastaneye dönüşebilir. Ancak kullanımı düşünüldüğünde, birkaç hücre bu amaç için

ayrılabilir; ve belki de, bazı enfeksiyon vakalarının bertaraf edilmesi ve başka bir çatı altında toplanması akıllıca bulunabilir.

Ancak eğer enfeksiyon yayılmışsa *tedavi edilmesi* için başka bir yere gönderilmelidir, ihmalkarlık nedeniyle *ortaya çıkan* ya da *yayılan* enfeksiyonun buradaki gibi engellenebildiği bir yer mevcut değildir. Burada olduğu gibi, yöneticinin ve özellikle de yönetilenin -gardiyanınkilerle mahkûmunkilerin,-tıbbi temsilcilerle hastaların- çıkarlarının bu kadar mükemmel bir şekilde birbirine karıştığı ve tek olduğu başka hangi durumları göreceksiniz ki? Temiz veya kirli, güvenli veya tehlikeli, diğerleri gibi onun da epey şansı vardır: Eğer yönetici yönetilenlerin kendilerini zehirlemelerine izin verirse, yönetilenlerin kendisini zehirlemesine de izin verir. Dört yandan iyi ya da kötü durumda olmalarının kendisine bağlı olduğu bir yığın insanla çevrilmiş olan yönetici, herkesin sağlığı için, kendi isteğiyle, bu mekânda bulunan bir rehinedir.

MEKTUP XXI

OKULLAR

Gözetleme ilkesini ilk olarak hapishanelere uyguladıktan ve akıl hastanelerinden başlayarak hastanelere getirdikten sonra, babalık duygularım son olarak okullara uygulamam ile sürecek mi? Gereksiz zorluğun, suçlulara bile keyfi bir şekilde uygulanmasını önlemedeki yararın incelenmesi, zorbalığın; masumun ve gencin meskenine girme eğiliminin kaygısını gidermede yeterli olacak mıdır?

Bunlara uygulandığında, iki tane oldukça ayırt edilebilir uzantının mümkün olduğunu göreceksiniz: Bu, ders çalışma saatleriyle kısıtlanabilir veya rahatlama, dinlenme ve teneffüs saatlerini de kapsayarak tüm zamanı doldurmasına uygun bir biçimde yapılabilir.

Bu uygulamaların ilk adımı için, en çok eleştiren korkakların bile bir itirazı olamaz; ders çalışma saatleriyle ilgili olarak, bence tek bir istekleri olacaktır, bu da onların ders çalışmayla meşgul edilmesidir. Pencere kafeslerinin, demir parmaklıkların ve kilitlerin ve de bir gözetim-evinde korkunç bir özellikten doğan her durumun burada bir işi olmayacağı için nadiren gözetlemek gerekecektir. Bütün oyunlar, bütün sohbetler, kısacası her çeşit oyalanma sorumlu kişinin hem merkezi hem de gözden uzak durumu sayesinde etkili bir biçimde bertaraf edilecektir, öğrenciler arasındaki, istediğiniz incelikteki, bölme duvarları ve tahta perdeler de buna yardımcı olacaktır. Değişik ölçülerdeki ve tiplerdeki yetenekler, belki de ilk kez bariz bir şekilde fark edilecek ve bu durum da farklı dikkat derecelerini ve her bir mizaç için en uygun olan kültür biçimlerini gösterecektir; ve tedavi edilemez ve suçlanamaz durgunluk veya aptallık artık, tembelliğin ya da inatçılığın günahları için cezalandırılmayacak. Şimdiye dek okullar için uygun olduğu düşünülen yardımcı kitaplar, Westminsterdaki adıyla *kopyacılık* olan sahtekârlık türleri, buraya asla giremeyecektir. Tembelliğin servetle gizlendiği ve yetenek ve çalışkanlıktan kaynaklanan onurun para karşılığı bırakıldığı bu erken yozlaşma sistemi tümüyle ortadan kaldırılacak ve bir soylu sıradan bir kişinin bildiği şeyleri bilme şansına sahip olacak.

Bu değişiklikle beraber, öğrencilerin şimdiki eğlencelerinde de bir değişiklik olmayacak. Yerine getirilmeyen bir görevin düşüncesiyle kalbine iğneler saplananlar, oyun oynama tutkusuyla cezalandırılma korkusu arasındaki mücadeleye sinirlenenler burada ayırt

edilemeyecektir. Baş sorumlunun, gücünü ve bu gücün kullanımını ortadan kaldırmadan, onun varlığının yarattığı korkunun ortadan kalkmasıyla çalışma saatleri artık rast gele kesintiye uğramayacaktır. Ve ders çalışmak için ayrılan zaman tamamen ve kati bir şekilde bu işe ayrılacaktır, daha azı da bu amaca hizmet edecektir.

Bu amaç için ayrılmış olan ayrı alanlar, öteki amaçlar da göz önünde bulundurularak kullanılacaktır. Her halükarda bir yatak, bir yazı masası ve bir sandalye sağlanmalıdır; böylelikle binadaki tek beklenmedik masraf, çok az bir kalınlığın yeterli olacağı *bölme duvarları* için yapılacaktır. Böylece, birçok ebeveynin gözünde oldukça önemli olarak değerlendirilen bir durum, hem kızların hem de erkeklerin gözetim altında ya da yalnız başlarına uyumaları ve de ders çalışmaları mümkün olacaktır.

Paris'teki Kraliyet Askeri Okulu'nda, yatak odaları (eğer ağabeyimin hafızası onu yanıltmıyorsa) uzun bir odanın iki tarafına iki dizi olarak yerleştirilir; yatanlar *bölme duvarları*yla birbirlerinden ayrılır, ancak, benzer şekilde, her bir kapıdaki bir çeşit *parmaklıklı pencere* sayesinde yürüyüşleri esnasında baş sorumlunun görüşüne açıktır. Ağabeyim, seninle bu kurumda dolaştığında (yaklaşık on iki yıl önceydi, değil mi?) bu bina planının onu oldukça etkilediğini söyledi bana ve muhtemelen onun Gözetim-Evi'nin temeli bu yürüyüş sırasında atıldı. Eğer fikrini oradan aldıysa, umarım onu faizsiz geri ödememiştir. Sürekli yürüyüş durumu ve dinlenme durumu arasında hizmet açısından ve de iki üç yüz kişiyi peş peşe ziyaret etme ve aynı anda hepsini görme arasında gözetlemenin eksiksizliği açısından bazı farklar olduğunu itiraf edeceksin.

Eğitimin her aşamasının gelişiminin desteklenmesinde, bu ilkenin ne yapabi*leceğini* anlatmaktansa, bir iki kelimeyle ne yapa*ma*yacağını anlatmak daha iyi olacaktır. Bu ilke, *cezalandırma* ve *yasaklama* etkisine bağlı olan her türlü verimlilik için uygundur. Ancak *ödül*ün canlandırıcı ve güçlendirici etkisi yüzünden, cezalandırma ve yasaklamanın baskıcı etkisini düzeltmede bir şey yapmaz. Disiplinin en saygın ve memnun edici lokomotifi, okullarda, bildiğiniz gibi, adı *ilginç* kelimesiyle birlikte anılan Westminster'deki uygulamadan başka hiçbir şekilde daha sürekli kullanımda olamaz -bu kurum en uygun ve tükenmez parasal kaynaklarıyla ödeme yapabilme gücüne sahiptir ve hatta ödül ve cezayı, bu karşıt güçleri

tek bir güç olarak birleştirmesi bir öğrencinin her ihmalini onursuzluk ve göstereceği her çabayı onur olarak değerlendirir.

Çocuğun zamanının her anını gözetleme oranını genişletmek konusunda herkes tümüyle hemfikir olmayabilir. Birçok ebeveynin fikri, aslında, sanırım, çocukların sorumlu otoritenin gözü önünde olmaması yönündedir ve eğer insan uyumlu bir hayvansa, bu fikri kabul edenlerin bu ilkenin uygulanmasını istemeleri beklenir. Ancak bütün insan özellikleri içinde en az rastlanan özelliğin, uyumun bizi şaşırtması gerekmez, eğer bu durumda olan kişiler otoritenin her yerdeliği zihniyetine göre en kaygılı olanlarsa, tasarlamaya alıştıklarından çok daha ötede bir mükemmellik derecesinde bu noktanın bozulduğunu gördükleri anda, çoğunun geri dönüş yapması ve durumunu değiştirmesi beklenir.

Her halükarda, bir yenilikten önce olduğu gibi, üstesinden gelmesi gereken vicdani huzursuzlukları olan bazı insanlar olacaktır. Şüpheler başlayacaktır. -Hassas zihinlere bu sürekli ve aralıksız baskıyı uygulamak ve bu çok güçlü ve bertaraf edilemez gücü iktidara getirmek tavsiye edilebilir mi?- Sıradan erkek öğretmenlerde olması beklenen fikirlere ve karakter eğilimlerine sahip insanların şimdiye kadar *despotik* olarak nitelenen her şeyi aşan böyle bir otoriteye uymaları mümkün müdür? Öğretmenin dikkati, bazı açılardan, bir başkasının *gelecek*teki huzuru için olduğu kadar, *öğrenci*sinin *o anki* rahatı için elzem olmayabilir mi? Bedenin düşünsel parçasının özgür gelişimine uygulanan bu aralıksız baskının oluşturduğu telafi edilemez denetim, fiziksel yapı üzerinde devamlı ve uzun-süreli *destekler* tarafından üretilene benzer şekilde güçsüzleşmeye neden olur mu? -Sonuç da *düzen* içinde kazanılan şey *hareket* içinde kaybedilir mi? Daha az eğitici değil ama daha az önemsenen disiplinin seyri, tutkunun tutkuya karşı ve aklın akla karşı olan mücadelesinde çocuklardan birinin diğerini ve kendilerini yönettiği ve olgunlaşmalarını şekillendiren çatışmaların ve yarışmaların küçük bir provasının yapıldığı; diyorum ki, bu ahlaki ve en önemli talimat bölümü, bu araçlarla, nadiren en çok yararlı olan düşünselliğin, esaslarına feda edilemez mi? Devlet eğitimiyle kıyaslandığında *özel* eğitime yüklenen aksaklıklar, burada en uç noktaya varmayacak mıdır? Ve diğer türlü bastırılacak olanlara göre biraz daha iyi bir şekilde hayal dünyası ile tanıştırılma durumundaki gençlik, nispeten girmek üzere oldukları gerçeklik dünyasından habersiz olmayacak

mıdır? Özgür bir vatandaşın özgür ruhu ve enerjisi, bir askerin mekanik disipliniyle veya bir keşişin sadeliğiyle değiştirilemez mi? Ve bu hayli sıkı düzen, *insana* benzerliği altında bir dizi *makineler* takımını oluşturuyor olamaz mı?

Tüm bu sorulara, olumlu fakat hiçbiri bu sorunun doğrudan yanıtı olmayan, tatmin edici bir yanıt vermek için, bu soruları eğitim süreci bitene dek tekrarlamak gereklidir. Bu disiplin sayesinde *mutluluk* büyük olasılıkla artacak ya da azalacak mıdır? Onları askerler olarak adlandırın, onları keşişler olarak adlandırın, onları makineler olarak adlandırın: umurumda değil, ama onlar mutlu olanlardır. Savaşlar ve fırtınalar en iyi ders alınacak olanlardır, ancak huzur ve sükûnet eğlenmek için daha iyidir. Hemen korkmayın, benim sevgili ****, ve bir dizi ahlak felsefesiyle ya da bir eğitim sistemiyle bile sizi eğlendireceğimi düşünün. Mutluluk hissedilecek en hoş şeydir, ama hakkında konuşulacak en yavan şeydir; kaşlarınızı çatmayın, artık bu konu üzerine daha fazla bir şey söylemeyeceğim. Ekleyeceğim tek şey şudur, her kim en kaliteli ilkeler üzerine bir gözetim-okulu inşa ederse, öğretmenden emin olmak zorundadır; çünkü çocuğun bedeni, babasının çocuğundan daha fazla bir şey değildir, ama kafası yöneticinin kafası olacaktır; bir tarafta *hâkimiyet* ve diğer tarafta *boyun eğme* arasında olandan başka bir fark yoktur.

Rousseau, sizi meşgul ettiğim bu güzel sorulardan bazılarıyla ve hatta daha iyileriyle bizlerin düşünmesini sağladı; ancak Emilius'una bir gözetim-evi kurguladığını düşünemiyorum; ama sanırım Sophia'sı için böyle bir okuldan memnun oldurdu.

Addison, vakur ve dürüst Addison, *Spectator* ya da *Tatler* dergilerinde, hangisinde olduğunu hatırlamıyorum, *aslanlar* yardımıyla *bekâreti* denemek için bir plan önerir. Orada, bu türün saflık derecesi ve ölçüsü ile ilgili bir sürü tuhaf araştırma bulabilirsiniz; hepsinde benden ziyade bu vakur yazardan daha memnun kalacaksınız. Ancak, bu çeşit tartışmalara dalmadan, herkes, mümkün olan en yüksek güvenilirlik bağlamında, her ne olursa olsun, mümkün olan en erken yaşta genç kızları katı bir gözetim-okuluna göndermekten başka yol olmadığından emin olmalıdır. Addison'un planı sadece ceza kabilinden değil aynı zamanda zalimaneydi: ve ürpertse de düşünmeden edemiyorum, ülke nüfusunda nasıl bir tahribat yapma ihtimali vardı. O zaman, *Diana*'ya ve *on bir bin bakire*ye ve arkadaşının hoş bir buluşu olduğu için *gündem*deki *bekâreti* yöne-

ten güçlere şükranlarımı sunuyorum. Orada kan ve şüphe gördünüz: burada kan olmadan tartışmasız gerçeği görüyorsunuz. Bu plana göre genç kızlar için inşa edilecek olan bir yatılı okulun ne gibi yararlar getireceği ve bu konulara meraklı olan hevesli beyefendilerin kendi eşlerini seçmek için böyle bir okula nasıl da akın edecekleri apaçık ortadadır. Aklıma gelen tek sıkıntı şudur; eğer bu kurum genel olursa, Bayan Ch. H. ve onun mesleğinden olan diğer hanımefendiler, ya ev-işlerini bırakmak zorunda kalacaklar ya da alt sınıftan hizmetçi kızlar veya evli kadınlar tutmak zorunda kalacaklar.

Dr. Brown, fiyat biçici, her zaman başöğretmen olması beklendiğinden, en uç noktadaki ilkelere göre tasarlanan gözetim-okulu için delirirdi ve dahası diğer okullarda değil sadece bu tarz okullarda çalışırdı. Muhalifi Dr. Priestly, belki de, sadece denemek uğruna, küçük bir parça, *Hartley upon Man*'in ek kısmını süslemeye yetecek kadar olmadıkça, sanırım, buna tümüyle muhalif olacaktır.

Bildiğim kadarıyla, İngiltere'de *Pazar-okulları* ile ilgili bir münakaşanız var. Gözetim-ilkesinin en uç noktasına göre tasarlanan okular, sanırım, patronlar arasında, bu ölçüdeki düşmanları arasında olduğundan daha fazla yandaş bulacaktır.

Bize, şurada burada, dilin kaybolan kökenini yeniden keşfetmek amacıyla, tecrit edilmiş bir bölgede, doğdukları andan itibaren insanlığın geri kalanından tecrit edilen iki çocuğu yetiştirmeyi düşünen bir Mısır Kralı'nın (sanırım adı *Psammitichus* idi) hikâyesi anlatılır. Bu deneyden çok önemli veriler toplanacağına inanıyorum. Doğumlarından itibaren bir grup çocuğa tahsis edilen, bir gözetim-evi bundan daha da ilginç deneylere yol açabilir. Bu ilkeye göre tasarlanan bir yetimler yurduna ne dersiniz peki? ****'nın *yönetimi* şu anki okulunuzu terk etmenize ve bu ilkeye göre inşa edilen başka bir okula gitmenize izin verecek mi? Eğer yanlış hatırlamıyorsam, bu anlamda erkek kardeşiniz şimdiye kadar, mümkün olduğunca çok çocuğu ve hatta mümkünse tüm çocukları ebeveynlerinin elinden almayı vazife edindi. Siz de bu kadar ileri giderseniz, artık geri dönülmeyecek noktaya gelirseniz, onları bir gözetim-evine bile gönderebilirsiniz ve onlarla istediğinizi yaparsınız. Yöneticinin odasındaki *perdenin arkasından* ebeveynlerin *dikizlemesini* esirgeme ihtiyacı hissetmezsiniz. Orada, akıllarına geldikçe, çocuklarını, eğer bu onları tatmin edecekse, işlerini bozmadan veya disiplini aksatmadan, büyürken ve öğrenirken görebilirler. Psammit-

ichus'un deneyini geliştirmek için, on altı veya on sekiz yaşlarında olan genç tebaanızı kız ve erkek olarak ayırabilirsiniz ve bu sürecin sonunda aşk dilinin ne olacağını, *Father Francis'in Erkek Kazları, Father Francis'in Dişi Kazlarına* dönüştüğünde, gözleyebilirsiniz.

Eğer amaç sadece deney yapmaksa, bir gözetim-okulu kurmaktan kimin mutlu olacağını biliyorum, bu Helvetius olurdu: en azından olduğu söylenen ilkelerine bağlı kaldığı varsayıldığında: çünkü bu plan ve yalnızca bu plan sayesinde, herkese, birine olduğu gibi diğerine de, her şey öğretilebilir fikrinin gerçekliğine (gerçek olduğu varsayıldığında) deneysel bir kanıt bulmayı gerçekleştirebilirdi. Şart olarak istediği şey, yani deneyin öznelerinin tam olarak aynı koşullar içine yerleştirilmesi sağlanamazsa, o zaman bu onun hatası olurdu.

*Metafizik*teki nadir bulgu alanlarından biri: şimdi ilk defa, tıpkı diğerleri gibi deneye tabi tutulabilecek olan bir bilim. Kitaplar, sohbetler, mantıklı konular, her şey kullanılabilir. Her bir gözlemlenebilir fikrin soyağacı, en ince noktasına kadar bütün dereceleriyle takip edilebilir: bilinen ve numaralanan ebeveyn nesilleri. Parti adamları, her bir tipteki tartışmacılar, tüm diğer zevk sahipleri, iktidar hırsıyla ağzı sulananlar, burada kendilerine çelişkilerin bozmadığı kendi muhtelif tatlarına uydurarak, zengin bir ziyafet verebilir. Burada iki kere iki dörtten az olabilir veya ay yeşil peynirden yapılmış olabilir; eğer, yeteri kadar zenginse hayır işi yapanlar, onu bu iş için seçebilir. Öğrencilerle etrafı sarıldığından, dalkavukların, dalkavukluk adı altında bilinenlerden öte olduğu için, böyle bir evde mutlulukları tam olacaktır, kâfi sayıda yandaş onları memnun ederse, mutsuzluğun sözü bile edilmez. Yirmili yaşların sonlarında ya da beş veyirmi yaşlarında farklı okullardaki öğrencileri birbirleriyle tanıştırın (ilk önce ellerini arkalarında bağlamalarını gözleyerek) ve iyi bir eğlence göreceksiniz; belki de zaten bu çeşit yeterince eğlence olduğunu düşünmenize karşın. Eğer bu öğüdü herkese çıtlatırsanız, tarikatlar ve dinlerle ilgili olarak, isimlerden bahsetmeye gerek yok, eğer rakiplerinin, aynı amacı gerçekleştirmek için aday olduğunu, aynı yere kaydolduğunu görürlerse, ne kadar az olsalar da bizi parça parça etmeye hazır olduklarını fark edeceksiniz. Ve bu, tarafsızlığımızı idare edecek olduğumuz şeydir. Ancak, ima etmeye cüret edebilirsiniz, şimdi, vaazlarla ve konuşmalarla desteklenen, ihtilaf yaymak için ayrılmış olan para, *tartışmalı gözetim-okulu*nun kurulmasındaki büyük ve kesin yarardan dolayı bu iş için ayrılabilir. Aslında, her

zaman dünyada genelde durum böyle olmasa da, orada denetçileri kadar çok yandaşları olmadığından, vaizler hüzünlü beceriksizler olmalı. Bir cezalandırma yöntemi olarak okullarda gelenekten öte bir gereklilik olarak uygulanan, fakat bazı kurumlarda yaşamın *rutini* haline gelen kamçılama ve bunun gibi diğer törenlerle ilgili olarak ise, bu son halindeki gözetim ilkesi sayesinde bu uygulamaların dakikliğinin ne kadar geliştirilebileceğini göstermek için zamanınızı almama gerek yok. Bu keşişlik ile ilgili başarılar son yüzyıllarda ülkemizde pek moda değildi. -Bu nedenle, ilkemi uygulamak zaman kaybı olacaktır. Ayrıca yazdığım hiç bir şeye aldırmayacakları için burada böyle bir öneri sunmak için verdiğim zahmete değmeyecektir. Tersine, sizin şeker topaklarını erittiğiniz gibi biz de manastırları eritiyoruz. Örneğin, geçen gün Kieff'de sahip olduğumuz bir miktar şeker başka insanlarla birlikte, bir alay askeri beslemek için yeterliydi. Ama İngiltere'ye döndüğümde veya başka bir zaman, *La Trappe* manastırına veya bu işlerde kararlı olan bir başka manastıra uğramalıyım, onların gözetim ilkesi ile ilgili yapacakları yardımı inkâr etmek zalimlik olur. O halde, bir manastırdaki *ihmal*, bir okuldaki *kopyacılık* kadar uygunsuzdur. O halde eski skorlar istenen düzenlemelerle temizlenebilir; kadının *Şövalye*si adamın korkak *Kavalye*sini gözetim-evine koyduğunda *Toboso*'nun gururunun büyüsü bozulacaktır.

*Saraylar*ına uygulamaları için *Türkler*e gözetim ilkesini tavsiye etmeyi düşünmüyorum: hayır, gözetim locasındaki birinden yüz kez daha güvenilir olan *haremağaları* çok büyük yararlar sağlayacak olsa bile, yirmi kez daha İstanbul'a gitmem beklenmesin Böyle bir hergelenin fiyatı yüzde ondan daha fazla düşmez, yani evlilik onuruna ya da İstanbul'daki belgelerinde bahsi geçen herhangi bir kuruma duyulan güvencenin azalması kadar değerini yitirmez. Ama sadece davet edildiğim kasabadaki *minare* olarak adlandırdıkları şeyden (bizim anıtlarımız gibi) kaçamak bir şekilde baktığım için, *Shoomlo*'da bana yapılan toplu saldırı girişimi, *divan*'da verdikleri akşam yemeği sayesinde benim hakkımda söyledikleri her şeyi geçersiz kıldı.

Eğer bu uygulamalardan bazılarına ilişkin fikirler yüzünüze bir gülümseme getirdiyse, sizi incitmeyecektir, benim sevgili ****, ilkeyi de bozmayacaktır. İyi kalpliliğiniz sizi büyük ve yeni icat edilmiş bir yönetim aracını mahkûm etmeyi önleyecektir, çünkü uygulan-

ması mümkün olan amaçlardan bazıları faydasız veya değersiz ya da zararlı veya anlamsız görülebilir. Onun fevkalade mükemmelliği, uygulanması uygun olduğu düşünülen *her* kuruma uygulanması kapasitesindeki gücünün büyüklüğünde yatar. Eğer yanlış bir uygulama yapılırsa, tıpkı diğer vakalarda olduğu gibi, bu uygulama bu yanlışı yapanın kapısında olacaktır. Ancak, keskin bıçaklar oldukça yararlı şeylerdir ve birçok amaç için, daha keskini daha yararlıdır. Bu nedenle onları kullanmanızı yasaklamayı istemekte hiçbir korkum yok, çünkü bazen *kıyameti koparmak* için okul-çocukları tarafından kullanılırlar veya boğaz kesmek için katiller tarafından kullanılırlar.

Umarım, *Dionysius'un kulakları** ile karşılaştırıldığında, iyikalpliliğin bir gözetim-evini adaletsiz kılacağı düşüncesini daha derinlemesine öğrenme çabamız eleştirilmez. Bu planın amacı, mahkûmların böyle bir şeyden şüphelenmeden söyledikleri şeyi bilmekti. Gözetim ilkesinin amacı tam da tersiydi: onları sadece *şüpheli* yapmak değil, aynı zamanda, durum bu olmasa da, yaptıkları her şeyin bilindiğine dair *kendilerinden emin* olmalarını sağlamaktır. İlkinin amaç ortaya çıkarmak, ikincisinde ise *önleme*dir. Önceki du- rumda yöneten kişi bir casustur; diğer durumda ise gözetleyendir. İlkinin amacı kalbin gizli köşelerini gözetlemekti; diğeri, *yukarıdaki* ise düşünceleri ve hayalleri kendi hallerine *bırakarak, açık olarak yapılan eylemler* üzerinde durmaktadır.

Bu ilkeye uygulanabilecek olan ve kendi görüşlerime güvenerek kesin faydası olacağına inandığım amaçların kapsamlı çeşitliliğini düşündüğümde, merakım sadece bu planın şimdiye dek neden hiç uygulanmadığı değil aynı zamanda başka nelerin düşünülüp eklenebileceğidir.

Saklama amacına hizmet etmesi için inşa edilmiş olan birçok büyük yapıda, ele geçirilişinden şimdiye dek, mahkûmları gardiyanların gözetimi altına yerleştirmek yerine, bir sınıfı büyük bir binanın belki bir ucuna ve diğerini de diğer ucuna yerleştirmek normal mi? - sanki kurumdan kaçmak isteyenlerin planlarını rahat rahat ittifak içinde yapabilmeleri amaçlanmış gibi.- Gözetim ilkesinin çok zaman önce yaratıcı beyinlerde oluştuğunu ve mantıklı kişilerce reddedildiğini

* İtalya'nın Syracuse şehrinde hapishane olarak da kullanılmış mağara, politik anlamda gözetlemeye gönderme yapar. ç.n.

sanıyorum, bütün çabalarımdan sonra, reddedilmesinin nedenini idrak edebiliyorum. Dairesel biçimi, her ne kadar bir başkasına göre açıkça daha az malzeme alsa da, bildiğim kadarıyla, ilk inşasında, eşit boyutta olan ama sıradan biçime sahip olan bir diğerine göre daha pahalı olabilir. Ama inşaat alanında deneyimi olmayan birinin dağınık ve rastgele fikirlerinden başka bir dayanağı olmadan yapılan bu itiraz, gerçekte herhangi bir yapıyla karşılaştırılırken iyi bir örnek olsa da, sahip olduğumuz tüm diğer hapishanelerle karşılaştırıldığında iyi bir örnek olarak ele alınamaz. Newgate'in hantal yapısını bizzat görün, sıradan bir mimari plana göre yapılan bu kocaman binalarda güvenliğin sağlanması için kesinlikle gereksiz bir masraf yapıldı ve dairesel biçime sahip daha işlevsel bir binayı inşa etmek için yapılan masraftan çok daha fazlası harcandı. Kısacası, kendi düşüncelerimin bu zihniyetteki diğer insanlara da uygun gelebileceğini hayal etme özgürlüğü içinde kendimi şımartıyorum, *Kolomb* ve *yumurta*sı hakkındaki eski hikâyeyi düşünüyorum.

Şimdi bu *yumurta*mızı kendi amacına göre yerleştiriyorum: dayanıklı olup olmadığı ve tartışmanın şokuna dayanıp dayanamayacağı deneyimle şekillenecektir. Sanırım bunu bayat bulmayacaksınız; ama tazeliği bir şarttır, her damağa uygun bir tat olmayabilir.

Bu tek ilkenin kademeli bir şekilde benimsenmesiyle ve çeşitli uygulamaları sayesinde, uygarlaşmış toplumun yüzüne yayılan yeni bir görünümü fark ettiğinizde ne söyleyeceksiniz? Ahlak kuralları reforme edildi -sağlık (politikası) iyileştirildi- endüstri güçlendirildi- eğitim yaygınlaştırıldı- halkın yükü hafifletildi- Ekonomi, eskisi gibi, sağlam temellere dayandırıldı- Sosyal Yardım Kanununun gordion düğümü kesilmedi, ama çözüldü- tüm bunlar basit Mimari bir düşünce ile gerçekleştirildi.*

* Bu plan tasarlandığı özel amacına göre zamanında başlamadı.

BENTHAM'IN 'PANOPTİKON'U VE DUMONT'UN 'PANOPTIQUE'İ*

Catherine Pease-Watkin

GİRİŞ

Panoptikon,[1] ya da gözetim-evi -merkezi bir gözetleme kulesi etrafında birçok hücreden oluşan, bir gardiyanın birçok mahkûmu aynı anda denetleyebildiği büyük dairesel yapı[2]- bir anlamda çelişkili de olsa, Jeremy Bentham'ın yaratıcı imgeleminin ürünüdür. Panoptikon, gerçekte kardeşi Samuel'in düşüncesi olmasına rağmen, genel olarak Jeremy Bentham'm adıyla bilinir ve anılır. Samuel Bentham, 1806 yılında Panoptikon'un Rusya'da inşa edilmesinden sorumludur ve ülkeyi terk etmeden önce binanın temellerinin "sadece küçük bir kısmının inşa edildiğini" görür.[3] Panoptikon, sıklıkla Jeremy Bentham'm felsefesinin somut bir göstergesi olarak kabul edilse de, bu yapıyı hiç görmemiştir. Aynı anda iki yönde işleyen gözetleme ilkesi -gardiyan mahkûmları sürekli gözetim altında tutar ve insanlar gardiyanı istediği zaman denetleme özgürlüğüne sahiptir- Benthamcı ilkeler olan açıklık ve sorumluluğu vurgular. Ayrıca, Panoptikon hapishanesinin ıslah edici yönü, Bentham'ın önemsediği konular arasında olan insani koşulların yeniden düzenlenmesini, iyileştirilmesini yansıtır. Projenin büyük bölümü, tasarlanan ve sunulan detay zenginliğiyle, Bentham'ın kendine özgü zekâsının ürünüdür. Gerçek yaşamda pek de karşılaşmadığımız bir bina türü olan her yeri gören gözetim-evi yine de oldukça iyi bilinmektedir ve kalıcı bir etkisi vardır.[4] Modern buluşlar anlamında, yirmi dört saat gözetleme yapma olanağı sağlayan güvenlik kamerasını ve "konuşma tüpleri" sisteminin -Bentham her hücreyi bu sistemle denetim memurunun odasına bağlamayı planlıyordu- bir

---

* Çev: Barış Çoban.

[1] Jeremy Bentham, Panoptikoa, Donostia, 2002, pp. 25-36.

[2] Panoptikon'un ayrıntılı bir tanımlaması için bkz. Janet Semple, Bentham's Prison, Oxford, 1993.

[3] Bkz. The Correspondence of Jeremy Bentham, vol. vii, ed. J.R. Dinwiddy, Oxford, 1988, p. 373.

[4] M. Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison, Paris, 1975, trans. A. Sheridan, Harmondsworth, 1985. (M. Foucault, Hapisanenin Doğuşu, çev. M.A. Kılıçbay. İmge, Ankara, 1992).

çeşitlemesi olan tek bir öğretmenin aynı anda istediği sayıda öğrenciyi, öğrencilerin haberi olmadan, dinlemesine olanak sağlayan dil laboratuarını Bentham'ın düşüncesinin mirası olarak görebiliriz

Panoptikon'un Kökeni

1813 yılında, yirmi yıldan fazla süren bir çabadan sonra, Jeremy Bentham sonunda Londra'da Panoptikon hapishanesinin inşaat planları üzerinde çalışmaktan vazgeçti.[5] *Aslında, Panoptikon kavramının kökeni yıllar öncesine dayanır ve yüzlerce kilometre uzaklıktaki Rusya'nın Cricheff kentine dek uzanır. 1780'de Jeremy Bentham'ın kardeşi, Samuel, Büyük Katherina'nın gözdesi olan Prens Potemkin için birkaç yıl çalışacağı Rusya'ya gider. 1784'de ise Samuel, esasında bir gemi inşa mühendisi olarak çalışmak amacıyla Potemkin'in Cricheff-'deki malikânesine gider.*[6] *Malikânenin temel işlevi Karadeniz'deki donanmaya destek olmaktır, ama tersane ile ilintili imalathanelere ek olarak Cricheff'de cam-imalatı, çelik-imalatı, dericilik, damıtılmış içki imalatı, bira imalatı gibi birçok başka endüstriler de bulunmaktadır. Samuel Bentham yetkili bir kaç yardımcısıyla birlikte, çok sayıda Rus köylüsünün çalıştığı malikânenin tüm yönetiminin sorumluluğunu üzerine alır. Bu sıralarda, bir mucit ve mühendislik dehası olan Samuel Bentham, merkezi denetim ilkesine dayanan ve bu sayede çok sayıda işçinin denetim altında tutulmasını sağlayan Panoptikon'u tasarlar.*

1786'da, Jeremy Bentham, ağabeyinin yanına, Cricheff'e uzun süreliğine bir ziyaret gerçekleştirir ve Panoptikon projesinin büyüsüne kapılır; özellikle Middlesex'de[7] yeni bir ıslahevi planlandığına dair basında yer alan haberlerden de kısmen etkilenerek bu gözetim-evinin bir hapishane gibi iş görebileceğini de fark eder. Dahası, Bentham'a göre bina daha baştan birçok amaca hizmet edecek şekilde tasarlanmalıdır -örneğin, okul, hastane, fabrika ya da hapishane. Jeremy Bentham Rusya'da iken, bu düşüncesini ayrıntılarıyla ele alan, yirmi bir mektuptan oluşan "Panoptikon Mektupları"nı yazar ve bunları İngiltere'ye gönderir. 1788'de Jeremy Bentham ve 1790'da da Samuel, Londra'ya döner. Londra'ya döndük-

[5] Bentham'ın Panoptikon'u kurmak için İngiliz hükümetini ikna çabalarıyla ilgili detaylar için bkz. Semple, Bentham's Prison.

[6] Samuel Bentham'ın Rusya'daki kariyeri bkz. I.R. Christie, The Benthams in Russia, 1780-1791, Oxford & Providence, 1993.

[7] The Correspondence of Jeremy Bentham, vol. iii, ed. I. R. Christie, London, 1971, p. 509n.

ten sonra zamanlarının büyük kısmını bu plan üzerinde çalışarak geçirirler. Samuel Bentham'ın katkısı, mahkûmlar için hem yararlı bir meşgale hem de gerekli egzersizi sağlayan devasa yürümebandı gibi Panoptikon'a yerleştirilecek makinelerin icadı olmuştur. Kardeşler, bu makinelerin modellerinin üretimi için evlerinin bir bölümünü atölyeye dönüştürürler. Panoptikon binası endüstriyel kullanım için tasarlanmış olmasına rağmen, Jeremy Bentham bu yapının bir hapishane olarak kullanılabilme olanağına yoğunlaşır ve İngiliz hükümetinin bu tasarımla ilgilenmesini sağlamak için uzun süren bir kampanya başlatır. 1796'da Samuel Bentham, Denizcilik İşleri Genel Müfettişliği görevine getirilir ve bu nedenle Panoptikon planına ayıracak çok az zamanı kalır; buna karşın Jeremy Bentham'ın tasarıya ilgisi uzun yıllar devam eder. Ama nihayetinde plan başarısızlıkla sonuçlanır. Londra'da bir Panoptikon inşa etme, yönetme önerisi reddedilmesine ve hükümetten tazminat almasına rağmen, hayli zaman ve emek harcadığı, incelikle düşünülmüş bu özgün tasarımın başarısız olmasıyla birlikte Jeremy Bentham büyük bir hayal kırıklığına uğrar.

Panoptikon Yazıları

Aralık 1786'da, Jeremy Bentham Rusya'dayken, 'gözetim-evi olarak adlandırılan, yeni-tasarlanmış bir bina modelinin planları ve kullanımına ilişkin' yazdığı bir dizi mektubu (yukarıda belirtildiği gibi) yayınlanması ile ilgili bilgilerle birlikte, Londra'da yaşayan babası Jeremiah Bentham'a göndermiştir.[8] Ancak ne Bentham'ın babası ne de arkadaşı George Wilson bu mektupların yayına hazırlanması görevini üzerine alır.[9] Belki de hem Jeremiah Bentham hem de Wilson "saçma ve birazda uçuk"[10] buldukları bu mektupların basılmasını uygun görmemişlerdir. 1790'a dek "Panoptikon Mektupları"nın basılmasıyla ilgili herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak, o tarihte İrlandalı Maliye Bakanı, Sir John Parnell Panoptikon ile ilgilenmiştir ve mektupların Dublin'de basılması için gerekli düzenlemeleri yapmaya başlamıştır. Parnell'in yardımıyla Bentham, mektuplarını yazılmalarından birkaç yıl sonra yayınlanması için incelemiş ve mektupların iyice gözden geçirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Bunun

[8] Correspondence iii. p. 509-12.
[9] Bkz. Semple, p. 100.
[10] Semple'ın sözü, p. 99.

sonucunda, Bentham çalışmadaki eksiklikleri gidermek için ek-metinler (postscripts) üzerine çalışmaya başlar ve bu ek-metinler orijinal mektuplardan daha uzun olur. Ek-metinlerin başlıkları aynı zamanda, Bentham'ın Panoptikon'un, diğer olası işlevlerinden daha çok, bir cezaevi olarak taşıdığı potansiyel üzerinde durduğunu da göstermektedir.[11] Mektuplar ve ek-metinler ve bunlara eşlik eden üç tam-sayfa görsel çizim 1791'de Dublin ve Londra'da basılır.[12] Bentham'ın bu çalışma "basıldığı halde, burada (Londra'da) insanlara ulaşamadı" demesine rağmen, genellikle bu, ilk baskı olarak kabul edilir.[13] Fakat sonrasında araştırmacılar çalışmanın "gerçek anlamda basılmadığı" konusunda hemfikir olurlar.[14]

Ayrıca 1791'de, Bentham Bicêtre hapishanesinin, Panoptikon taslağı kullanılarak, yenilenmesi önerisiyle Fransızlarla bağlantı kurmuştur. Çalışmanın basılı bir kopyası, Bentham'ın İsviçreli çevirmeni ve editörü Étienne Dumont tarafından hazırlanmış, "Panoptique" başlıklı Fransızca bir özetle birlikte, Ulusal Meclis üyesi olan, Garran de Coulon'a gönderilmiştir.[15] Ulusal meclisin talimatıyla Dumont'un "Panoptique"i basılmış[16] ve meclis üyelerine dağıtılmıştır. Paris'te Panoptikon kurma planları, buna rağmen, başarılı olamamıştır.

Dumont'un Bentham ile ilk ortak çalışması 1788–89 yıllarında başlar. Bentham Fransa'daki politik kargaşaya ilişkin birkaç Fransızca makale yazar ve Dumont Bentham'ın Fransızcasını düzeltir ve süsler.[17] Yıllar içerisinde Dumont Bentham'ın çalışmalarının beş

---

[11] Bkz. n. 11.

[12] Panopticon: or, the Inspection-House. Containing the Idea of a new Principle of Construction applicable to any Sort of Establishment, in which Persons of any Description are to be kept under Inspection; Panopticon: Postscript; Part I: containing further Particulars and Alterations relative to the Plan of Construction originally proposed; principally adapted to the Purpose of a Panopticon Penitentiary-House, and Panopticon Postscript; Part II: containing a Plan of Management for a Panopticon Penitentiary-House, Dublin (reprinted London), 1791.

[13] The Correspondence of Jeremy Bentham, vol. iv, ed. A.T. Milne, London, 1981, p. 342.

[14] Semple, p. 13n.

[15] Correspondence iv. 342.

[16] Panoptique, Imprimé par ordre de l'Assemblée Nationale, Paris, 1791.

[17] Bu makaleler için, bkz. Rights, Representation, and Reform: Nonsense upon Stilts and other writings on the French Revolution, ed. P. Schofield, C. Pease-Watkin and C. Blamires, Oxford, 2002.

baskısını yapar.[18] Dumont'un baskıları basit çeviriler değildir. Daha çok "yeniden-yazılmış basım"lardır -yani, Bentham'ın metinlerinin özünü koruyan, daha kısa ve sade, daha az detaya sahip ve basit, ama daha zarif bir dille yeniden-yazılmış versiyonlarıdır. Yeniden-yazımlarıyla Dumont, Bentham'ın ve çalışmalarının Avrupa'da yaygınlaşmasında ve popüler hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır: Dumont'un bazı metinlerinin iki baskısı yapılmıştır ve bunlar İspanyolca, Portekizce, İtalyanca, Almanca ve İsveççeye de çevrilmiştir. Bentham hayatta iken, çalışmalarının Fransızca versiyonları İngilizce orijinallerinden daha çok başarı elde etmiş ve daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Ve birçok okur Bentham'ın görüşlerini Dumont'un metinlerinden öğrenmiştir. Dumont'un yeniden-yazımlarından ilki, "Traités de législation civile et pénale" (Medeni ve ceza kanunu metinleri), "Panoptique"i de (iii. 209-72) içinde barındırır ve bu çalışma Fransızca metnin ilk ticari basımıdır. "Traités de législation" (Kanun metni) adlı kitabın başarısı sayesinde, Fransızca "Panoptique" metni daha çok okunmuş ve İngilizce orijinalinden de daha çok bilinir hale gelmiştir.

Dumont'un Metni

Bu bağlamda, Bentham'ın metni ile Dumont'un metni arasındaki ilişki nedir? Bu uyarlamanın doğası bu sorunun kesin olarak yanıtlanmasını zorlaştırır, ancak bazı genel belirlemeler yapmak ve bir kaç spesifik örneğe bakmak mümkündür.

Dumont'un "Panoptique"i okunurken iki temel nokta göz önüne alınmalıdır. İlki, bu metnin Bentham'ın metninin doğrudan bir çevirisi olmadığıdır; Dumont'un yeniden-yazımları, daha önce değinildiği üzere, Bentham'ın metninin, Bentham'ın da belirttiği gibi,[19] sadece Fransızcaya çevrilmesi değildir, daha çok yeni bir biçim içersinde uyarlanmış ve düzenlenmiş halidir. İkinci önemli nokta da Dumont'un Bentham'ın metinlerini oldukça kısaltmış olmasıdır. Dumont'un yeniden-yazımları her zaman için orijinallerinden daha kısadır ve bu durum özellikle "Panoptique" metninde daha da be-

[18] Traités de législation civile et pénale, 3 vols., Paris, 1802; Théorie des peines et des récompenses, 2 vols., London, 1811; Tactique des assemblées législatives, 2 vols., Geneva and Paris, 1816; Traité des preuves judiciaires, 2 vols., Paris, 1823, and De l'organisation judiciaire, et de la codification, Paris, 1828.

[19] Correspondence iv. 30.

lirgindir. Bu anlamda, Fransızca metin Bentham'ın Panoptikon yazılarının teması ve detaylarına ilişkin sadece bir örnek oluşturur, Bentham'ın kavramlarının tamamen anlamak isteyen kişinin eninde sonunda orijinal metinleri okuması gerekir. Buna rağmen Dumont'un metinleri İngilizce metinlerin ana noktalarını yakalar ve bu noktaları belki de daha anlaşılabilir bir biçimde okuyucuya sunar.

Bentham'ın iki uzun ve detaylı ek-metni yirmi bir mektubun toplamından iki kat daha uzundur. Mektuplar Bentham'ın gereksinim duyduğu birçok kitaba ya da kaynağa erişemediği yabancı bir ülkede aceleyle yazılmıştır ve Bentham yazdıklarından hoşlanmadığında, boş zamanlarında bu metinleri az çok gözden geçirmiş ve eklemeler yapmıştır. Mektupların başlıklarının gözden geçirilmesi, gelişim sürecinin başlangıcında Bentham'ın Panoptikon üzerine düşüncelerinin ana hatlarını gösterir: başlıklar, doğal olarak; binanın fiziksel yapısı, Bentham'm önerdiği yönetsel taslağın temel hatları; ekonomi ve güvenlik üzerine düşünceler ve mahkûmlar için iş seçimi ve tahliye olduğunda mahkûmlara hangi olanakların sağlanabileceği gibi daha küçük detayları içerir. Ayrıntılar üzerinde titiz bir biçimde durulmamış olsa da, dâhice mimariyi yeni bir yönetim sistemiyle birleştiren Panoptikon taslağının tüm önemli öğeleri, bu mektuplarda ortaya konur. Hem mektuplarda hem de ek-metinlerde birçok konuya değinilmesine rağmen, düşüncelerin gelişimi ve ayrıntıların yerli yerine oturması ek-metinlerle sağlanmıştır. Ek-metin I. temel olarak mimari ve teknik detay üzerinde durur. Örneğin, XIX. Bölüm inşa malzemeleriyle ilgilidir; Bentham, yangın riskine karşı kereste yerine tuğla ve demir kullanmayı önerir. Bu önerinin akılcılığı, diğer malzemelerin yokluğu nedeniyle kereste ile inşa edilen Rus Panoptikon'unun 1818 yılında yangın nedeniyle tahrip olmasıyla kanıtlanmıştır.[20] Ek-metin II yönetsel sistemin geliştirilmesine ilişkindir.

Dumont'un yeniden-yazımı göz önüne alındığında, en çarpıcı nokta onun metninin nerdeyse tamamen ek-metin II.'yi temel almış olmasıdır. Dumont ve Bentham'm başlıkları arasında hızlıca yapılacak bir karşılaştırma, VI. Mektuptan uyarlanan 'Avantages essentiels de ce plan' (Planın Asıl Avantajları) bölümü dışında, Dumont'un metninin büyük bölümünün ek-metin II.'ye dayandığını göstere-

[20] Bkz. The Correspondence of Jeremy Bentham, vol. ix, ed. S. Conway, Oxford, 1989, p. 193.

cektir. Dumont bazen Bentham'ın yazdığı bölümleri birleştirdiği için, gerçekte on bölümden daha fazlasına gönderme yapılmış olmasına rağmen, Dumont'un metninin başlıkları ek-metin II.'nin on altı bölümünün on tanesinin başlıklarıyla benzerlik gösterir. Örneğin, Dumont'un 'De la Propreté et de la Santé' (Temizlik ve Sağlık Hakkında) bölümü, yalnızca Bentham'ın XI. Bölüm "Sağlık ve Temizliğ"ini değil, ayrıca X. Bölüm "Havalandırma ve Egzersiz" ve XIII. Bölüm "Zaman Dağılımı" bölümlerine de gönderme yapar. Panoptikon yazılarının Fransızca yeniden-yazımında hangi bölümlerin kullanılacağına ilişkin kararı Bentham'ın mı yoksa Dumont'un mu verdiğini bilmemiz olanaksız, ancak Fransızca metinde teknik ek-metin I.'den daha çok ek-metin II.'nin merkez alındığı açıkça görülmektedir. Temmuz 1791'de Samuel Bentham Baron St Helens'a yazarak eğer tüm çalışmaya göz atmış ise "binanın yapımına ilişkin gereksiz ayrıntıları içeren" ek-metin I.'yi dikkate almamasını tavsiye eder.[21] 1793 yılında, Jeremy Bentham çalışmasının bir kopyasını Baron Loughborough'a gönderir ve bu kopyayla birlikte gönderdiği mektubunda "eğer şu sıralarda şahsınız bu çok da önemli olmayan konudaki çalışmaya göz atma fırsatına sahip olursa, binanın yapım planına ilişkin olan I. ve II. Bölümlerdense, yönetim planını içeren III. Bölüme bakmanızı istirham ederim" diye yazmıştır.[22] Bentham'ın üçüncü bölüme önem vermesinin ilk nedeni mimari detayların binanın modeline gönderme yapılmadan anlaşılmasının güç olması ve ikinci olarak planın halen geliştirilmekte olmasıdır. Bu nedenle, Bentham'ın şahsen ek-metin II.'yi daha anlaşılır ve çalışmanın önemli parçası olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz ve muhtemelen Dumont kendi yeniden-yazımını hazırlarken bu nedenle ek-metin II.'ye yoğunlaşmıştır.

Öyleyse Dumont Bentham'ın metnini nasıl değiştirmiştir? En belirgin değişiklik daha önce değinildiği gibi metnin uzunluğundadır. Dumont'un metninde Bentham'ın ek-metin I.'yi bir kaç sayfaya sıkıştırılmıştır.[23] Bu acımasızca yapılmış bir kısaltmadır, Dumont'un metnine dâhil etmediği ek-metin I. açıkça binanın inşasına ilişkin detay

---

[21] Correspondence iv. 320.

[22] Ibid., 419.

[23] 'Construction du Panoptique' and 'Détails sur le Panoptique', Traités de législation, iii. 212-13, 217-23.

zenginliğine sahiptir. Dumont bu konuyu 'L'Ouvrage anglois entre dans tous les détails nécessaires pour la construction du Panoptique... L'Auteur s'est livré à des recherches infinies' (İngilizce eser, Panoptique'in inşası için tüm ayrıntıları veriyor. Yazar, sonu gelmeyen araştırmalara girişmiş) diyerek ortaya koyar.[24] Dumont ek-metin I.'nin büyük bölümünün metnine dâhil edilmemesini, 'Cette partie de l'Ouvrage...n'est pas susceptible d'un extrait suivi. Ce n'est point sur ces détails qu'on doit juger le plan du Panoptique'. (Eserin bu bölümü daha sonra gelen bölüme benzemiyor. Panoptique'in planını bu ayrıntılara göre değerlendirmeyeceğiz.),[25] diyerek haklı çıkarır ve ek-metin I'deki bir kaç noktaya kısaca değinerek devam eder.[26]

Dumont'un metninin ek-metin II.'ye dayanan ikinci bölümünün büyük kısmı Bentham'ın çalışmasının metnine sadık kalınarak yapılmış bir çevirisidir. Ancak bu, yine de bir özettir. Ek-metin II.'nin bazı bölümlerinin tümü görmezden gelinmiştir -örneğin, yataklar konusuna ilişkin olan VIII. Bölüm- ve diğer bölümler yukarıda belirtildiği gibi birleştirilmiştir. Dumont bir kısaltma yöntemi olarak, Bentham'ın metnindeki ayrıntıları ya da örnekleri atmaktadır. Örneğin, Bentham'ın IX. Bölümü "Sağlık ve Temizlik", sağlık meselesine ilişkin on bir noktanın listesiyle başlar; Fransızca metinde, bu liste altı noktaya indirilmiştir. Dumont'un kısaltma yaparken kullandığı bir diğer yöntem metnin yapısını basitleştirmektir. Bentham genellikle kendi düşüncelerini belirtmek için "soru-yanıt" yapısını kullanır ve bunu V. Bölüm'de istihdam konusuna ilişkin beş tane soru sıralayarak başlattığı ek-metin II.'de yapar. Bentham sırası geldiğinde bu soruları yanıtlayarak metni sürdürür.

Fransızca metinde bu bölüme karşılık gelen bölümde, Dumont "soru-yanıt" yapısını kullanmaz, bunun sonucunda metin daha basit ve kısa bir hale gelir.[27] Dahası, Dumont diğer Bentham metinlerinin yeniden-yazımlarının önsözünde soru-yanıt yapısını neden terk ettiğini şöyle açıklar: '[Bentham] procède par questions et par réponses... cette forme de catéchisme... a l'inconvénient de couper tous les sujets en petites parties, et d'éteindre l'intérêt par le défaut

[24] Ibid., p. 217.
[25] Ibid., p. 218.
[26] Ibid., pp. 218-23.
[27] Ibid., pp. 244-6.

de liaison... j'ai pris le parti d'abandonner ces questions et ces réponses, et d'y substituer la marche unie du discours.', (Bentham'ın metni soru ve yanıtlarla ilerliyor... Bu doktriner tarz tüm konuları küçük parçalara bölme ve bunlar arasında bağlantı eksikliği yaratarak metne olan ilgiliyi ortadan kaldıracak kadar uygunsuzdu. Ben, bu soru ve yanıtlar kısmını çıkarıp, yerine söylemin bütünsel işleyişini kullandım).[28] Böylece, Dumont'un Bentham'ın metinlerinin yapısını basitleştirerek geliştirdiğini düşündüğü açıkça göstermektedir, ancak bu durumun söz konusu metin bağlamında doğru olup olmadığına okuyucu karar vermelidir. Kesin olan şudur ki Dumont'un Panoptique'i, uzman olmayan okuyucuya, Bentham'ın orijinal Panoptikon yazılarının açık, kısa ve okunabilir bir özetini sağlamaktadır.

[28] Dumont's Preface to 'Tactique des assemblées politiques délibérantes', Political Tactics, ed. M. James, C. Blamires and C. Pease-Watkin, Oxford, 1999, p. 10.

POTEMKİN VE PANOPTİKON: SAMUEL BENTHAM VE ONSEKİZİNCİ YÜZYIL RUSYASINDA MUTLAKİYETÇİ MİMARİ*

Simon Werret

GİRİŞ

Dairesel bir bina... Mahkûmlar, dairesel binadaki hücrelerinde -gardiyanlar merkezde. Storlarla ve diğer tertibatla, gardiyanlar mahkûmların göremeyeceği şekilde gizlenir: bunun sonucunda bir çeşit heryerdelik hissi yaratılır- (gardiyanlar oturdukları) yeri biraz değiştirerek ya da hiç değiştirmeden tüm yapıyı gözetleyebilir. Gözetim bölümünde her hücreyi en iyi şekilde görebilen bir merkez vardır.[29]

Jeremy Bentham'ın Panoptikon'u son yirmi yıldan uzun bir süredir birçok tartışmanın konusu olmuştur. Bentham çalışmaları, 1952 yılında Baumgardt tarafından "temel önemdeki konu olmadığı"[30] iddiasıyla çalışma alanının dışında bırakılmasına karşın, 1980'li ve 90'lı yıllarda "ilgi merkezi" haline geldi. "Bentham'ın Hapishanesi" (1993) adlı çalışmasında Janet Semple, İngiltere'nin 19. yy başlarındaki politik ortamındaki Panoptikon'un gelişimini ortaya koydu. Aynı şekilde Ignatieff (1978), Evans (1982), Foucault (1975), Melossi and Pavarini (1981) ve birçok başka araştırmacı Bentham'ın Panoptikon'unun, İngiliz ceza tarihindeki önemi üzerinde durdular. Bu tartışmaların çoğu Bentham'ın, insancıl bir reform ilgisi yüzünden mi yoksa daha kötü disipline edici bir ilgiden dolayı mı bu akılcı, faydacı toplum programına yöneldiği konusuna odaklandı. Örneğin, Janet Semple Foucault'nun Panoptikon'un 19. yy'daki toplumsal denetim için "şeytani bir mekanizma"[31] oluşturduğu görüşüne şiddetle karşı çıkmıştır. Semple'a göre, Foucault'nun "dünyanın klastrofobik güvensizliği"[32] fikri Bentham'ın amaçlarının içtenliğini küçümsemesine neden olur. Semple, Panoptikon'u "fakirlerin durumunu iyileştirme yolları arayan gerçekçi, kibar bir adamın" ürünü olarak görmeyi tercih eder.[33]

---

[29] Jeremy Bentham Proposal for a New and Less Expensive mode of Employing and Reforming Convicts. (London, 1798) Evans'dan alıntı (1982) p.195.
[30] Baumgardt (1952) p.364.
[31] Foucault (1980) p.158.
[32] Semple (1993) p.322. Bkz. also Semple (1992).
[33] Semple (1993) p.314–315.

Bu tartışmada altı çizilmesi gereken, nerdeyse tüm yorumcuların, 19. yüzyılın sonlarında Panoptikon'un yeni bir iktidar biçimi oluşturduğu ya da oluşturulmasına yardım ettiği konusunda hemfikir olmasıdır. Ancak gene de iktidarın etik doğasına ilişkin fikir ayrılıkları vardır. Hem Ignatieff hem de Foucault Avrupa'nın antik ve modern rejimlerini, bu rejimlere özgün iktidar biçimleri bağlamında karşılaştırırlar. Ignatieff, güçsüz bir devletle karakterize edilen ve düzenin korunmasında fiziksel teröre dayanan eski babaerkil rejim ile bedenden ziyade aklın disipliniyle toplumu denetim altına alan ve güçlü bir devletten oluşan yeni rejimi birbirinden ayırır. Ignatieff'e göre Panoptikon, çağının disipliner tutkusunun en güçlü göstergesi olarak, yeni düzenin simgesidir.[34] Aynı şekilde, Foucault Panoptikonu, gözetim sayesinde içselleştirilerek kişiliğin bir parçası haline gelmesi üzerinden işleyen disiplinin okullarda, hastahanelerde, hapishanelerde ve akıl hastanelerinde kurumsallaştığı 19. yy. toplumunun idealize edilmiş bir mikrokozmozu, bir "kafes," "cruelle et savante" olarak görür. Foucault, iktidarın hükümran otoritenin tiyatral gösterileriyle ifade edilen ve topluma açık olarak yapılan idamların gösterisel politikasında örneklenen eski rejim ile "disipliner toplum" arasında radikal bir kopuş olduğunu belirtir. Foucault'a göre, bu iki tür hükümranlık ve disipliner iktidar "kesinlikle birbiriyle bağdaştırılamaz."[35]

Semple, Panoptikon'u temsili demokrasinin gelişimi ya da bunun en azından Benthamvari versiyonu olarak tanımlamayı tercih eder. Semple bir hapishane olarak Panoptikon'un, Bentham'ın hükümetin halka açık kılındığı ve toplumun büyük çoğunluğunun mutluluğunu sağlamaktan sorumlu olduğu, iktidarın yeni ve olumsal 'demokratik' sistemine dair planlarının tersine çevrilmiş halini temsil ettiğini iddia eder. Denetim ilkesi sayesinde halk mahkemeleri, "panoptik" hükümetin büroları ve basın özgürlüğünün uygulanmasıyla işleyen iktidar her daim toplumun denetimi altında kalacaktır.

Görüldüğü gibi Bentham'ın Panoptikon'u üzerine söylenecek çok az şey kaldı. Ancak yine de bu çağdaş görüşlerle ilgili bazı sorunlar vardır. Öncelikle, Panoptikon yalnızca Jeremy Bentham'ın

[34] Ignatieff (1978) p.109.
[35] Foucault (1980) p.104.

hapishanesi ve bu yüzden de başarısızlığa uğramış bir tasarı olarak ele alınmıştır: Bentham Panoptikon'u Londra'da inşa etmek için yirmi yılını harcarken, en sonunda 1809 yılında İngiliz hükümetinin baskısıyla tasarısından vazgeçmeye zorlanmıştır. Sonuçta, araştırmacılar, Panoptikon'u kendi gelişim süreci ve tarihi içersinde uygulanabilir bir tasarı olarak değil de, felsefi bir çalışma ya da Jeremy Bentham'm idealize edilmiş bir buluşu olarak görme eğilimindedir. Bu tarihi reddederek, Panoptikon'u Jeremy Bentham'ın olgunlaşmış faydacı felsefesiyle ve yaşamının sonuna doğru kabul ettiği radikal monarşi karşıtı, demokratik duruşuyla eşit görme eğilimi gösterirler. Gertrude Himmelfarb bu gerçekliği, 1965 gibi erken bir tarihte ortaya koymuştur, Himmelfarb'ın belirttiği gibi ilk tasarımlarında "Panoptikon radikallerden daha çok radikal olmayanların görüşlerini destekliyor gibi görünür", bu nedenle "reformun ve reformun kaynağı olan Felsefi Radikalizmin babası olarak görülen Bentham'ın klasik imgesinin üzerinde yeniden düşünülmesi gerekmektedir."[36]

Himmelfarb'ın yaklaşımı anlamlıdır: Panoptikon'un değişik tarihsel tezahürlerini göz önüne alarak, Bentham'm düşüncesiyle bağlantılı olarak yapının değişen doğasını gösterir. Bu çalışmada bu yaklaşımı kullanacağım, Panoptikon'u, Jeremy Bentham'ın kardeşi Samuel Bentham'ın tasarısı olarak, 1786 sonbaharında Beyaz Rusya'nın bir malikâne bölgesinde ilk defa ortaya çıkışını inceleyeceğim. Panoptikon tasarlandığı dönemdeki Rusya ortamında, 19. yy.daki toplumsal denetimin disipliner mekanizmalarıyla bağlantılı olarak ve eski rejimin uyguladığı iktidar biçimleriyle karşılaştırılamazlığı bağlamında ele alındığında bir sorunsal haline gelir. Kanımca, Samuel Bentham'ın yapısında olduğu gibi, Panoptikon açıkça Rusya'daki mutlakiyetçilik ile ilişkilidir.

I. Samuel Bentham Rusya'da

Panoptikon ilk olarak 1786 sonbaharında, 1772 yılında Polonya'dan ayrılmış olan, Beyaz Rusya'nın güneydeki Mogilev bölgesinde Krichev malikânesinde tasarlandı.[37] Jeremy bu malikâneye söz konusu tarihten önce geldi ve Zadobrast kasabasında inziva

[36] Himmelfarb (1968) p.81. Semple'ın Himmelfarb eleştirisi için, bkz. Semple (1987).
[37] Bkz. Druzhinina (1959) p.82–84 ve Zakalinskaya (1958) p.56–71.

içersinde "Tefeciliğin Savunusu" adlı çalışmasıyla uğraştı. "Geçenlerde kardeşim tarafından tasarlanan, Gözetim evi ya da Laboratuar adıyla anılan binanın planından" etkilenen Jeremy, St. James Gazetesi'nin Middlesex'de yapılacak bir hapishane tasarımı için düzenlediği yarışma için, kardeşinin planıyla kendi hapishane planını birleştirdi. Jeremy, bir mektuplar serisi biçimindeki, sonunda 1791 yılında Panoptikon; ya da, Gözetim evi olarak basılmış olan kendi planlarını, 1786 yılında kısıtlı bir dağıtımı yapılacak bir basım için babasına gönderdi.

Malikâne, 1780'lerde Çariçe II. Katerina'nın en nüfuzlu gözdelerinden biri olan Prens Grigorii Potemkin'e aitti. Beş kasabayı ve yüzden fazla köyü de içine alan malikânenin alanı yaklaşık 1000 mil kareydi. 1784 yılında, Potemkin kendi menfaati için bu bölgede, cam, bakırcılık, teneke ve deri işçiliği de içeren, sayısız imalathane kurmuştu. Krichev kasabasının merkezinde bir tekstil imalathanesi ve Kherson'da gemi inşası için malzemeler üreten bir imalathane mevcuttu.

Samuel Bentham Rusya'ya 1780 yılında deniz mühendisi olarak çalışmak için gelmişti.[38] St Petersburg'daki İngiliz Fabrikası çevresindeki topluluğa katıldıktan sonra, Bentham, 1781-82 yıllarında, bir geziye çıktı ve Urallar'daki madenler ve imalathaneler üzerine çalıştı. St Petersburg'a döndüğünde, 1784 yılında Potemkin'in hizmetinde çalışmaya başladı. Prens'in imalathanelerini yönetmek ve Dinyeper'den aşağıya Karadeniz'deki Kherson limanına gemi inşa malzemeleri nakletmek için ve tekne inşa etmesi için Krichev'e gönderildi. Bentham geri döndüğünde Prens ona bir ev, hizmetçiler ve çok sayıda köylü emek gücünü hizmetine sundu, ayrıca malikâneyi geliştirecek sınırsız maddi güç, deneyler ve buluşlar yapabilme özgürlüğü de verdi. Gözetim evi de Bentham'ın malikâneye kattığı sayısız yenilik arasındaydı. Yine de, Krichev'de Panoptikon için inşa planları yapılmasına rağmen, tasarı hiçbir zaman gerçekleştirilemedi. Prens Potemkin, malikânesini 1787 Mayıs'ında sattı ve Samuel Bentham'da Türkiye'yle yapılan deniz savaşlarına katılmak için Rusya'yı terk etmek zorunda kaldı.

[38] Bentham'ın kariyeri için, bkz. M.S. Bentham (1856; 1862); Sargant (1869). Bentham Rusya'da, bkz. Anderson (1956); Kirchner (1958); Papmehl (1966); Christie (1970; 1972; 1987; 1993).

Birçok çalışma Panoptikon'un Rusya'daki kökenlerinden bahsetmesine rağmen, bu yapının hangi amaçlarla tasarlandığına üstünkörü değinmektedir. Rusya'daki Bentham kardeşler üzerine yaptığı kitap-büyüklüğündeki çalışmasında, Ian Christie durumu şöyle özetler: "niteliksiz işgücünün genel yönetim sorununa ilişkin Samuel Bentham'ın uğraşısı 1786 yılında ünlü "merkezi gözetim" şeması olarak ortaya çıkar... Samuel'in belirttiği gibi büyük sayıda niteliksiz işgücüne sahip çalışan kitlenin eğitimi ve yönetimi en iyi "Gözetim evi" ile başarılabilir.[39] Aynı şekilde Janet Semple "Samuel her işçinin merkezi bir gözetim noktasından yönetilebilmelerini sağlayan dairesel bir Gözetim evi tasarlar, bu tasarım cahil köylülerin etkin bir biçimde üretim sürecine dâhil edilmesi girişimidir."[40] Bu kısa açıklamalar, Krichev Panoptikon'unun tasarlanmasına yol açan o dönemdeki mevcut sorunların önemini gözden kaçırır. Bentham, işçilerinde hem niteliklilik hem de disiplin sorunuyla uğraşır. Semple ve Christie'nin savunduğu gibi; Bentham, Krichev'e yeni yerleştiğinde ve köylüleri gemi inşası alanında eğitmeye başladığında çalışanların nitelikliliklerine ilişkin sorunlarla karşılaşır. Ancak Rusya'da bu tür sorunlarla karşılaşan tek kişi o değildir. Rusya'daki birçok İngiliz kendi çalışma alanlarındaki kalifiye işçi eksikliğinden şikâyetçidir. Hazar Denizini Baltık Denizine bağlayan bir kanal inşa etmekle görevlendirilen mühendis John Phillips, on dokuz aylık bir çalışma sürecinden sonra kalifiye işçi olmamasından şikâyetçi olmuştur, bu nedenle "bir kaç bin kerestelik ağaç kesmekten başka hiçbir şey yapamadan Petersburg'a geri dönmüştür."[41]

Bentham'ın bu kalifiye işçi kıtlığına ilk çözümü İngiltere'den uzman getirtmek olmuştur. 1784 Haziran'mdan başlayarak, Potemkin'in finansal desteğiyle, Samuel Londra'dan gelen İngiliz ustaları işe almıştır. 1785 kışı boyunca, yaklaşık yirmi kişilik kalifiye bir çekirdek işçi grubu yetiştirmiştir. Yelkenci, dülger ve tuğlacılara ek

---

[39] Christie (1993) p.177.

[40] Semple (1993) p.99-100. Bu çalışmaların çoğu bu tasarımda Samuel'in rolü üzerine çelişkili bilgiler verir. Evans ve Ignatieff hatalı bir biçimde "Samuel merkezinde tüm yapıyı kolaylıkla görebilen yönetici odası olan büyük bir fabrika inşa ettiğini" söyler. Markus da Jerremy Bentham'ın Panoptikonu Samuel'in yönetim gereksinimlerini çözmek için tasarladığını iddia eder. Evans (1982) p.196; Ignatieff (1978)p.196; Markus (1993) p.123.

[41] Phillips (1805) p.36-7.

olarak, model inşacısı olarak işe alınan James Love, çarkçı Anthony Young, gemi kaptanı John Bell ve Potemkin'in kenevir fabrikasında çalışan Robert Beatie'den oluşan grup çalışmaya başlamıştır. Görevleri malikânedeki birçok çalışmayı idare etmek ve köylü işçileri gemi inşasında ve imalathanelerde çalışmak için eğitmektir.

Köylüler hiçbir zaman, Bentham'a disiplinle ilgili bir problem getirmemişlerdir. Tersine, hatta bir keresinde, Bentham'ı bu konularda eğiten köylüler olmuştur. 1784 Eylül'ünde, Potemkin Bentham'ı köylü piyade taburunda görevlendirmiştir. Askeri disipline alışkın olmayan Bentham, tabur çavuşlarından, askerleri nasıl düzen içersinde tutacağını öğrenmeyi isteksiz bir şekilde kabul etmiştir.[42] Ancak, 1786 yazında, İngiliz idarecileri kontrol etmek giderek güçleşmeye başlamıştır. Bentham'ın adamlarından biri, önceleri Cambridge'de Adenbroke Hastanesinde eczacı olan, Dr. John Debraw'a İngiliz işçilerin sorumluluğu verilmiştir. 1786 Eylül'ünde, Debraw Bentham'a verdiği raporda, İngiliz işçilerin disiplin eksikliğinden dem vurmaktadır. "İş Günlüğü" bölümünde; "Newcastle ayaktakımı" ya da "aşağı tabakadan uşaklar"a benzeterek, onların karakteristik özellikleri arasında "tembellik, hırsızlık, kavgacılık, sarhoşluk"u sıralamıştır.[43] Betham bu tür uygunsuz davranışlardan şikâyetçidir: "azıcık güvendiğim o kadar az yardımcım vardı ki... gün geçtikçe Subaylarım arasındaki ihtilaflarla daha çok uğraşmaya başladım."[44] Kimyasal projeler için görevlendirilmiş bir yönetici, George Benson, önemli sorunlara neden oldu. "Birçok İngiliz ile kavga ettikten" sonra "çok başarılı bir işçinin de işten ayrılmasına neden oldu."[45] Bentham kardeşlerin, onun yönetimiyle ilişkin sitemleri yüzünden onları Potemkin, Katarina ve William Pitt'e şikâyet etmekle tehdit etti. Bu olayların durulmaya başladığı dönemlerde Jeremy Panoptikon Mektuplarını yazmaya başladı. Mektuplarında Panoptikon'un yanı sıra bu "iki ayaklı zalim"in hikâyelerini de anlatır.[46]

---

[42] M.S. Bentham (1862) p.78-9.

[43] Bowring (1868) X p.161.

[44] British Library Add. Ms. 33540 fo. 178-9. Jeremy Bentham ayrıca "burada çalışalar arasında disiplin ve düzen eksikliği olduğu çok doğruydu" diye belirtir. Correspondence of Jeremy Bentham (BC) vol. III p.498.

[45] BC III p.504.

[46] BC III p.503.

O halde, bu İngiliz yöneticiler arasında yaşanan disiplinsizlik sorununun Krichev Panoptikonu'nun tasarlanmasının doğrudan sebebini oluşturduğu daha olası görünmektedir. Yapı vasıfsız köylülerin eğitimini denetlemek için bir araç sağladı, fakat sadece eğitmenin, yardıma ihtiyacı olan işçinin yanma gitmeden önce gerektiğinde görebileceği bir noktaya kadar. "Yönergeye göre, eğitmenin işe yaklaşmadığı ya da örneğin öğrenicinin gözü önünde elini işe sokmadığı durumlarda, eğitmen aslında, başka yerlerde olduğu gibi burada da, diğer işçileri ziyaret etme durumu olduğunda mümkün olduğunca sık yerini değiştirmek zorundadır."[47] Panoptikon, bir eğitmenin çalışanlarını izlemesindeki alışılmış yönteme önemli bir yenilik getirmez. Bu nedenle, Bentham'ın buluşu "cahil Rus köylülerini etkili bir şekilde" istihdam etmeye yarayan öyle büyük bir teşebbüs değildi, fakat "gardiyanlara kimin gardiyanlık edeceği" gibi acil ve gerçek bir soruna yanıttı daha çok.

Panoptikon'un oluşturulduğu özgün ortam üzerinde daha fazla durulursa Bentham'ın kurumunu anlamamız daha kolay olur. Ama bu ortam, Bentham'ın çalışma ortamı daha yakından incelenerek, onun yöneticilerinde karşılaştığı sorunlardan da öteye taşınarak genişletilebilir. Bentham'ın Krichev'deki çalışmaları, yapıldıkları dönemdeki Rus kültürünün özellikleri, kurumları ve önemli şahsiyetleriyle yakından ilişkilidir. Bu ortamı, Panoptikon'un anlaşılmasında çok önemli olan saray entrikalarında yer alan Bentham'm patronu, Prens Potemkin'den başlayarak, daha ayrıntılı bir biçimle ele alacağım. Büyük Katarina'nın tahtta bulunduğu dönemde, biri Orlov kardeşler etrafında toplanmış ve diğeri Nikita Panin tarafından yönlendirilen, iki karşıt grup uzun süre Rus Hükümetinin otoritesini elde etmek için rekabet halinde bulunmuştur.[48] 1780'e kadar, Panin grubu büyük ölçüde Orlovların yerini aldı. Potemkin de kendi gücünü sağlamlaştırmak için mücadele ediyordu. 1776'da, Potemkin Planyalılardan ve Türklerden yeni alınmış güney bölgelerinin kalkınmasında görevlendirildi. Bu kalkındırma çabaları için ayırdığı büyük fonlar, Potemkin'in çalışmalarının kendi zararlarına Katarina'ya etkilemeye yönelik olduğunu düşünen Panin grubunun üyelerinin tepkisini çekti.

---

[47] Bowring IV p.41.
[48] Bkz. Ransel (1975).

Sonuçta, Potemkin güneyde görevlendirildiğinde, St. Petersburg'da ona karşı sayısız entrika ortaya kondu. 1784'de başkente döndüğünde, Potemkin Katarina'ya, kendi yaptığı çalışmaları görmesi ve yeni bölgelerde yaşayanlara ve Türklere onun hükümranlığını göstermesi için, güney bölgeleri ve Kırım'a bir geziye çıkması teklifinde bulundu. Katarina'yı başkentten uzaklaştırarak, Potemkin hem düşmanlarının onun üzerindeki etkisini ortadan kaldırabilir, hem de Kiev'den, Kherson limanı ve Kırım'dan geçen 6000 millik bir yolculukla, "çariçenin saltanatının en büyük gösterisi"yle[49] Çariçe'nin gözlerini kamaştırabilirdi.

Katarina'nın rızasıyla Potemkin güney bölgelerini kat eden gezi için hazırlıkları yönetmeye başladı. Niyeti, aydın Çariçenin yönetimi altında Rusya'nın nasıl olacağının ülkülerini yaratmaktı. Stephen Baehr'in gösterdiği gibi, hükümranlığı boyunca Katarina, simgesel edebiyatta ve saray seremonilerinde, Cennetin yaratıcısı olarak tanrı imgesiyle Çariçe, bir "ekici" ya da "bahçeci" olarak portre edilmiştir, Çariçe'nin emperyal genişleme politikası, kolonizasyon ve "uygarlaşma" politikaları Rusya'da yeni bir Cennet'in kurulması çabası olarak görülmektedir.[50] Potemkin bu cennet mitini güneyin kalkındırılmasında ortaya koymaya çalıştı: gezi Katarina'ya onun politikalarının yaratmakta olduğu "Rus Cenneti"ni gösterecekti. Bu, her ne kadar, Tanrının Cenneti olmasa da, "insanların bilgi ağacından nasibini alması için (engellenmektense) cesaretlendirildiği ve ebedi ilerlemenin cennetiyle ödüllendirildiği" bir "aydınlanma bahçesi"ydi.[51] Yeni Rusya, eski bilginin "gelişimi" metaforunu yansıtacak, 1786'da Fialkovskii'nin ulusu tanımladığı gibi "bilimlerin bahçesi" olacaktı.[52]

Potemkin'in bahçesi sonradan emperyal ihtişamla ile ekonomik ilerlemenin bir karışımı haline geldi. Soylu sınıfın devlet hizmeti yükümlülüğünden kurtulmasıyla birlikte Potemkin, güneyin kalkınmasını, yeni Rus Cenneti'nin gerçek meyvesi olan kârın arttırılmasına bağladı. Bentham'ın belirttiği gibi, Potemkin "Kırım'da

---

[49] Alexander (1989) p.256. Gezinin tanımlanması için, bkz. Cronin (1978) chapter 21; Troyat (1978); Potemkin'in hazırlıkları üzerine, bkz. Brikner (1891) pp.80-103; Panchenko (1983) pp.93-105.
[50] Baehr (1991).
[51] Ibid p.79
[52] Ibid p.79

mümkünse dünyada yetiştirilen tüm sebzelerinin toplandığı bir Botanik Bahçe" ve "mümkün olduğunca farklı çeşitte peynirin" üretildiği bir mandıra kurmayı planlıyordu. Potemkin ayrıca, bu "mutlu bahçe devletini" gerçekleştirmek için "kendi yönetiminde birayı tanıtmayı ve herhangi bir vergilendirme olmadan satışına izin verilmesini de planlıyordu."[53] Sivastopol'da, Amiral Thomas Mackenzie'yi yeni bir liman, mandra, üzüm bağları ve botanik bahçesi kurması için işe aldı.[54] Bu uygar bahçeciliğin faydalarını göstermek için Potemkin, cennetvari bölgenin ortasında kendi botanik ve tarımsal projelerini başlattı. Sivastopol'da ve Bakhchisaray'da saraylar inşa edildi ve Simferapol'da İngiliz bahçeleri tanzim edildi. Ayrıca, başkentin akılcı planına dayanan ideal kasabalar kuruldu. Nisan 1787'de, yeni Kherson limanının karşısında Dinyeper'in sol kenarında Alyeshin tamamlandı ve "Katarina'nın Zaferi" anlamına gelen, Ekaterinoslav 1786'nm sonlarında kuruldu. Sonrasında 1787'nin Ocak ve Temmuz ayları arasında, Katarina tüm bu uygar ihtişamı görmeye karar verdi.

Başından itibaren, Samuel Bentham'ın Krichev'deki faaliyetleri bu Kırım gezisiyle bağlantılıdır. Fabrikaları yönetmenin yanında, Samuel Bentham, Katarina'nın Dinyeper'den aşağı Kırım'a yolculuk edebilmesi için bir çarlık mavnası ve çariçenin diğer yolculuk teknelerini inşa etmekle de görevlendirilmişti. Ayrıca 1784 Temmuz'unda, Potemkin, S. Bentham'dan gezi için yapım aşamasında olan Botanik Bahçesi ve model mandırada çalışacak personeli işe almasını istedi. Christie, "Potemkin'in titizlikle üzerinde durduğu arzusu olan Türkleri Euxine'den çıkarıp atabilecek bir Karadeniz filosunun kurulması" gibi önemli bir nedenle üstlenilmiş olan bu faaliyetlerin, Bentham'ın Krichev'deki gemi inşası ve imalathane işlerine göre ikincil önemde olduğunu ileri sürer.[55] Yine de, Bentham'ın görevlendirilmesinin nedeninin, malikâneyi Katarina'nın gezi hazırlıkları için geliştirmek olduğu daha gerçeğe yakın görünmektedir. Krichev Çariçenin gezi programının bir parçasını oluşturuyordu: Katarina Mayıs 1787'nin sonlarında burayı ziyaret edecekti.

---

[53] BC III p.269.
[54] Cronin (1978) p.248.
[55] Christie (1970) p.234.

Ayrıca, kuşkusuz Bentham'ın çalışması büyük ölçüde filonun geliştirilmesine yönelikti, Christie, Bentham'ın gemi inşasıyla bağlantılı olmayan projeleri niçin üstlendiğini açıklamakta başarısız kalır. Haziran 1784'de, Samuel, Jeremy'yi bira ve içki fabrikalarını büyütmek için yardımcılar talep etmesi amacıyla Krichev'e gönderir ve bu fabrikalar için kendisi çok sayıda deney yapar[56]. Samuel, Zadobrast yakınlarında bahçecilik ve tarımın geliştirilmesi için çok uğraşır, bölgeye İngiliz cinsi patatesleri getirir, domuz yetiştirilmesi için bir model planlar ve yeni çimen türlerini yetiştirme denemeleri yapar. Samuel, Miller'ın Bahçıvanlar Sözlüğü ve Young'ın Tarım Kronikleri adlı çalışmaları gibi kitapları toplar ve bitki yetiştirilmesi deneyleri yapmak üzere, III. George'un Kew'deki bahçıvanının yeğeni olan John Aiton'ı işe alır. Christie "onu bu çalışmalara iten nedenler tam olarak net değildir" der.[57] Ama bu tür faaliyetler, ancak bölge Katarina'nın teftişi için hazırlanıyorsa anlamlı olabilir. Bentham'ın bahçıvanlık ve imalat deneyleri, Potemkin'in Çariçe için yarattığı "Aydınlanma Bahçesi"nin kurulmasına katkıda bulunmuştur. "İngiltere'dekinden daha iyi"[58] imalathanelerle ve bunları "mükemmellik düzeyine"[59] getirerek, Bentham, İmparatorluk gezisinde, Potemkin'in ideal Rus Cennetinin parçası olan ideal Rus üretim bölgesini sunacaktı.

II. Rus Kültüründeki Teatrallik

Potemkin'in Çariçeye sunacağı idealize edilmiş Rus ulusu gösterisi, kullandığı teatral gösteriş ve görünümle, on sekizinci yüzyıl Rus kültürünün karakteristiklerindendir. Yuri Lotman'm Rus soylularının tiyatroya olan düşkünlüğü üzerine yaptığı gözlemlere göre, "sanat ve izleyicinin gündelik davranışları arasındaki ayrım çizgisi silinmiştir. Tiyatro yaşamı istila etmiştir."[60] Richard Sennett, gündelik davranışlarla tiyatro dünyasının iç içe geçmesinin on sekizinci yüzyıl Avrupa toplumunda genel bir karakteristik oluşturduğunu iddia eder.[61] Bununla beraber, Lotman, Avrupa'da olduğu

[56] BC III p.269-272.
[57] Christie (1993) p.173.
[58] Bentham, alıntı Christie (1993) p.170.
[59] M.S. Bentham (1862) p.19.
[60] Lotman and Uspenskii (1984) p.145.
[61] Sennett (1977).

gibi Rus soyluları için de tiyatro ve gerçek arasındaki ilişkinin silindiğini, bunun yerini, neyin Rus neyin yabancı [batılı] olduğu arasındaki ayrımın aldığını öne sürer.[62] Büyük Petro ile beraber batı geleneklerinin ve tarzının tanınmasından sonra, "farklı ve yabancı [batılı] norm haline geldi."[63] Sonuç olarak, "kişi doğru hareket edebilmek için yabancı [batılı] gibi davranır, yani farklı bir yaşam biçiminin normlarına göre yapay bir biçimde davranır."[64]

Lotman bu oyunculuğun politik bir işlevinin olduğunu gözlemler. Teatrallik, hükümdarla birlikte soyluların saygınlığını arttırıyordu, bir dereceye kadar Teatrallik soyluları batılı kılıyordu: "teatrallik iktidarın bir vasfıdır... soylular... Rus kalmaya devam ederken Avrupalıları taklit ederek konumlarını gösteriyorlardı."[65] Özellikle, uygar kültür ve davranışları konu alan Fransız, Alman ve İtalyan kitaplarının hevesle tüketiminin giderek artmasıyla görülen, soylular için rol modelini sağlayanın aydın batılılar olduğuydu.[66]

Soylular daha sonrasında kendi Batı bilgilerini St. Petersburg'deki son moda ikametgâhlarında sergilediler, 1760'larda Fransız- vari züppeler ve amatör filozoflar sosyal ortamlarda görülmeye başladı. Ama Priscilla Roosevelt, bu batılı Teatralliklerin asıl mekânının soyluların malikâneleri olduğunu iddia eder.[67] Politik ve sosyal vasıflar "yabancı" [batılı] kimliğinin başarılı bir biçimde sergilenmesine bağlıdır, malikâneler soyluluğun tam denetimi altında böyle gösteriler için tek mekânlardır. Sonuçta, malikâneler çoğu zaman hükümranlığın vurgulandığı savurgan gösteriler için kullanılır. Malikânelerin birçoğu tam olarak idealize edilmiş ya da tasarlanmış yabancı [batılı] ortamlara dönüştürülmüştür. Potemkin 1791'de Ismail'in ele geçirilişini kutlarken, malikânesi, Kafkas dağlarıyla, yeniden-canlandırılan deniz savaşlarıyla ve Arkadya korulukları ve Elize çayırlarına benzetilmiş

---

[62] Lotman, Uspenskii (1984) bkz. Chapter 10.
[63] Lotman, Uspenskii (1984) p.232-233.
[64] Lotman, Uspenskii (1984).
[65] Wortman (1995) p.86. ayrıca bkz.Lotman, Uspenskii (1984) p.233.
[66] Yeni yeni üzerinde çalışılan, bu kitaplar batı kültürünün Rusya'ya nakledilmesi için hayati önemdeydi. Örneğin, Rus okuyucusu için yeni batılı tarım tekniklerini, davranışları, atölyeleri, tıp, binicilik, inşa, aşçılık ve ev ekonomisini konu alan ve 1794 yılına dek beş baskı yapan "The Florinova Ekonomia" adlı kitap, 1738 yılında Sergei Volchkov tarafından Almancadan çevrilmişti.
[67] Roosevelt (1991).

bahçelerde yürüyen Türk, Hintli, İtalyan gibi giyinmiş konuklarıyla bir güneyli manzarasına dönüştürülmüştür.[68]

Potemkin'in imparatorluk gezisi, tam olarak Rus kültüründeki bu teatral geleneğe aittir. Saygınlığını korumak ve Çariçeyi etkilemek için Potemkin, Lehlerden ve Türklerden ele geçirdiği toprakları, ütopyacı görüşü için muazzam bir sahneye dönüştürmüştür. Bu sahnede Potemkin, uygar imalathaneler, tarım, bilim ve ihtişam "Cennet"inin, idealize edilmiş yeni Rusya'nın görünüşüyle doldurmak için bazı bölgeleri ayırmıştı. Daha sonra Potemkin Katarina'yı, Çariçenin ve soylu maiyetinin, uygar yabancılar olarak fantastik rollerini oynayabilecekleri gösteriler içinde bu bölgelerde bir geziye çıkardı. Gezi, Potemkin'in gezi boyunca bilinçli bir şekilde oynadığı temasıyla, yaşamı istila eden tiyatronun büyük örneklerinden biriydi. Ünlü "Potemkin köyleri"ni ortaya çıkaran bu teatrallikti, gezi için inşa edilen ahşap yapı dizileri, kişide "gerçek" bir bölgeden geçiyormuş izlenimi bırakmak için kurulmuştu. Köyler büyük ölçüde sahne dekorlarıydı. Gezi sırasında, çarlık maiyetindeki yabancı konuklar köyleri, Potemkin'in güneyde açıkladığından daha çok şey yaptığına Çariçeyi inandırmak için yapılmış "dekorlar" diye alaya almıştı. Ancak, köyleri, soylu malikânelerindeki düşsel manzaralar gibi, Rus yaşamının doğal teatralliğinin bir parçası olarak görmeyi başaramadılar. Potemkin'in sahne dekorları Katarina'yı gerçek bölgeler kadar etkilemiştir.

Krichev bölgesi Rus kültürünün bu teatralliğini paylaşır. Kırım gezisinin bir parçası olarak, Bentham ve Potemkin'in çabaları bölgeyi, Çariçeye ve soylu maiyetine sunulacak, "bilimler bahçesi" olarak Rus gizilgücünün idealizasyonuna, aydınlanmış gönence dönüştürmüştü. Bu bahçıvanlık, model fabrikalar, saraylar ve bahçeler tiyatrosunun ortasında Panoptikon inşa edilmişti. Bentham'ın disiplinsiz yöneticileri yüzünden yaşadığı mevcut sorunlarına bir çözüm sunmanın yanında, Panoptikon Rus saray maiyeti için Potemkin'in teatral gösterisinin bir parçasını oluşturuyordu.

Gerçekte, Jeremy Bentham açık olarak bu teatralliği Panoptikon'un merkezi bileşeni olarak ortaya koymuştur. Daha sonra Benthamlar ve mimar William Reveley tarafından 1791 yılında tasarlanan hapishane yapısında, ziyaretçiler için bir gözetim galerisi Gözetmen'in

[68] Roosevelt (1991) p.21.

ofisinin üzerinde konumlanmıştır. Mahkumlar ziyaretçilerin karşılarına maske giydirilmiş halde çıkarıldıkları için, Bentham kendi kurumunu bir "maskeli balo", "ciddi, etkileyici ve eğitici" bir tiyatro olarak tanımlamıştır. Hatta Bentham "sahne etkisi" için Engizisyonu övmüş ve "ceza kanunun iyi oluşturulmuş bir komitesinde, bir tiyatro yönetmeninden daha önemli birini bilmiyorum" demiştir.[69] Krichev'de geliştirilen Panoptikon'da bu Teatrallik gözetim galerisinde değil Gözetmen'in locasında korunmuştur. Gözetmen için basit ofislerden oluşan sonraki tasarımlarından farklı olarak, Krichev Panoptikon'unda locada "baş gözetmen... ve ailesi için tam ve sürekli bir yaşam alanı" vardır.[70] Bu aslında Bentham'ın Krichev evinin, Panoptikon'un merkezine dönüştürülmesidir. Bu nitelikler, pencerelerinden etraflarındaki hücreleri görmeleri sayesinde, "büyük ve sürekli eğlence kaynağı" sağlayacak olan böyle bir evde mevcuttur: "Manzara sınırlı olsa da,... çok farklı olacağından belki de tümüyle sıkıcı olmayacaktır."[71] Krichev'de böyle bir sahne Bentham'ın yapısında kurmayı planladığı bir grup ağaç-işleyen makine üzerinde çalışan serflerden oluşmuş olabilir.

Samuel Bentham için eğlendirici bir sahne olmaktan öte, Panoptikon'un Krichev için planlanan tasarımları tüm soylu ziyaretçilere tanıdık gelecektir. Aslında, Panoptikon Rus malikânesinin mekânsal yapısının tek bir binada birleştirilmesidir: bir aile evi, merkezde soylu ve etrafında köylü işgücü. Bu köylüler geleneksel tarım ve elişçiliğinde çalıştırılmazlar, ama Bentham'ın ağaç-işleyen makinelerinde -dönemin Rusya'sının en gelişmiş makinelerinin bazılarında- çalıştırılırlar.[72] Bu tam olarak, Potemkin'in gezi sırasında göstermeye çalıştığı uygar panaromanm bir çeşididir. Krichev'de ya da büyük sahnenin güney bölgelerindeki gibi, Panoptikon Rus topraklarının aydın Çariçe'nin ve soyluların gözetleyen gözleri altında neye dönüşeceğinin bir idealizasyonunu sunar: yeniden canlandırılmış Cennetin bahçıvanlık ihtişamının ortasında kurulmuş batılı, uygar bir üretim ütopyası. Gözetmen locasının yenilen-

---

[69] Bowring IV p.79-80.

[70] Bowring IV p.45.

[71] Bowring IV p.45.

[72] Bentham'ın blok-yapan makinesi, bir kaç yıl sonra İngiltere'de tanınacak olan, Marc Brunel'inkine benzer biçimde tasarlanmıştır. Cooper (1984).

mesi Emperyal fantezi için bir yer açar. Bentham'ın İngiliz yöneticileri disipline etme sorununa bir çözüm olarak, loca aynı zamanda Rus soylusuna, hatta Çariçeye, gözetmeni oynayarak, aydın [batılı] yabancı rolü oynayabildiği bir mekân sağlar. Gözetmen locasının mimarı, mekânların içinden ve dışından geçerek uygar bir ütopya içersinde yabancı [batılı] olmayı oynayabilen, gezideki Rus maiyetinin kendi-belirlediği rolünü açıkça dışa vurur. Panoptikon, Potemkin'in köyleri ya da soyluların sahne dekorları gibi, Rus malikânesinin teatralliğinin üzerinde oynar.

III. Rus Ortodoksisi ve İktidarın Konumu

Eğer Panoptikon merkeze yerleştirilmiş soyluya uygar malikânenin idealini göstermeyi amaçlıyorsa, bu yapıdaki disiplin ve gözetimin önemi nereden gelmektedir ve bununla birlikte bu yapının temel işlevleri nelerdir? Gözetim, Bentham'a malikânesinde sorun çıkaran İngiliz işçileri denetleme olanağı sağlıyordu. Ancak, Rus soyluları için Panoptikon köylüler üzerinde denetim kurmalarını sağlamaktadır. Bunun neden önemli olduğu, Rusya'da köylülüğün Ortodoks kilisesi aracılığıyla denetim altına alınmasının geleneksel yolları üzerinde durulduğunda açıklık kazanacaktır.

On sekizinci yüzyılda, Rus köylüsü dünyadaki yerini Tanrıyla olan ilişkisi sayesinde öğreniyordu. Bu sürecin sonuna kadar oynandığı yer Ortodoks kilisesiydi. Burada, görünürlüğün merkezi bir rol oynadığı Bizans modelinden miras alınmış olan kilisede, toplumsal kimlik mekânsal bir yapı tarafından tanımlanmaktadır. Bu bakımdan, Panoptikon'da ve Ortodoks kilisesinde uygulanan iktidar sistemleri arasında önemli paralellik vardır. 'Krichev Panoptikon'u gerçekleşmesi yakın olan bu gezi bağlamında düşünüldüğünde, söz konusu paralellikler büyük önem taşımaktadır.

Ortodoks kilisesinin en önemli özelliği, Ortodokslar için, İsa'nın bedeninin dünyadaki göstergesi ve Yeniden doğuşun bir uzantısı olarak yapıldığının söylemesidir: "Kilise Tanrıyla -bedeniyle, etiyle ve kemikleriyle- bir ve aynı şeydir."[73] Bu metafor ya da simgesel bir ilişki değildir. Ortodokslar için kilise İsa'nın bedenidir, "onun gücünün devamını ve uzanımını" oluşturur,[74] İsa'nın varlığının deney-

[73] Patriarch John of Kronstadt quoted in Ware (1973) p.243.
[74] Andoustros (1907) p.262.

imlenebileceği ve onun gizeminin mülahaza edilebileceği fiziki mekândır. Bu nedenle, Rus kilisesinin mimarisi bu deneyimin gerçekleştirilmesine hizmet eder. Kilisenin yapısı ve görüntüsü İsa'nın sınırsız gücünün ve bilgisinin gösterilmesine hizmet eder.

Ortodoks kiliselerinin çoğu dokuzuncu yüzyılda formüle edilmiş modellere dayanır, dörtgen içerisinde bir haç, üstünde yükselen bir kubbe.[75] Kubbe merkezi bir özelliktir. Kilise Yeniden doğuşun uzanımını oluşturduğu için, kubbe "uhrevi tanrının içersinde ikamet ettiği ve hareket ettiği dünyevi cenneti" simgeler.[76] Sonuç olarak, kubbe genellikle, "Herkesin Hâkimi"olan, Pantokrator İsa'nın imgeleriyle bezenmiştir. Bu ikonografik düzen, İsa'nın gözleriyle vurgulanır ve Hüküm Kitabını işaret eden eli ile Tanrının sınırsız bilgisinin yeniden anımsanmasına hizmet eder ve bu amaçla insanın Tanrısal Kanun'dan haberdar olması sağlanır. Bu nedenle, Bizanslı Parik Photius bu imgeyi "dünyaya yukardan bakan ve onun düzenini ve yönetimini düşünen İsa" olarak tanımlamıştır.[77]

Batıdaki Hıristiyan kiliseleri, tersine, uzun kuleleri ve kule külahlarıyla karakterize edilir. Sennett bu yüksekliğin, Augustin'in Tanrı Kentinde olduğu gibi, Augustinci Tanrıyı görerek bulma, "ışığı arama" kavramından mimariye aktarıldığını iddia eder, Yahudi-Hıristiyan kilisesi "ezeli ve ebedi kentin dünyaya düşen gölgesini, zaman içersinde gerçek bir varoluştan daha çok bir şeyin peygambervari bir temsilinin ortaya çıkışını" meydana getirir.[78] Kulenin yüksekliği, eğer öte dünyada kurtuluşu arıyorsan bu dünyada üstesinden gelmen gereken, Tanrıdan uzaklığı ve ayrılığı tanımlar. Bu nedenlerle, batı kilisesi Ortodoks kilisesinden kesin olarak farklıdır. Batı kilisesinin mimarisi Tanrıyı deneyimleme olasılığını simgelerken, Ortodoks kilisesi, Tanrının yeryüzündeki varlığını tanımladığı gibi, bu deneyimin gerçekliğini yansıtır.

Ancak, Tanrının varlığı ve gücü Ortodoks kilisesinde deneyimlenirken, bu gücün kullanımı bilinmez olarak kalmak zorundadır: "biliyoruz ki Tanrı sözü gerçektir, etkindir ve sınırsız güce sahiptir, ama sorgulanamaz oluşuyla."[79] En önemlisi Komünyon olan, Orto-

---

[75] Ortodoks kilise mimaisi üzerine, bkz. Brumfield (1995); Buxton (1934); Hamilton (1954).
[76] Germanus, Konstantinopolis Patriği (Patriarch of Constantinople), Ware (1973) p.269.
[77] Wybrew (1989) p.107.
[78] Augustine Tanrı Kent (City of God), Sennett (1990) p.7.
[79] John of Damascus, Orthodoks İnanç üzerine, Ware (1973) p.292.

doks dini ayinlerinden "kutsal sırlar" olarak bahsedilir. Batı kilisesinden farklı olarak Ortodokslar, kutsal sırların açıklaması olduğu için, kutsama törenini tanımlamak için kullanılan "Transubstantiation" [kutsal ekmek\şarap ayini] kavramını kullanmayı reddederler. Bunun yerine, "Ortodoks kudası" değişim anlamına gelen "metabollo" terimini kullanır. Aynı şekilde, bu sır doktrini kilisenin mimarisine de yansıtılır. Narteksden ya da iç verandadan girilen, geniş dairesel ana nef kilisenin merkezini oluşturur. Kilise cemaati, Komünyon ritüellerini yerine getiren papazların bulunduğu harime* bakan, ana nefte oturur. Batı kilisesinden farklı olarak Ortodokslar ana nefi harimden ayıran, templon ya da ikonostasis** diye anılan, duvarlara sahiptir.[80] "Metabollo" ritüelleri gerçekleştirilirken, papazlar, kapıları kapalı ve üzeri bir perdeyle örtülü olan, harimin içersinde kalır, böylelikle cemaatin hem içerde dua okuyanları duyması hem de Kudas ayininin de yapılanları görmesi engellenmiş olur.[81] Bunun yerine, cemaat ikonları ve çevresindeki kilise manzarasını seyrederek bekler. İkonlar arasında, tanrının sınırsız bilgisi ve hükmünü temsil eden kubbedeki Pantokrator İsa gibi, "İsa, Öfkeli Göz" ikonu bulunabilir. Bu yolla, "ikonostasis" kutsal sırların cemaat tarafından görülmesini ve işitilmesini engellemiş olur. Sır doktrini, Ortodoks kilisesinde bu görünürlük asimetrisi yoluyla ifade edilir. Kilisesinin mekânsal yapısı, "ikonostasis" duvarıyla Tanrının gücünün kaynağını saklamakla birlikte, Tanrının sınırsız bilgisi ve gücünün fiziksel bir uzantısı ve gösterimi olarak iş görür.

Ortodoks mimarisi Rusya'daki toplumsal hiyerarşinin yapılandırılmasında merkezi öğe olarak iş görür. "İkonostasis" tarafından yaratılan görünürlük asimetrisi, Tanrının gücünü işbaşındayken görmesine izin verilenler, atanmış papazlar ve izin verilmeyenler, köylüler olarak cemaati birbirinden ayırır. Bu, Ortodoks ritüellerinde katılımcıların rolünü tanımlar. Papazlar etkindir, kendi görünürlüklerini ve sadece onların yapmasına izin verilmiş olan kutsal eylemleri denetimleri altında tutarlar. Köylüler ise tersine, ana

---

* Sanctuary; harim, girilmesi yabancıya yasak olan, kutsal tutulan, korunulan yer ç.n.

** iconostasis; Ortodoks kiliselerinde harimi cemaatin bulunduğu kısımdan ayıran üç kapılı ve üstünde azizlerin resimleri bulunan duvar ç.n.

[80] Wybrew (1989) p.147.

[81] Ibid p.148.

nefte edilgen bir biçimde dururlar, tek yapmaları gereken "gözleriyle dua etmek"tir. Duvardaki ve kubbedeki ikonları seyrederken, Tanrının onları yargıladığını ve izlediğini anlarlar. Bu yolla, köylüler dünyadaki yerlerini öğrenmiş olurlar: Tanrıya ve ilahi gücün bilgisiyle mükâfatlandırılmış olanlara biat eden edilgin bir rol, köylülerin toplumsal hiyerarşideki aşağı konumlarıyla uyumlu olan bir rol.

Panoptikon'u Ortodoks kilisesiyle ilintili olarak ele alalım. Jeremy Bentham Panoptikon'daki gözetim iktidarının, sınırsız bilgi sahibi tanrıyla benzer olduğu konusunu oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bentham'ın belirttiği gibi, hapishanenin ana ilkesi olarak "gözetmenin görünüşteki heryerdeliği gerçek Varoluşunun sınırsız olanaklarıyla birleşir."[82] Mektupların ilk baskısının ilk sayfasında 139. Mezmurdan bir alıntı bulunmaktadır:

"Gittiğim yolu, yattığım yeri inceden inceye elersin, Bütün yaptıklarımdan haberin var. Desem ki, karanlık beni kaplasın, çevremdeki aydınlık geceye dönsün. Orada bile elin yol gösterir bana, Sağ elin tutar beni."[83]

Ortodoks kilisesi ile Panoptikon arasında doğrudan bir ilişki olduğu öne sürülemez, ama Panoptikon ve kilisenin her ikisinde de merkezi nokta, yapıların mimarisi tarafından ifade edilen, bu görünüşteki heryerdeliktir. Her iki yapıda da, iktidarın asimetrisi, görünürlüğün asimetrisi, "görünmeden görmek" kavramı üzerinden ortaya konur. Ortodoks kilisesinde ilahi güç, "metabollo" eylemi cemaatin gözünden saklanmıştır. Aynı zamanda, ikonalardaki ve Pantokrator'daki, İsa'nın imgesi, Onlar ilahi gücün kaynağını bilemezken, aynı gücün onları izlemekte ve yargılamakta olduğu düşüncesini yaratmak için, "ikonostasis"de ve kubbede cemaatin karşısındadır. Tanrıya ve onun gizemini görme iznine sahip olanlara, papazlara biat ederler. Panoptikon'da, gözetmen mahkûmların bakışlarından gizlenmiş olan merkez locada konumlanmıştır, ama aynı zamanda mahkûmlarda sürekli izlendikleri duygusu oluşturulmuştur. Bu "görünür heryerdelik" boyun eğmeyi sağlar. Aslında, Panoptikon'un mimarisi Ortodoks kilisesindeki iktidar mekanizmasının sekülarize edilmiş bir biçimini sunar.

---

[82] Bowring IV p.45.
[83] Bowring IV p.45.

Krichev'de "seküler bir kilise" tasarlamak, Samuel Bentham için, pek de olası görünmemektedir. 1786'da Jeremy ile birlikte hazırladıkları tasarım kendi dönemlerindeki kiliseler ile büyük bir benzerliğe sahiptir. Örneğin, Krichev Panoptikonu ile 1782'de tamamlanmış olan Starov'un Trinity Katedrali'nin tasarımlarını karşılaştıralım. Bentham kesinlikle Ortodoks kilisesi hakkında oldukça iyi bir bilgi birikimine sahiptir. 1781 yılındaki Sibirya gezisi sırasında, hükümet için Rask- olniki ve Eski İnançlılar'ın faaliyetlerine ilişkin bilgi toplamıştır: kesin olarak Ortodoks toplumunun bir kesiminin gücünü ortadan kaldırmak için üstlenilmiş bir gözetim operasyonu.[84]

Eğer Bentham, seyircilerine "seküler bir kilise" sunmuş olsaydı, bu Katarina Rusya'sı ortamında olağandışı bir şey sayılmazdı. Uzun sekülerleşme sürecinde, kilise toprakları, mülkleri ve ayrıcalıkları Büyük Petro döneminde sürekli olarak azaltıldı, 1764 yılında süreç tamamlandı, Katarina tahta geçtiğinde, tüm kilise mülkleri devletin eline geçmişti.[85] Yani sekülerleşme Benthamların Panoptikon'u tasarladığı 1786 yılında Beyaz Rusya'da en üst aşamasındaydı. Jeremy'nin Mektuplarında belirttiği üzere: "sizin şeker topaklarını erittiğiniz gibi biz de manastırları eritiyoruz. Geçen gün Kieff'de sahip olduğumuz bir miktar şeker... bir alay askeri beslemek için yeterliydi.[86] Büyük manastırlar tamamen ortadan kaldırılırken, küçük manastırlara da mülklerini devlet kullanıma bırakmaları emredilmişti. 1770'lerde ve 80'lerde dini binaların büyük çoğunluğu hastanelere, hapishanelere, okullara ve tımarhanelere dönüştürülmüştü, yani 1786 yılında, seküler kiliseler Rusya topraklarında kamusal mekânlar haline getirilmişti.[87]

Aynı zamanda, Rus kültürü de bu sekülerleşme sürecinde değişim geçirmişti. Otokrasi Avrupa'daki mutlak monarşilere dayanan bir ideolojiyi güçlendirdiği için, Rus sarayı giderek artan bir biçimde, Stephen Baehr'ın "devlet dini"[88] diye adlandırdığı şeyi gerçekleştirmek için, Ortodoks kilisesinin ikonoklazmını kendisine mal ediyordu. Örneğin, Katarina "Cennetin bahçıvanı" olarak port-

[84] Christie (1993) p.71.
[85] Preobrazhenskii (1988) chapter 5.
[86] Bowring IV p.65.
[87] Bkz. Meehan-Waters (1986) p. 112-115; Nichols (1978).
[88] Baehr (1991) p.14.

re edilmişti. Bu değişim, aynı zamanda, Rus ve yabancı [batılı], eski ve yeni arasındaki birleşmeyle, dinsel ve seküler arasındaki karşıtlığı ortadan kaldıran, soylular tiyatrosunda da görülmekteydi. Bu süreçte dinsel kültür, eski ve Rus olanla ve sonuçta aynı küçümseme ve alayın nesnesiyle eşit hale geliyordu. Ama din açıkça reddedilmiyordu. Soylular, yabancı [batılı] zevklerini yansıtan, kendi rollerini yapmaya çalışırken, yeni kimliklerinin oluşturulmasının kaynağı olarak ilkin, en iyi bildikleri rollerini tanımlayan, kilisenin geleneksel, "resmi" ritüellerine başvuruyorlardı.

Büyük Petro'nun "Ayyaşlar" Sinod'u bu sürecin örneklerindendir. Gerçek sinodun, Ortodoks kilisesinin yönetici yapısının, hakaretamiz bir parodisidir, çok miktarda içki tüketilen Ortodoks ritüelleriyle alay etmek için Petro ve destekçileri St. Petersburg sokaklarında geçit töreni düzenlerler. Bir keresinde, çift kollu şamdan ile cemaati kutsadığı Ortodoks papazların ritüeli üzerine olan bir oyunda "prens papaz" diz çöktürdüğü konuklarını bir pipo ile kutsamıştır.[89] Böylece, soylular sadece dinsel davranışın geleneksel biçimlerini ortadan kaldırmıyor ya da tam olarak Batı'dan ödünç alınmış yeni, seküler biçimlerini oluşturmuyorlardı. Ayrıca, Ortodoks kültürünün içeriği değiştiriliyor, sekülerleştiriliyor ve yok ediliyorken, Ortodoks kültürünün yapıları da ortadan kaldırılıyordu. Bu durum, Ortodoks ritüelleri -taç giyme, resmigeçit törenleri vb.- otokratik iktidarın geleneksel esaslarını sağladığı için kaçınılmazdı.

Bu dinamik, kesin olarak Katarina'nın Kırım gezisinin kavramsallaştırımında açıkça görülmektedir. Bu gezi, Katarina ve Potemkin'in "Yunan Planı" dediği, 1780'de formüle edilen "Türkiye'nin tamamen ortadan kaldırıldığı, antik Yunan imparatorluğunun,"[90] yani merkezi Konstantinopolis olan Bizans Ortodoks İmparatorluğu'nun "yeniden-kurulmasını" öneren bir planın zirvesi olarak düşünülmüştü. Potemkin, ardından da, kaderi olan bu rol için hazırlanan Katarina'nın Constantine adlı torununu bu planın lideri olacaktı. Rus saldırganlığını güneye ve Kırım'a yönlendiren bu plandı. Kasabalar ele geçirildiğinde, kasabalara İmparatorluğun geri dönüşünü çağrıştırmak için antik Yunan adları verilmişti: Bizans limanı

---

[89] Bkz. Kluchevsky (1926) volume 4 p.36-7.

[90] Bezborodko'nun 'Plan'ı, Sbornik Russkogo Istoricheskogo Obshchestvo vol. XXVI p.385. "Greek Project" bkz. Ragsdale (1988).

Chersonus için Kherson, Odysseus'a uygun olarak da Odessa. Kırım, antik adıyla Tauris olarak anılıyordu ve Potemkin "Tauride Prensi" olarak payelendirilmişti.[91]

Gezi, bu durumda, Katarina'nın Kherson'da geçtiği zafer takındaki yazıtta olduğu gibi, Çariçe'yi "Bizans Yolu"na götürmüştü.[92] Eğer Çariçe'nin planı Ortodoks imparatorluğunun yeniden-kurulmasından başka bir şey değilse, Potemkin'in gezisi Çariçeye İmparatorluğun neye benzeyeceğini gösterecekti. Ama eğer gezi için yapılan hazırlıkları hatırlarsak, Potemkin'in yeni kasaba ve kurumlarının, antik Bizans İmparatorluğu'nu değil, aksine idealize edilmiş uygar Rus Devletini yansıttığı anımsanacaktır. Potemkin, kiliseler değil, üniversiteler ve örnek mandıralar inşa etmiştir. Aslında, "Yunan Planı" bir kurgudur, Katarina'nın Bizans'ı yeniden kurma düşüncesine ve sekülerleşme tasarısına uygun şekilde gezinin dramatik temasını oluşturur. Richard Wotman'ın belirttiği gibi, imparatorluğun "Bizans" miti Alman prensesi Katarina'nın Romanov'ların Sarayında devamlılığını sağlayacaktı, ancak gerçekleştirilmesi sadece Petrine öncesi dönemin "eski" düzeninin geri dönüşünü ima ediyordu.[93]

Aslında, gezi ve "Yunan Planı", Rus kültürünün güçlendirilmiş teatralliğin diğer örneklerindendir: güney bölgeleri, Potemkin'in Katarina'ya Cennetvari ütopyasını gösterebileceği ve Katarina'nın Ortodoks İmparatorluğunun yeniden-kurucusu olma rolünü oynayabileceği, bir sahneydi. Ayyaşlar Sinodu gibi, bu gezi Ortodoksluk biçimlerini prova ederken, aynı zamanda, uygar gerçeklik tarafından vurgulanan dinsel kurgunun görkemli alaycı hareketleriyle, dinsel yapıların içeriğini boşaltmaktaydı. İşte bu ortamda Bentham "seküler kilise"yi inşa etmişti. Panoptikon, böyle bir parodinin ana kurucu temasını oluşturan gezideki Ortodoks kilisesinin bir parodisiydi. Panoptikon, köylülüğü denetleyen seküler araçlarla, aynı zamanda bu hareketin önemini açıkça vurgulamak için kilise mimarisine yeterince göndermede bulunan, uygar ve üretken mekânlarıyla, Rus soyluluğunu yansıtmaktaydı. Ortodoks kilisesinin geleneksel biçimleri korunmuştu, ama içeriği değiştirilmişti.

---

[91] Bkz. Wortman (1995) p.138-139 ve Baehr (1991) p.48.
[92] Wortman (1995) p.142.
[93] Wortman (1995) p.138-9.

Kutsal yer locaya dönüştürülmüştü, papazlar yerine, Rus soyluları iktidarın ayrıcalıklı mekanını işgal edeceklerdi. Aynı zamanda, Ortodoks kilisesi Samuel Bentham'a bir disiplin modeli sağlamıştı. Bentham İngiliz yöneticilerle, vasıfsız Rus köylülerinin davranışları arasındaki farklılığın oldukça farkındaydı: bu yapıyı, köylüleri itaat altında tutarken, aynı şekilde İngiliz yöneticiler içinde aynı durumu sağlayacak biçimde kopyalamıştı.

IV. Mutlakiyetçilik Tiyatrosunda Panoptikon

"Bentham'ın Hapishanesi" adlı kitabında, Janet Semple'ın belirttiği gibi Jeremy Bentham'm esin kaynağı, Howard'ın İngiltere ve Galler'de Hapishanelerin Durumu adlı çalışmasında görmüş olabileceği, 1703'de Roma'da inşa edilmiş olan, Papa XI. Clement'in St. Michele ıslahevidir, Ancak, Semple Gözetimevi'nin yapısını tasarlayanın Jeremy değil de Samuel Bentham olduğu konusunda yanılmaktadır.[94] Semple'ın hatası, Panoptikonu tamamen bağlamı dışında ele alan ve Jeremy Bentham'ın idealize edilmiş ve gerçekçi olmayan buluşu olarak gören, tarihselci yaklaşımın tipik bir örneğidir. Samuel Bentham tarafından tasarlanmış olan Panoptikon fazlasıyla spesifik bir bağlama oturmaktadır. Bu bağlam mutlakıyetçi Rusya'dır. "Mimaride basit bir fikir" yoktur, Panoptikon, tasarlandığı dönemdeki standart temalara ve ilgilere gönderme yapar. Dahası "gardiyanlara kim gardiyanlık yapacak" sorununa bir çözüm getirir, yapı Potemkin'in gezisinin amaçlarına ve Rus kültürünün düalizminin karakteristiklerine gönderme yapar. Gözetmen locası soylular için batılı ve yabancı, dinsel ve seküler, geleneksel ve çağdaş rollerin değiş tokuşunun yapıldığı bir mekânın sınırlarını çiziyordu. Böylelikle Panoptikon, Rusya gibi, modern toplum modelinin somut göstergesi değil, mutlakıyetçiliğin tiyatrosu haline geliyordu.

Mutlakıyetçilik, Panoptikon'un gelişimi için gereken maddi koşulları da sağlıyordu: Panoptikon'un inşası yalnızca Potemkin tarafından sağlanan kaynaklarla mümkündü. Bentham, 1787'de William Pitt'e Panoptikon'unu anlatırken, "mekanik alanındaki buluşlar benim burada (Rusya'da) başlıca eğlencem ve bunları hayata geçirmemi sağlayan konumumun bana sağladığı olanaklar beni bu

---

[94] Semple (1993) p.78-79. La Vaux's Menagerie at Versailles. Foucault (1975) p.203.

ülkeye bağlayan nedenlerden birini oluşturuyor."[95] Jeremy'yi hapishanesini inşa edilmiş görme olanağından mahrum bırakanlar kaynak yokluğu ve politik düşmanlıklar İngiltere'deki Panoptik- on'un kaderiyken, Samuel'i Gözetimevi'ni inşa etmekten alıkoyan ise sadece bir tesadüftü; Türklerle yapılan savaş yüzünden Krichev'i terk etmek zorunda kalmıştı: ama tasarı için gerekli olan toprak, işgücü ve parasal kaynak tümüyle kullanılabilir durumdaydı.

Gerçekte Samuel Bentham 1806'da Rusya'ya döndüğünde, St. Petersburg'daki Okhta nehrinin kıyısında "Panoptikon Sanat Okulu"nu kurmayı başarmıştı.[96] Tasarı Katarina'nın torunu ve onun aydın fikirlerinin mirasçısı olan I. Aleksander tarafından desteklenmişti. Jeremy Bentham'a 1812 yılında verilmiş bir rapora göre, bu yapının inşasından sonra, Çar tüm Rusya'da "İmparatorluktaki devlet binaları kadar diğer birçok özel binanın da taklit ettiği,"[97] Okhta Sanat Okulu gibi Panoptikonlar inşa ediyordu. Yani Panoptikon, Foucault, Semple ya da Ignatieff'in iddia ettiği gibi, eski rejimden kendisini kopartmış yeni bir iktidar biçiminin simgesi değildir.

Ama eğer Panoptikon'un oluşturulmasının tarihsel bağlamının incelenmesi, bu yapının mutlakıyetçi kültüre içsel olduğunu gösteriyorsa, Panoptikon nasıl idealleştirilmiş bir yapı olarak yorumlanmıştı? Foucault'nun tanımlaması oldukça açıktır:

"Panoptikon..., ideal biçime getirilmiş olan bir iktidar mekanizmasının diyagramıdır; her tür engelden, dirençten veya sürtüşmeden arınmış olan işleyişi saf bir mimari ve optik bir sistem olarak sunabilir: o, fiili durumda, her tür özel kullanımdan kopartılabilen ve kopartılması gereken siyasal bir teknoloji biçimidir."[98]

Jeremy Bentham'ın kardeşinin tasarısına katkısı Panoptikon'u "herhangi bir istisna olmaksızın, içerisinde çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının amaçlandığı tüm yapılara"[99] uygulanabilir kılmıştır. Okullar, hastaneler, hapishaneler: bu liste oldukça iyi bilinmektedir. Evrensel uygulanabilirliği, tabi ki, Bentham'ın hu-

---

[95] BC III p.535.

[96] Bkz. M. S. Bentham 'Description of the Panopticon at Okhta' Mechanics Magazine 1338, March 31st 1849 pp.295-299.

[97] BC VIII p.224. Bkz. Admiral Chichagov to Samuel Bentham, September 17th 1807. British Library Add. MSS. 33544 fo 316.

[98] Foucault (1975) p.205. "Hapisanenin Doğuşu" (1992, İmge). S.258.

[99] Bowring IV p.40.

kuki ve politik felsefesinin ana temasıydı. Jeremy Bentham, yaşamı boyunca her ülkede, her zaman evrensel olarak uygulanabilecek anayasal ve cezai kanunların yaratılması için mücadele etmişti. İnsan doğasının ve insani ihtiyaçların temel olarak benzeştiği bir dünyada, Bentham hukukta "evrensel olarak uygulanabilirliğe karşıt olarak, özel olarak uyguluna bilirlik durumlarının oldukça önemsiz olduğunu" iddia etmekteydi.[100] Ortama bağlı olan kuralları ve gelenekleri reddediyordu ve bunları soyut, ortamdan bağımsız bir biçimde düzenlemeye çalışıyordu. Bunu nasıl gerçekleştireceği sorunu ise Bentham'ı, "Yasama Maddelerinde Zaman ve Mekânın Etkileri" üzerine bir makale yazdığı, 1780'li yıllardan bu yana uğraştırıyordu. Burada, yasaları bağlamsızlaştırırken, yasa yapıcıya rehberlik edecek ilkeleri belirliyordu. Bentham'ın aynı ilkeleri Panoptikon'a da uyguladığı görülmektedir. Jeremy Bentham, Panoptikon'u evrensel olarak inşa edilebilir kılmak için, 'yakın zamanda kardeşi tarafından tasarlanan binanın planlarını' almış ve bu planı spesifik bir biçimden ideal bir biçime dönüştürmüştür. Aslında, Samuel Bentham'ın Gözetimevi'ni bağlamsızlaştırmıştır. Sonuç, Foucault'un belirttiği gibi, genelleştirilmiş bir yapıdaki politik teknolojidir. Ama bu yapı "disipliner" bir toplumun değil, Samuel'in buluşunun yakından bağıntılı olduğu, mutlakıyetçi bir rejimin yapısıdır. Eğer Jeremy Bentham Panoptikon'u politikadaki "Kristof Kolomb'un yumurtası"[101] olarak ortaya koymuşsa, bu Foucault'nun belirttiği gibi, yeni bir iktidar biçimini temsil etmesinden değil, eski iktidar biçimini bağlamsızlaştırmasından ileri gelmektedir. Jeremy Bentham'ın başarısı, Samuel'in 'Krichev Panoptikonu'nun da yansıtılan "özel olarak uygulanabilirlik durumlarını" "evrensel olarak uygulanabilir" kılmaktır.

Samuel'in de bu başarıda payı vardır. Hiçbir şey yapmamış bile olsa, 1791'de İngiltere'ye dönüşünden sonra, Samuel Panoptikon'u kardeşinden de çok bağlamsızlaştırmıştır. 1797'de Samuel'in Bunce'la birlikte tasarladıkları "Sanayi Evi" ile 1786'daki Krichev tasarımını karşılaştırın. Bu yapıda, kubbe ve klasik göndergeler yoktur, Potemkin ve Çariçe için yapılmış olan Krichev kilisesinde olduğu gibi Hanoveryen İngiltere'sinin tahmini seyircisini etkilemek için,

[100] Bowring IV p.561.
[101] Bowring IV p. 66; Foucault (1980) p.148.

bu bina camdan ve çelik iskeletten yapılmıştır. Ama eğer, Bentham kardeşlerin bağlamsızlaştırma becerileri olmasaydı, 'Krichev Panoptikonu'nun orjinal görünüşünden bir iz kalmayacaktı, bu yeni Panoptikon Rusya'dan miras alınmış mutlak iktidar yapısını halen kaybetmemiştir. Samuel Bentham bu gerçeğin tüm avantajlarını kullanmıştır. 1806'da, Deniz Kuvvetlerinin başkomutanı, Amiral Chichagov'a Çar I. Aleksander'a iletilmek üzere verdiği Okhta Panoptikonu'na ilişkin raporda, Bentham şöyle yazmaktadır:

"Olumsuz değerlendirilmemesi gereken, bu özenli yapı, merkezi otoritenin ve hatta Yüce gücün [Derzhavnoi samoi vlasti] sürekli bakışının denetiminde, kurumun üyeleriyle birlikte tüm yöneticileri de, etkinliği bağlamında, olası en yüksek mükemmelleşmeyi sağlamaya zorlayacaktır."[102]

Bir an için Bentham Panoptikon'un özünü kavramıştır: Anlamı belirsiz "*Derzhavnoi samoi vlasti*" cümleciğinde Çara ya da Çarla eşanlamlı olan Yüce varlığa, gönderme yapmaktadır. Sonuçta, Samuel Bentham, Okhta'da, mutlak gücü Gözetmen Locasına yerleştirmeyi başarmıştır.

[102] Admiral Chichagov'den Alexander I'e, June 15th 1806. British Library Add. MS. 33544 ff.181-191.

"GÖZÜN İKTİDARI" ÜZERİNE

Barış Çoban

GİRİŞ

Gözün iktidarı olarak adlandırdığım kapitalistik iktidar biçimine ilişkin tartışma Bentham'ın Panoptikon'u ile başlar ve Foucault'nun çalışmaları ile devam eder. İktidarın gözünün ürettiği gözün iktidarı, yeni teknolojileri kullanarak, "disiplin ve cezalandırma" temelinde, hapishane sistemini tüm yaşam alanlarına yaymıştır. Gözün iktidarı altında yaşayan bizlere ise yeni direniş biçimleri yaratmaktan başka bir seçenek bırakılmamıştır.

Gözetim toplumunun oluşum süreci, üretim biçimi ve ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm üzerinden anlaşılabilir. Gözetim toplumu temel olarak Bentham'ın "Panoptikon" metninde de görüldüğü üzere çalışma yaşamının düzenlenmesi ile ilintilidir, bu anlamda işçiler üzerindeki denetim ve gözetimin sağlanması iktidar için iş yaşamına eklemlenmiş, yeni teknolojilerin gelişimiyle birlikte gözetim biçimleri gelişmiş ve gözetim iş yaşamının en etkin öğelerinden birisine dönüşmüştür. Kapitalizmin işçi üzerindeki denetimi öncelikle işyerlerinde başlar ve sonrasında emekçi sınıfların tüm yaşam alanlarının denetimi ve gözetimi ile yaygınlaşır. Günümüzde teknolojinin gelişimi tüm sınıfsal ve muhalif hareketlerin denetimi ve gözetiminde teknolojiye dayanan yeni denetim ve gözetim biçimlerinin kullanımını beraberinde getirmiştir. İşyerinde çalışanların özgür olabildiği alanlar gittikçe azalmıştır, gözetim hem üretimsellik hem de sermayenin korunmasını amaçlayan güvenlik için temel belirleyenlerden birisi haline gelmiştir; "işyeri enformasyon toplumunun merkezidir. Ayrıca işyerinde gözetim, özellikle de internet temelli iletişimle birlikte dramatik boyutlarda bir artış göstermiştir."[103] Bentham'ın döneminde mimarinin temel alındığı ve mimari teknikleri kullanarak işçilerin denetlenmesi üzerinde durulurken günümüzde gözetim teknolojik gelişimle birlikte mimariden teknolojik aygıtlara doğru bir kayma yaşamıştır, mimari gözetimin yerini elektronik gözetim almıştır, başa bir deyişle "teknolojik pa-

[103] S. C. D'Urso (2006) "Who's Watching Us at Work? Toward a Structural–Perceptual Model of Electronic Monitoring and Surveillance in Organizations". *Communication Theory*, 16. S. 282.

noptikon" dönemi başlamıştır, "günümüzde yaşamımız farklı izleme teknolojileri ve gözetim teknikleri ile denetim altında tutulmaktadır."[104] Teknolojik panoptikon ya da "elektronik gözetim... birey ya da grup etkinlik veya performanslarının radyo, video ve bilgisayar gibi elektronik araç ya da kaynakların kullanımı ile toplanması, depolanması, çözümlenmesi ve raporlaştırılmasıdır."[105] İşyeri dışında, ezilen sınıfların bulunduğu her yer, kent sokakları, işyerleri, alışveriş merkezleri vb, yani neredeyse tüm yaşam alanları elektronik gözetim altında tutulmaya çalışılmaktadır.

"Göz" iktidarın aşırı vurgulanmış biricik organına dönüşmüş ve "göz"ün iktidarı ezilen sınıfları süreğen olarak izleyen, baskıcı bir yaşam biçiminin doğallaştırarak topluma yaşamak zorunda oldukları tek gerçeklik olarak dayatılmıştır; "Göz baskıdır. Bir topluluğu gözle inşa ederseniz, o bir baskıdır. Kimsenin o gözden kaçması mümkün değildir."[106] Gözün baskıcı iktidarın temel belirleyeni olarak kendisini toplumsal yaşama dayatması, tüm toplumsal alanlar da iktidarın toplumsal öznelerin gözü üzerinden yeniden-üretilmesini de beraberinde getirir. "Beyaz şiddet" biçimi olarak "göz"ün iktidarı tüm toplumsal pratikleri denetim altında tutarak ve "el"in iktidarı ile yani, iktidarın zor aygıtlarının, asker ve polis gücünün, tehdidi ile toplumu tahakküm altına almaktadır. Egemen ideolojinin dışında herhangi bir ideolojinin yaşamasına karşı saldırgan bir tutumun geliştirilmesi ve ezilen toplum kesimlerinin bedensel ve düşünsel gelişim süreçlerinin kesintisiz bir biçimde denetim altında tutulması çabası Orwellvari bir kara-ütopyanın kurgudan gerçeğe dönüşüm serüvenini yansıtmaktadır.

Tarihsel olarak iktidarlar kentleri denetim altında tutmanın yollarını aramışlardır, ezilenlerin oluşturduğu tehdidin önlenebilmesi ya da eylemlerin bastırılabilmesi amacıyla kent mimarisi, yeni üretim biçiminin mantığına uygun biçimde, kitlelerin hem denetim altında

---

[104] Y. Lida (2008). "Technological Panopticon and Totalitarian Imaginaries: The 'War On Terrorism' As a National Myth in The Age of Real-Time Culture". s.4

[105] D. M. Nebeker, B. C. Tatum (1993). "The Effects of Computer Monitoring, Standards, and Rewards on Work Performance, Job Satisfaction, and Stress". *Journal of Applied Social Psychology.* s. 509.

[106] Ş. Mardin (2008). "Öğretmen'e kaybettiren küçük bir eksiklik". *Radikal Gazetesi.* 25 Mayıs 2008.

tutulmasını,[107] hem de tüketim süreçlerine dâhil edilebilmelerini mümkün kılabilmek için yeniden-biçimlendirilmiştir. Kent ezilen sınıfların iktidarın gözetimi altında tutulabileceği ve gerektiğinde şiddet ile bastırabileceği bir yapılanımda yeniden inşa edilmiştir; "Hausmann, eğri büğrü yolları hastalık, suç ve devrimin oluşturduğu uğursuz üçlünün üreme yeri olan, bin yıllık, tıkanmış bir kentle mücadele ediyordu. Bu tehlikelerin karşısında, geleneksel bir baskı aracı düşündü. Bu tıkanmış Paris'e düz caddeler açmak insanların nefes almasını, polisin ve gerekirse askeri birliklerin hareketini kolaylaştırmak demekti. Kuzeydoğu Paris'in yeni caddelerinin her iki yanında, burjuvaziyi daha önce emekçi sınıfın yaşadığı semtlere çekmek üzere şık dükkânlar üzerinde yükselen apartmanlar dizili olacaktı; Hausmann kent içinde bir tür sınıfsal sömürge düşlemişti. Kent trafiği hızla akan bir kitle ulaşımına açarken, bir taraftan da emekçi sınıfların yeni bir kentsel orta sınıfa lokal yönden daha bağımlı hale geleceğini ummuştu."[108] Günümüzde kent mimarisinin yanında, kentin merkezi noktalarında ve iktidarı tehdit eden ezilenlerin örgütlü olduğu yerel bölgelerde yoğun bir biçimde kullanılan elektronik gözetim sistemleri, güvenlik adı altında toplumsal özgürlüğün yok edildiği politikaların yaşama geçirilmesini beraberinde getirmiştir. Gözetim sorunu, mimari halen önemini korumaya devam etse de -çünkü kameraların gözetiminin dışında kalacak noktaların engellenmesi yine mimari bir sorundur ve ezilen kitlelerin yaşadığı alanların denetimi içinde kent mimarisi halen önemini korumaktadır- mimarinin temel alındığı mantıktan teknolojinin temel alındığı bir mantığa doğru evirilmiştir.

Günümüzde "kentsel dönüşüm projesi" olarak sunulan yeniden yapılandırma politikaları bu mantık bağlamında ele alındığında, kentin merkezi alanlarına yakın yoksul yerleşim bölgelerinin şehir dışında, sınırları çizilmiş denetlenebilir sitelere taşınması çabası, iktidarın tehdit olarak gördüğü ezilenleri merkezden uzaklaştırma ve gözetim altında tutabileceği alanlarda sabitleme istemine gönderme yapmaktadır. Etnik sorunlarda benzer biçimlerde çözülmeye çalışılmaktadır, iktidara karşı mücadele eden örgütlü grupların olduğu alanların insansızlaştırılması ve bu insanların

---

[107] M. Berman (1998). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor.* İletişim. İstanbul.

[108] R. Sennett, Gözün *Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam.* İst. Ayrıntı. S. 81.

"köy-kent" benzeri, iktidarın baskı aygıtının gözetimi ve denetimindeki alanlarda ikamete mecbur edilmesi, hem kitlelerinin denetim ve gözetimi amacını taşır hem de muhaliflerle iletişim içersinde olmalarını engellemeyi amaçlar. Bunun yanında "zorunlu göç" ile muhaliflerden uzaklaştırılan toplumlar, bu süreçte "politik suç"tan uzaklaştırılmaktadır, aslında hem yaşadıkları baskılar hem de ekonomik olarak yaşadıkları çöküntü nedeniyle büyük sorunlar nedeniyle, yaşamlarını normal yollardan sürdürme olanaklarını bulamadıklarında da, yasadışı yollardan kazanç sağlamaya başlamaktadırlar, bu anlamda sistem tarafından suça teşvik edilmektedirler. Sistemin temel korkusu politik suç olduğu için "adi suç" önemli bir güvenlik sorunu olarak görülmemektedir. Sonuç olarak, gözetim sistemleri kentsel anlamda "adi suç" değil, politik suç" ekseninde yapılandırılmıştır.

Kapitalizm, Küreselleşme ve Teknolojik Gözetim

Gözetim toplumu, kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ile birlikte toplumları belli sınırlar içersine kapatan ulus-devletler iktidarın mantığının da değişim ve dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Sınırlama, kapatmanın yeni biçimi kapitalizmin sınır tanımayan kar güdüsünün toplumsal anlamdaki yansımasıdır. Toplumun sınırlanarak, kapatılarak denetlenmesi süreci, gözetimin yeniden değerlendirilmesi ve kapitalistik bağlamda kullanımına neden olmuştur. Toplumsal denetim sürecinde gözetim vazgeçilmez hale gelmiş ve teknolojik gelişimlerde gözetimin yeni biçimler almasını sağlamıştır. Ulus-devletin toplumları kimliklendirmesi ve kapatması süreci, gerçekte sınıfsal gönderimlere sahiptir. İşçi sınıfının sabitlenmiş, denetlenebilir kılınması bağlamında gözetim altında tutulması önem taşımıştır. Bunun yanında, üretim sürecinin daha da üretken kılınması için işçilerin gözetim altında tutulması da söz konusudur. Gözetim, itaatkâr bedenlerin yaratılması ve bu bedenleri daha da üretken kılınmaları bağlamında kapitalistik üretim sürecinin ve daha sonrasında tüm toplumsal denetim pratiklerinin merkezi belirleyeni olmuştur. Yeni iktidar biçimi üretken bir sınıf yaratmayı amaçlayan gözetime dayanan disiplinel bir yapılanıma sahiptir; "Kapatmayı ve dışlamayı hedefleyen, gücünü negatif biçimde ortaya koyan iktidar biçiminin tersine, disiplinci iktidarın hedefi pozitif, sürekli ve derin bir zorlama uygulamaktır. Burada amaçlanan şey, bir hükümdarın baskısı gibi değil de her bireyin etkin

performansa ulaşma çabasının doğal sonucu olarak uygulanabilmesini doğuran otomatik, genel, toplumsal bünyeye nüfuz eden, hafif ve hızlı bir gözetleme sisteminin yaratılmasıdır."[109] Bu bağlamda, iktidarın estetize edilmiş bir şiddet biçimi olarak gözetim öncelikle işçi sınıfı ile ilintili bir yapı taşımaktadır. Yönetici sınıfın kapitalistik yapı içersinde işçi sınıfını denetleyebilmesi, disipline edip üretici gücün yoğunlaştırımını, "etkin performansın" sağlanması, yeni iktidar pratiklerinin oluşturulmasını gerektirmiştir; "kapitalist sistem, geleneksel toplumlarda çoğu kez emekleri üzerinde çok daha büyük ölçüde denetim sahibi olan işçileri disipline etmenin yeni yollarını uygulamaya soktu."[110] İşçileri sistem içersinde tutmanın ve üretken kılmak için temel olarak iki yöntem kullanılır; "bunlardan ilki... doğrudan doğruya zorunluluktu; bir işverenin verebileceği ücretten başka hiçbir geçim aracının bulunmadığı koşullarda hayatta kalma ihtiyacı. Diğeri de gözetimdi; çalışmanın zamanlanması, yerleştirilmesi gözetlenmesi ve sınanması aracılığıyla, öncelikle fabrikada görülen gözetim."[111] İşçi sınıfının denetlenmesi sürecinde gözetim yoğun olarak kullanıldı, sınıf içersinde gardiyanlar yaratıldı. İş süreçlerini denetleyen ve bunun dışında muhalif düşüncelerin yayılmasına karşı iktidarla işbirliği içersinde olan gardiyan işçiler, iktidarın gözü haline geldiler. Teknolojinin gelişmesi ile beraber elektronik gözetim işçi sınıfının tüm çalışma sürecini denetleyen sistemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirdi. Bu süreçte gözetim insanın yabancılaşmasının ve boyun eğişinin en önemli göstergesi haline gelmiştir. Tüm ezilenlerin bedenleri ve bilinçleri üzerinde köleleştirici bir denetim ve gözetim uygulanmaktadır ve insanı tüketen bir iktidar biçimi hem bedenleri hem bilinci baskı ve denetim aygıtı ile makineleştirmekte, insani olan her şeyi yok etmektedir.

Kapitalizm sınır tanımayan, kendisine konulan tüm sınırları aşma eğiliminde olan bir yapılammdadır, tüm dünya kapitalizmin bu eğiliminden etkilenmektedir: "Kapitalizm, küresel olması ya da bugün dünyadaki her ekonomi aktörünün, kapitalizmin mantığına göre hareket etmesi ve hatta kapitalist ekonominin en uzak çevresindekilerinin bile, o ya da bu şekilde, bu mantığa dâhil olması anlamın-

---

[109] J.W. Bernauer (2005). *Foucault'un Özgürlük Serüveni.* İstanbul: Ayrıntı. s.232-3.
[110] D. Lyon (1997). *Elektronik Göz.* İstanbul: Sarmal. s.55.
[111] D. Lyon (1997), agy. s.55.

da evrenseldir."[112] Küreselleşme, yeni emperyalizm, süreci kapitalizmin tüm dünyayı sınırları olmayan bir biçimde sömürgeleştirme ve denetleme tasarısının gerçekleştirilmesi sürecidir; "yeni emperyalizmin öteki yüzünde, yeni bir militarizm türü vardır. Bu türün genel olarak toprakta gözü yoktur ve yine genel olarak ulus-devletlere dokunmamaktadır. Amacı, tanımlanabilir coğrafi sınırlara sahip belli sömürgeler üzerinde egemenlik değil, ama küresel ekonomi üzerinde sınırsız hâkimiyettir."[113] Yeni emperyalizm bu süreç bağlamında panoptik yapının da küreselleşmesine gönderme yapar. Yeni emperyalizm yeni teknolojik gelişmelerle beraber işlemektedir; "medya ve iletişim sistemi, bunların da ötesinde "enformasyon devrimi" diye bilinen dönüşüm, üretim ve tüketimin önemli ölçüde yeniden yapılanmasını beraberinde getirirken, aynı zamanda tamamıyla yeni ihtiyaç ve istek tanımları da oluşturdu. İletişim alanında uzamın maddi içeriğinden nihai olarak arındırılması askeri kuruluşların önderliğinde gerçekleşmiş olsa da, finansal kurumlar ve çokuluslu sermaye bunun hemen üzerine atıldı ve kendi uzamsal faaliyetlerini anında koordine etme aracına dönüştürdü."[114] Yeni teknolojiler küresel anlamda ekonomik etkinliğin arttırılmasında, yani çokuluslu şirketlerin gelişimini sağlamak için kullanılmaktadır. Bunun yanında varlığını borçlu olduğu askeri teknolojinin gelişimiyle tüm ulus-devletler üzerinde küresel militarist gücün hegemonyasının sağlamlaştırılmasını da beraberinde getirmektedir. Teknoloji bu anlamda olumsal değildir, küresel gücün karşısında varlığını korumaya çalışan toplumlara karşı kullanılan ekonomik ve askeri bir gücü ifade eder, küresel egemen gücün elinde teknoloji demokratikleşmenin karşısında otoriteryan, faşistik yapıların ortaya çıkışını garanti altına almaya çalışır. "Teknolojik rasyonellik iktidarın haklılığının ortadan kaldırmaktan çok onu korumaktadır ve aklın araçsalcı ufku rasyonel türde totaliter bir topluma açılmaktadır."[115] İktidarın teknolojik alanı da kullanarak güçlenmesi, teknolojinin temel belirleyen olduğu, iletişimsel alanının da totaliterleşmesini beraberinde getirmektedir. İletişim teknolojisinin gelişimi

---

[112] E.M. Wood (2007). *Marx'a Dönüş*. İstanbul: Kalkedon. s.7.
[113] E.M. Wood (2007), agy, s.47.
[114] D. Harvey (2008). *Umut Mekanları*. Metis, İstanbul. s.84.
[115] J. Habermas (1997), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. YKY. İstanbul. s.36.

hem ekonomi hem savaş teknolojisi ile bağıntılıdır. Tüm bu teknolojik gelişim kapitalistik yapının hem ekonomik hem de ideolojik olarak yayılmasına ve güçlendirilmesine hizmet eder. Yeni emperyalizm sürecinde teknolojinin gelişmesiyle birlikte, her şeyi bilen (omniscience), her yerde olan (omnipresent) ve her şeye gücü yeten (omnipotent) iktidar giderek bir gerçek haline gelmekte, iktidarın kurgusunun baskı ve rıza ile toplumun gerçekliği haline getirildiği bir süreç yaşanmaktadır. Küreselleşme süreci "ülke içersinde daha küçük ve daha zayıf bir devlet anlamına gelmiyor, zor aygıtları daha da gelişmiş olan (sosyal güvenlik kurumlarının içi boşaltılmış, hapishaneler ise ağzına kadar dolu) bir ortamı üretiyor ve böylece emperyal devletin dünya çapında toplumsal düzeni sağlamak için gereksindiği zor aygıtlarının geliştirilmesine yol açıyor."[116] Hücre tipi cezaevleri bu sürecin en önemli göstergelerinden bir tanesidir. Demokrasi ve özgürlük kültürel küreselleşme sürecinde gelişmek yerine geriye doğru gitmekte, tüm muhalifler "tecrit"e dayalı insanın yok edilişi anlamına gelen hücrelerde tutulmaktadır. Yeni emperyalizm, insan haklarını yok etmekte, küresel sermayenin haklarını evrenselleştirmeye çalışmaktadır.

Küreselleşme süreci sonucunda gözetleme yeni iletişim teknolojilerinin de gelişimiyle beraber daha da etkili bir güce sahip olmuştur; "küreselleşmiş gözetleme... dünyanın pek çok yerine yayılmış ölçüdeki kapitalizmin genel ekonomik yeniden yapılandırılmasına"[117] hizmet etmektedir. Gözetim yeni ekonomik yapıya esneklik ve mobilizasyon gücü kazandırmaktadır, bu güçlerde sermayenin yayılımı ve toplumların daha etkin bir biçimde sömürülmesini kolaylaştırmaktadır; "küresel mekânlarda işyeri tüketimi, uluslar üstü şirketlerdeki işverenlerin dünyanın her tarafına yayılmış alanlardaki üretimin izini sürebilecekleri ve ayrıca metotların bir alandan diğerine artan bir kolaylıkla akabileceği anlamına gelmektedir."[118] Küresel kapitalizm sınıfsal anlamda sömürünün yoğunlaştırılması anlamına gelmektedir. Yerel iktidarlarında yardımıyla küresel güçler işçileri örgütsüzleştirmekte, haklarını gasp etmekte,

---

[116] L. Panitch, S. Gindin. (2004), "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu". *Socialist Register: Yeni Emperyal Tehdit.* Alaz Y. İstanbul. 2004. s.42.
[117] D. Lyon (2006). *Gözetim Toplumu.* İstanbul: Kalkedon. s.210.
[118] D. Lyon (2006), agy, s.192.

sonuçta yoksulluğu küreselleştirmektedirler. Bu bağlamda, küresel gözetim ekonomik açıdan karı arttırırken, işçi sınıfı üzerinde de denetimin güçlendirilmesini sağlamaktadır.

Toplumların denetim altında tutulması sorunu ulus-devletin yeni emperyalizm döneminde yeniden biçimlendirilmesini beraberinde getirmiştir, ulus-devletler daha da baskıcı ve şiddeti etkin kullanan saldırgan yapılar olarak yeni ekonomi politikaların yaşama geçirilmesinde küresel iktidarın destekçisi olarak küresel politikanın önemli oyuncularından biri olarak yer alırlar, temel görevleri küresel iktidarı tehdit edecek unsurları bertaraf etmektir. Ulus-devlet, ekonomisini küresel iktidarın hizmetine sunarken, tüm ekonomik yapıları yeni emperyal güç için kullanılabilir kılarken, kendi toplumunu, şiddet öğesini de baskın bir biçimde kullanarak, denetim altında tutar. Panoptikon, bu süreçte, küresel anlamda yapılandırılmış olur. Ulus-devletler toplumlar için tecrit hücrelerine dönüştürülür ve küresel ekonominin iş gücü denetim altında, daha az kazanıp daha çok üreterek sisteme hizmet eder. Üretici sınıflar üzerindeki baskı yoğun bir biçimde arttırılır, maliyetlerin azaltılması, işçilere verilen ücretlerin düşürülmesi ve sosyal hakların ellerinden alınması ile gerçekleştirilir, bu bağlamda da sınıfsal hareketlerin oluşmasının önünü kesecek baskı ve şiddete dayanan bir iktidar kullanılır. Ulus-devletler kendi toplumları, özellikle de çalışanlar için ceberut gardiyanlara dönüşür. Küresel iktidar gözetleme kulesinden tüm dünyadaki "mahkûmlarını" gözetler, bunun için teknoloji yoğun olarak kullanılır. Küresel iktidarın askeri gücünün dünyada istediği yere müdahale etme olanağına sahip olması ve bu gücü öngörülemeyecek ve karşı çıkılamayacak bir biçimde kullanması ve bunu meşrulaştıran uluslararası kurumlara sahip olması dünyanın tüm insanlar için bir cezaevine dönüştürülme çabasına gönderme yapmaktadır. Tüm toplumları tehdit eden, baskı altında tutan küresel güç, gardiyanlığını yapan ulus-devletlere rağmen, muhalefete devam eden toplumsal muhalefet hareketlerine karşı "anti-terör" yasaları ve müdahaleleriyle karşı koyar, tüm muhalefet olanaklarını ortadan kaldırmaya, toplumsal hareketleri ezmeye çalışır. "Tarihin Sonu"nu ilan eden küresel güç bir kara-ütopya" olan panoptikonu gerçekleştirmek için sınıf mücadelesinin de ölümünü ilan eder. Çünkü sınıf mücadelesi panoptikonun duvarlarını aşacak ve iktidarın karşısında gerçek toplumsal muhalefeti yaratarak sis-

temi yıkabilecek güce, tüm karşı iddialara rağmen, hâlâ sahiptir. Küreselleşme, yeni emperyalizm, bir anlamda panoptikonun küreselleşmesidir. Bu anlamda küreselleşme, tüm dünyanın jandarması haline gelen küresel emperyalist gücün toplumları denetim ve gözetim altında tutarak düşünmeyen, direnmeyen işçilere dönüştürme istemidir. "Büyük birader" tüm insanlarda iktidarın tanrısal bir güçle herkesi gözetleyebilecek güce sahip olduğu düşüncesini yaratmaya çalışır. Uydu gözetleme sistemleri, casus uçaklar, polis kameraları, telefonların dinlenmesi, internet iletişiminin denetlenmesi vb. tüm bunlar toplum üzerindeki "beyaz şiddet"in göstergeleridir. Ancak iktidar tüm teknolojik olanaklarına ve askeri gücüne rağmen müdahale ettiği, işgal ettiği ülkelerde -örneğin, Vietnam'da, Irak'ta olduğu gibi- direnen halkları ya da sınıfları bastırmayı ve bitirmeyi başaramamıştır. Direnenler, iktidarın teknolojilerine karşı görünmez olmayı halen başarmakta, yeni direniş teknikleri geliştirmektedir. Ezilenlerin ütopyası, geleceğin daha eşitlikçi özgür olması için verilen mücadele iktidarın denetiminden, gözetiminden kaçabilmelerini sağlamaktadır. İktidarların yaratmak istedikleri paranoyak korku ve kuşkular muhalif düşünceyi ve hareketlerin kitleselleşmesini engellemeyi amaçlar, gözün iktidarını içselleştirmeyen muhalifler iktidarı -mitsel tepegözü- kör etme gücüne sahiptir.

Gözetim Toplumu ve Toplumsal Denetim

İktidar toplumu denetim altına alabilmek için içinde yaşanılan dönemin teknolojisi bağlamında iktidar mekanizmaları üretir. Kapitalist iktidar yapısı, teknolojik gelişim ile birlikte geçirdiği değişimi iktidar biçimlerine de yansıtır. Toplumsal beden iktidar için disipline edilmesi gerek bir nesnedir, iktidarın gözü süreğen olarak bu bedeni gözetlemekte, toplumsal bilinç yapısında iktidarın gözünü içselleştirmektedir. Toplumsal yaşamın özgür bir alan görüntüsü yanılsamalıdır. Toplumsal yaşam gerçekte, askeri bir düzenin ve ayrıca bir hapishane mantığının yansımalarını barındırır. Tek merkezden yönetilen, herkesin belli kurallar içersinde, davranışlarının neden ve sonuçlarını sorgulamadan, hareket ettiği bir toplumsal düzen, toplumsal bireylerin nesneleştirildiği, yani yok edildiği bir duruma gönderme yapar.

Panoptik sistemde iktidarın görünmeden gözetleyen yapısı, mistifikasyon yaratır. İktidarı bir fetişe dönüştürür, toplum için ulaşıl-

maz, parçalanmaz kutsal bir yapı olarak toplumsal bilince yansıtılan iktidarın kendisini koruması sürecine yardımcı olur. Devletin Kafkaesk yapısı, belirsizliği, merkezsizliği, görünmezliği, sızdırmazlığı ve bunun karşısında tanrısal biçimde her toplumsal pratiği görmesi ve denetlemesi iktidarın toplum tarafından içselleştirilmesine neden olur. Toplumsal yaşamın her yerinde farklı söylem ve pratikler bağlamında hem kendi düşüncesini hem de "göz"ünü, yani ideolojisini ve hegemonyasını meşrulaştıran ve kitleselleştiren iktidar, var oluşunu garanti altına almış olur. Toplumun iktidarı içselleştirmesi ve onun gözüyle kendisini baskı altına alması, var olan yaşamın panoptik bir cehenneme dönüşmesine neden olur, tüm yaşam alanları "kitle toplumu" dışında farklı bir düşünsel yaklaşıma sahip olan muhaliflerin, azınlıkların denetim altına alınması, gözlenmesi ve tehdit oluşturduklarında tecrit edilmesidir. Buna karşın, muhaliflerin temel amacı iktidarın gözünden kaçabilmek ve toplumsal farkındalık yaratarak iktidarın toplumsal örgütlenme üzerindeki hegemonyasını zayıflatmak, iktidarın gözünü bozmak ve sonunda kör etmektir. Muhaliflerin temel hedefi mistifikasyonu ortadan kaldırmak, toplum için tüm olumsuzlukları içersinde, yaşanılan tüm sorunların temel nedeni olan egemen iktidarı görünür kılmaktır ve onun yapısının parçalanabilirliğini göstermektir. Toplum kendi "göz"üne sahip olduğunda, kendi "eli" ile toplumsal yaşamı yeniden kurgulama ve kurma gücüne sahiptir. Bu anlamda, öncelikle iktidarın kurgusu olan kendi gerçekliğini tüm çıplaklığı ile görebilecek bir "bakışa", daha doğrusu "alternatif göz"e sahip olası gerekir. Göz iktidar üzerindeki baskı haline geldiğinde toplumsal özgürleşme olanaklı hale gelebilir.

Toplum üzerinde kurulan ideolojik hegemonya, toplumu tek tipleştirir. Toplumsal tek tipleşme, tüm toplumu iktidarın rahatlıkla gözetim altında tutabileceği ve çoğunlukla toplumsal özneleri birbirlerinin gardiyanı haline getirildiği bir toplumsal akıl tutulması durumudur. İktidarın toplumu homojen bir yapıya dönüştürme çabasına karşı direnenleri ötekileştirerek, toplumsal alanında dışında tutmaya, marjinalleştirmeye çalışır. "Öteki"ler, farklı siyasal, etnik, dinsel gruplar, iktidarın dışında toplumsal iktidarı elinde tutan egemen siyasal, etnik dinsel ideolojilerin taşıyıcısı olan grup tarafından da gözetim altında tutulur. Toplumsal yaşam alanı, böylelikle, herkes için bir hapishaneye dönüşmüş olur, herkes gözetlenmekte bunun yanında ötekileri de gözetlemektedir; "Toplumda

binlerce, binlerce iktidar ilişkisi ve sonuç olarak güç ilişkileri, dolayısıyla küçük çatışmalar, bir anlamda mikro-mücadeleler vardır. Bu küçük iktidar ilişkilerinin genellikle büyük devlet iktidarları tarafından ya da büyük sınıf tahakkümleri tarafından yukardan yönetildikleri, teşvik edildikleri doğru olsa da, bir sınıf tahakkümünün ya da bir devlet yapısının ancak tabanda bu küçük iktidar ilişkileri varsa iyi işleyebileceğini söylemek gerekir."[119] Bu süreç, toplum içersindeki iktidar ilişkileri bağlamında iktidarın kendisini yeniden üretmesinin olanaklı hale gelmesini sağlar, gündelik yaşam içersinde yaşam alanlarında -sokaklarda, caddelerde- yaratılan (mikro) panoptikonlar, iktidarın (makro) panoptikonun bir parçasıdır ve iktidarın panoptikonu da (global) küresel panoptikonun bir parçasıdır.

İktidar ile toplum arasındaki ilişkide iktidarın gözü süreğen olarak toplumun üzerindedir, ancak iktidar toplumsal gözden saklanmaktadır. Bu anlamda "gizlilik iktidarın... özünde yatar."[120] İktidarın gizlenmesi toplumsalın kendisini anlamlandırıp aşma istemine yönelmesi eğilimlerini engellemeyi amaçlar, örgütlü ve göze sahip bir toplum iktidarın en büyük düşmanıdır; "İktidara nüfuz edilemez. İktidara sahip olan insan başka insanların içini *okur*, ama onların kendi içini okumalarına izin vermez, iktidar sahibi herkesten ketum olmalıdır; niyetlerini ve fikirlerini hiç kimse bilmemelidir."[121] İktidarın bu sızdırmaz yapısı ve kendisini ulaşılmaz, yenilmez bir kutsal güç olarak sunması, tanrısal göndermelere sahiptir. Devlet görünmeden her şeyi gören, duyan, bilen tanrısal güçlerle donatılmıştır, bu "yeryüzü tanrısı", gökteki tanrının yeryüzündeki gözüdür, bu "teknolojik tanrı" sürekli bir şekilde gözetim altında oldukları sanrısını yaratarak toplum üzerinde, gökteki tanrıdan bile daha etkili bir iktidar kurar; "tutukluda, iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmak. Gözetim altında tutmanın, eylemi itibariyle kesintili olsa bile, sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak."[122] Paranoyaklaştırıcı bu yapıda "tutuklu o an kendisine bakılıp bakılmadığını asla bil-

---

[119] M. Foucault (2003). *İktidarın Gözü.* Ayrıntı. İstanbul. s. 176.
[120] E. Canetti (1998). *Kitle ve İktidar.* Ayrıntı Y. İstanbul. s.288.
[121] E. Canetti (1998), agy, s.291.
[122] M. Foucault (1992). *Hapishanenin Doğuşu.* İmge Y. Ankara. s.252.

memeli, ama bunun her an olabileceğinden kuşkusu bulunmamalıdır."[123] Toplumsal bilince yerleştirilen bu kuşku, toplumun teslim alınmasını sağlamaktadır. Kuşku bilinci sakatlayarak, toplumun gücünün altını oymakta, itaat etmesini meşrulaştırmaktadır. İktidarın gözünden, ya da gözün iktidarından kaçış yoktur, bu nedenle hiçbir şekilde mücadele etmeninde bir anlamı kalmamaktadır. Toplumlar iktidarı ve onun gözünü içselleştirirler; "gözetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes, bakışı öyle içselleştirir ki, sonunda kendini gözetleme noktasına varır; böylece herkes kendi üzerinde ve kendine karşı bu gözetlemeyi işletecektir."[124] İnsanın kendisinin devleti haline gelişi, öz yıkıma gönderme yapar. Toplumsal anlamda herkesin hem gözetlenen hem de gözetleyen haline gelmesi, herkesin birbirinden kuşku duyması ve gözetlemesi korku toplumunu yaratır, bu durum toplumsal parçalanmaya neden olur ve iktidarın tahakkümünü kolaylaştırır.

Toplumun iktidarın haz nesnesi haline dönüştürülmesi, süreci aslında sado-mazoşist bir ilişkinin başlangıcını imler. Toplum acı çekmekten, iktidara haz üretmekten zevk almaya başlar. Toplumu gözetleyen iktidar, toplumsal bilinç yapısında gözetleniyor olmayı içselleştirmenin yanında, toplumun giderek teşhirci olmasını, gözetlenmekten zevk almasını da sağlar. Gözetleme cinsellik içeren bir etkinliktir, yani bir anlamda röntgenciliktir (voyeurism). Gözetleyen gözetlediği cinsel bir göndermede olmasa bile birisini gözetleme eyleminin hazzına sahip olur, gözetlenilen her nesne bu anlamda erotikleşir, hatta giderek pornografikleşir; "gözetlemede, özellikle de gözetmenlerin bakışında, gözetlemenin zevkine ve zevki gözetlemenin zevkine yabancı olamayan bir şey vardır."[125]

Toplumun gözetlenmekten zevk alması, hatta iktidarın istemine gerek kalmadan kendisinin gözetlenmesi istemesi (teşhircilik) ise, toplumun iktidara teslimiyetini gösterir; "panoptikon insanları seyredilebilecekleri bir duruma zorla getirir. Synopticon'un ise baskıya ihtiyacı yoktur, insanları seyretsinler diye ayartır."[126] Toplum iktidarın zevk nesnesi olarak, olumsuz anlamda kadınlaştırılır,

---

[123] M. Foucault (1992), agy, s.253.
[124] M. Foucault (2003). agy, s. 95.
[125] M. Foucault (2003). agy, s. 109.
[126] Z. Bauman (1999). *Küreselleşme.* İstanbul: Ayrıntı. s.62.

her şeye boyun eğen ve efendisinin tüm istemlerine göre hareket eden bir nesneye, fahişeye dönüştürülür; gözetlenme eğilimi ve bu eğilimin erotik hazzı "öznenin varlığının garantisi olarak hizmet veren Öteki'nin fantazmatik bakışına duyulan ihtiyacı göstermiyor mu: 'her daim bakıldığım sürece varım... Burada karşımızda Benthamvari-Orwellci her an (potansiyel olarak) gözetim altında olduğumuz ve İktidar'ın her daim mevcut bakışından kaçacak hiçbir yerimizin olmadığı panoptik toplum nosyonunun trajikomik tersine çevrilmesi duruyor: Bugün tedirginlik sürekli olarak Öteki'nin bakışına açık olmama olasılığından kaynaklanıyor gibi görünüyor, öyle ki, özne varlığının ontolojik garantisi için kameranın bakışına muhtaçtır."[127] Kitle kültürünü içselleştiren toplum, gözün iktidarının, "büyük Öteki"nin bakışının nesnesine dönüşmek için kendisi gönüllü olur.

Suçun İktidarı

İktidar suçtur. Bir azınlık grubunun çoğunluk üzerindeki iktidarı, söylemsel ve eylemsel şiddet biçimlerine dayandığı için suçtur. Azınlık çoğunluğu denetim altında tutmak için zorunlu olarak şiddete başvurur, iktidarın hegemonyasının temelinde iktidarın şiddeti yatar. Şiddet tekeli olarak devlet bu anlamda suç üzerine kuruludur, kendi suçunu meşrulaştırabilmek için çoğunluğun azınlığa yönelen toplumsal muhalefeti, "zorbaya karşı meşru şiddeti" suç olarak kurgulayan yönetsel ve yasal düzenlemelerle var oluşunu garanti altına almaya çalışır. Toplumsal yaşam alanındaki tüm iktidar ilişkilerinde suç yeniden-üretilir. İktidar suç üretmeden kendisini üretemez, tüm iktidar mekanizmaları suçun üretimi ve yaygınlaştırılmasına hizmet eder, özellikle de polis ve mahkemeler. "...Gerçeklikte devlet, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından bastırılmasına yarayan bir makineden başka bir şey değildir..."[128]. İktidarın suç olmaktan çıkması, iktidarı yok eden bir iktidar haline gelmesiyle mümkündür, toplumsal yaşam alanından başlayarak iktidar ilişkilerini yok eden ve sonunda devleti, eşitsizlik üreten aygıtı ortadan kaldıracak olan iktidar, hâlâ bir suç olma özelliği taşısa da olumsal bir yapılanımdadır. "Devletlerden çoğunun ilkeleri... büyükleri ve küçükleri, zenginleri ve yoksulları, yasa karşısında eşitsiz

---

[127] S. Zizek (2006). *Biri Totalitarizm mi Dedi.* Epos. Ankara. s.288-9.

[128] V.İ.Lenin (1990). *Ekim Devrimi Dosyası: Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi.* Ekim Y. Ankara. s.31.

kılmakla başlar,"[129] eşitliğin gerçekten sağlanması, eşitsizlik üreten bir iktidar biçimi olarak devletin ortadan kaldırılmasıdır, çünkü "devletin olmadığı yerde... efendilerle köleler arasındaki ayrım anlamında bir siyasi eşitsizlik yoktur."[130]

İktidar şiddet üzerine kuruludur. Tüm iktidar yapıları ve ilişkileri farklı biçim ve düzeylerde şiddet içerir, çünkü "şiddet olmaksızın iktidarda olmaz."[131] Açık ya da örtük biçimde, şiddete gönderme yapmayan bir iktidar biçimi ya da ilişkisi söz konusu değildir. Toplum üzerinde uygulanan iktidar "rıza"ya dayanıyor olsa bile "örtük" şiddet içerir, toplum iktidarın her an şiddet kullanabilme yeteneği ve tehdidini hisseder, topluma bu her daim hissettirilir. Bu bağlamda, toplumsal anlamda ikna olmak, razı olmak, gönüllü bir biçimde boyun eğmek iktidarın şiddet potansiyelinden kaynaklanır. İktidarın "örtük" şiddeti, şiddetin inceltilmiş, güzellenmiş biçimlerine gönderme yapar. Söylemsel, epistemik şiddet biçimleri iktidarın eylemli şiddetinin gösterenleridir. Toplumsal yaşamın doğallaşmış iktidar ve onun ideolojisinin temsilcisi ve üreticileri olarak söylemsel, epistemik şiddet biçimleri toplumsal bilinç yapısının ve söyleminin temel belirleyenleri, ayrılmaz öğeleri haline gelmiştir. Ancak iktidarın en çok kendisini hissettirdiği şiddet biçimi "gözetim"dir.

Panoptikon asıl olarak denetim altında tutulan işçileri üretken kılmak ve toplumsal yapı içersinde suçu engellemek amacıyla tasarlanmıştır, ancak sistem olarak panoptik yapının temel aldığı suç iktidara karşı işlenen suçtur, yani "politik suç"tur. Panoptik sistem, sınıflı toplum içersinde egemen sınıfın hesabına çalışan sınıfları denetim altında tutar ve şiddet de kullanarak sistemin çizdiği sınırların içersinde tutar. Panoptikon var olan yapının devamını garantilemeye çalışır, toplumsal sorunların temel kaynağı olan yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlamaz, çünkü yoksulluk sermayenin varoluş koşuludur; "yoksulluğun zenginliğin kaynağı olması gibi, yoksullukta emeğin kaynağıdır. Yoksulluğu yasakladığınızda zenginliği de yasaklarsınız."[132] Bu anlamda, iktidar hiçbir zaman için suçu

---

[129] K. Marx (1994) *Kutsal Aile*. Sol Y. Ankara. s.83.

[130] M. Gauchet (2000). "Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri. İlkellerde Din ve Siyaset". *Devlet Kuramı* (Der. C.A. Bakal). Dost. Ankara. s.50.

[131] S. Zizek (2003). *Gıdıklanan Özne politik Ontolojinin Yok Merkezi*. Epos Ankara. s.231.

[132] Calquhoun, akt. M. Neocleous (2006). *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*. İstanbul: Boğaziçi Ün. Y. s.122.

ortadan kaldırmak gibi bir amaca sahip olamaz, sadece onu kendi belirlediği ve denetlediği sınırlar içersine kapatmayı ister, kapitalistik yapıda suçun ortadan kalkması sistemin ortadan kalkması ile aynı anlama gelir.

Panoptik sistem "adi suç"lara -cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, tecavüz, trafik suçları vb- yönelse de bu suçlar sistemin yeniden-üretiminin olanağını yaratan ve sistemin şiddetini meşrulaştıran olanaklar olduğu için tam olarak bitirilmeleri için uğraşılmaz. Zaten tüm bu suçlar sistemden, sistemin eşitsizlik ve yoksulluk üreten yapısından, kaynaklandığı için sistemde eşitlikçi, toplumsal dönüşüm yaşanmadan ortadan kaldırılmaları da olası değildir. Küresel panoptikon uluslararası birçok suçu yeniden-üreten ve örgütleyen bir yapılanımdır. Küresel uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti ve küresel terörizm vb. hepsi küresel iktidarın denetiminde gerçekleşir ve yerel -buna bağlı olarak da küresel- iktidarlara başkaldıran halklara karşı kullanılır. Örneğin, Kolombiya'da uyuşturucu ile mücadele maskesi altında toplumsal muhalefete karşı kontr-gerilla mücadelesi yürütülür ve hem yerel hem de küresel iktidarın denetiminde uyuşturucu ticareti yapılır.[133] Aynı şekilde, Afganistan'da hem ABD'nin işgali ve gözetimi altındadır, hem de uyuşturucu ticaretinin halen en önemli merkezlerinden biridir.[134] Küresel iktidar uyuşturucu, silah kaçakçılığı, insan ticareti, cinsel sömürü vb. adi suçlardan edindiği parayla, emperyal iktidarını garanti altına alan "küresel panoptikon"u finanse eder. İktidarlar tarafından, kendi kanunlarını ihlal ederek yasadışı yollardan kazanılan paralar, İran-gate skandalında olduğu gibi, "politik suç"ların engellenmesinde kullanılır, gerçekte suç ve suçlu kavramlarının anlaşılması oldukça zorlaşmaktadır iktidarı elinde bulunduranlar kendi yasalarını bile çiğneyerek ulusal ya da uluslararası alanlarda muhaliflerin meşru mücadelelerini engellemek, bastırmak, yok etmek için suç işlemekte ve bunu suçlulara karşı mücadele olarak sunmaktadırlar. Bu bakımdan, panoptikon suç üreten bir makinedir, insanları ken-

---

[133] D. Griswold (1999). "White lies about the drug war an Colombia". *Workers World,* August. Clarke, R.A. (1988) 'Information Technology and Dataveillance', *Communications of the ACM.*

[134] D.E.Yakima (2001). "The Real Perpetrators behind Sept 11 Atrocities? Possible Motive".

dilerine daha da yabancılaştıran, farklı düşünceleri baskı altına alıp yok etmeye çalışan bir "leviathan"dır. Gözetim aslında sadece ezilenler için uygulanır, çünkü tüm sistemi parçalayabilecek tek güç ezilen sınıfların elindedir.

Panoptik sistemin asıl hedefi ezilenlerin mücadelesidir, panoptik iktidar ezilen halkların ve sınıfların mücadelelerini "terör" olarak adlandırır ve onlar üzerinde baskı ve şiddet uygular. Bu süreçte, yeni teknolojilerini, yeni iletişim teknolojilerini kullanır, uluslararası kamuoyunda yaptığı işgal ve saldırıları meşrulaştıracak uluslararası kurumlara, örgütlenmelere sahiptir, bunun yanında sivil toplum kuruluşları da yoğun olarak kullanır ve küresel bağlamda denetlediği tüm iktidarların medyaları da küresel iktidarın ideolojisini ve şiddetini meşru gösteren bir çaba içersindedirler. Tüm dünya da egemenlerin medyaları aynı görüntülerle, aynı söylemlerle ezilen halklara ve sınıflara karşı ittifak içersinde mücadele ederler. Medyaların aynılaşması, tüm dünyada benzer toplumlarm yaratılması için verilen uğraşının göstergesidir. Medya tüm toplumları hapsedildikleri hücrelerinde fazla düşünmeden izleyerek ve izlenerek yaşamaya alıştırır.

Şiddetin İktidarı ve Polis

Polis kapitalizmin sınıfsal eşitsizlik üreten sisteminin bir ürünüdür. Polisin soy kütüğü sınıf çatışmalarının tarihinde gizlidir; "polis biliminin izlerini, proletaryanın öncüllerinin mülkiyete saldıracağına dair oluşan korkuya kadar sürmek mümkündür[135]. Yeni iktidar biçimi, karşıt sınıfa göre kendisini biçimlendirmiştir, bu anlamda "polisin tarihi, özel mülkiyetin kendisinin en radikal 'ötekisinden' (Komünizm) duyduğu korkunun tarihidir."[136] Bu bağlamda polis, özel mülkiyete dayanan sistemde, mülk sahibi sınıfın mülksüzleri üretken işçilere dönüştürmesi ve buna karşın sınıfsal eşitsizlik var oldukça sürecek bir korku içersinde yaşamasına neden olan bir süreci de beraberinde getirmiştir. Efendi, kölenin şiddetinden korunmak için kendi şiddet aygıtını yaratır ve korkusunu bastırmaya çalışır. Polis sistemin önemli bir bileşenidir, ancak polis "düzenin sadece korunması ve yeniden üretilmesindeki değil, aynı zamanda inşasındaki, temel olarak da çalışmanın ve yoksulluğun

[135] M. Neocleous (2006), agy, s. 30.
[136] M. Neocleous (2006), agy, s. 108.

tabiatının inşasındaki merkezi ile açıklanabilir."[137] Polis iktidarın kendisi için tehdit oluşturduğunu düşündüğü ezilen sınıflara karşı kullandığı bir şiddet aygıtıdır. İktidarın toplumsal yaşamı gözetim altında tutması ve disipline edebilmesi için polis örgütlenmesi vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İktidar toplum üzerindeki şiddeti içkin olarak taşıyan iktidarını "göz"ü ile hissettirir, polis devletin "göz"üdür. Toplum hiçbir şekilde devletin gözünden kaçmamalıdır, çünkü devletin gözünden kaçmak suç işlemekle eşanlamlıdır. Toplumsal öznelerin iktidarın gözetiminden kaçmak için nedenleri olmalıdır, bu ya basit adli suçlar, hırsızlık, cinayet vb., ya da daha tehlikelisi siyasi suçlardır. Polis şiddet aygıtı olarak işler, ancak bunun daha da ötesi iktidarın her yerde dolaşmakta olan "göz"üdür. Polisin temel mantığı toplumsal denetimi sağlamaktır ve bunu gerçekleştirmek için toplumu gözetim altında tutar, tüm toplumsal ortamlar -sokaklar, caddeler, meydanlar, parklar, kafeler, kahvehaneler, alış-veriş merkezleri vb.- sivil ya da resmi polislerin ya da şiddet kullanma yetkisine sahip özel güvenlik görevlilerinin gözetimi altındadır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber, toplumlar hakkında bilgiler toplanmakta, arşivlenmektedir, bunun yanında polis ve devletin açık ya da gizli istihbarat örgütlenmeleri kameralarla, dinleme ve takip cihazlarıyla istediği herkesi takip edebilmekte, gözetleyebilmekte, dinleyebilmektedir. Tüm telefon konuşmaları, mesajları takip edilebilmekte, neredeyse tüm internet iletişimi denetlenmektedir.

Gündelik yaşamdan başlayarak iktidar, tüm yaşam alanlarımızı kaplayan gözetleme ve takip sistemlerini yaşamımızın olağan bir parçası haline getirmeye çalışır. Örneğin, ülkemizde 'MOBESE', "Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu" adlı gözetim sistemi tüm yaşam alanlarında gözetim ve denetimin sağlanması, dataların depolanması ve kullanımına olanak sağlamaktadır. "MOBESE" ülkemizde "gözün iktidarı"nın en önemli göstergelerindendir. Sistemin birimleri, Komuta Kontrol Merkezi (K.K.M.), Araç Takip Sistemi (A.T.S.), Mobil Araç Sorgulama Sistemi (M.A.S.), Mobil-K Ünitesi (MOBİL-K), Karınca Evrak Transfer Sistemi (K.E.T.SİS.), Nezarethane İyileştirme ve Kontrol Merkezi (N.İ.K.S.), Bölge Görüntüleme Sistemi (B.G.S.), Plaka Algılama Sistemi (P.A.S.), Muhtarlık

[137] M. Neocleous (2006), agy, s. 9.

Otomasyon Sistemi (M.O.S.), Asayiş Otomasyon Sistemi (AS.O.S.), Mobil Operasyon Yönetim Merkezi (MO.YÖN), İstanbul Emniyet Müdürlüğü Bilgisayar Ağı (İEMNET)[138]den oluşmaktadır. Toplumsal denetim ve gözetim, "güvenlik" adı altında meşrulaştırılmaktadır. Tüm toplumsal yaşam alanlarını iktidarın denetimi altına sokan proje, kenti panoptik bir hapishaneye dönüştürmektedir. Güvenlik temel olarak iktidarın güvenliğini ve devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır. Toplumun güvenliği sorunu ikincildir, çünkü asıl sorun toplumsal muhalefete karşı iktidarın güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu anlamda, iktidarların tüm güvenlik önlemleri topluma ve muhaliflere karşı alınmıştır ve toplumla muhalifler arasındaki iletişimin kesilmesini amaçlamaktadır. Güvenlik sistemi toplum üzerinde yoğun bir baskının kurulması ve iktidarın gözünün, şiddetli bir biçimde gündelik yaşam alanlarını etkin bir biçimde ele geçirmesi anlamına gelmektedir. Toplumsal yaşam alanlarını gözetleyen sistem, asıl olarak iktidara karşı mücadele eden muhalifleri kriminalize ederek ve böylelikle marjinalleştirerek etkisiz kılmayı amaçlamaktadır.

Toplumsal eylemlerde yaşananlar, iktidarın gözünün şiddet aygıtının en önemli parçası haline dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Muhalif eylemciler de bu açıdan iktidarın gözünden kaçmak için her teknolojik gelişime karşı yeni saklanma biçimleri geliştirmektedir. Maskeler bu nedenle tüm eylemlerde en önemli malzemelerden biri haline gelmiştir. Ayrıca, iktidarın gözünü körleştirmek için mobeseleri, diğer gözetim araçlarını etkisiz hale getirmeye yönelik militan eylemler, devrimci eylem repertuarının önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Bu anlamda, gözetim karşıtı eylem biçimleri hem saklanmayı, hem de iktidarın gözünü sakatlamayı temel alan bir yaklaşım temelinde teknolojinin dönüşümüne koşut bir biçimde gelişmektedir.

Kapitalist ekonomik gelişimin yeni teknolojileri kredi kartları, banka kartları vb., internet, cep telefonu gibi yeni teknolojiler devletin takibini kolaylaştırmaktadır.[139] Bireysel bilgiler arşivinin oluşturulması ve bireysel bilgilerin sistematik bir biçimde denetim ve gözetim (dataveillance) amaçlı kullanımı bireysel özgürlüklerin ihlalidir. E-devlet toplumsal anlamda olumsal değil, olumsuz bir gelişime

---

[138] http://mobese.iem.gov.tr/

[139] Elmer, G. (2003). "A Diagram of Panoptic Surveillance". *New Media Society*. Sage Pub. S.237.

gönderme yapmaktadır, bireysel yaşam alanı devlet tarafından zorla denetim altına alınmakta insan hak ve özgürlükleri ihlal edilmektedir; yeni teknolojileri kullanarak devlet bireysel bilgilerin depolanmasını otomatikleştirmektedir, bunun sonucunda toplumsal yaşam alanında iktidarın uzanamadığı, öznelerin görece özgür olabildiği ve iktidarın baskısından kaçabildiği alanlarda iktidar tarafından rahatça işgal edilmektedir. Örneğin, FBI'ın kullandığı "carnivore" adlı program yardımıyla, tüm e-postalar, "chat" konuşmaları, yeni iletiler, paylaşımlar izlenebilmekte, ayrıca e-postalardaki "anahtar sözcükler" (suça dair göndermelerde bulunan sözcükler; canlı bomba, intihar saldırısı, silahlı mücadele vb.) aranabilmektedir.[140] Tüm devletler yeni emperyalizm çağında küresel panoptikonun hücreleri ya da yerel panoptikonlar olarak kendi vatandaşlarını denetim altında tutacak teknolojileri kullanmayı yasallaştırarak toplumsal alanı görünür kılarken yönetici aygıt görünmez kalmaya devam etmektedir. Türkiye'de de tüm teknolojinin toplumsal gözetim amacıyla kullanımı temel olarak "teröre karşı mücadele" mantığına dayandırılmıştır. "Tele-kulak" adıyla anılan telefon dinlemenin yanında tüm iletişim ve haberleşme alanlarında devletin sıkı bir denetim ve gözetimi söz konusu; "aslında 'telekulak'tan ziyade 'tele-göz' diye tamlanabilecek bu uygulama, sadece İDB'yle (Emniyet Genel Müdürlüğü- İstihbarat Daire Başkanlığı) sınırlı değil. İDB'nin yanı sıra MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) ve JİT'in (Jandarma İstihbarat Teşkilatı) de Türkiye'deki tüm telefon görüşmeleri ile internet haberleşmeleri detaylarını depoladığı veri bankaları var. Üç istihbarat kurumu da 'terörle mücadele' gerekçesiyle yetkili mahkemelerden her üç ayda bir aldıkları kararlarla bu veri bankalarını zenginleştiriyorlar. Ve Türkiye'de kimin kimi aradığını, kimin kime mesaj attığını, kimin ne zaman hangi baz istasyonunu kullandığını, internette kimin kimle yazıştığını görebiliyorlar."[141] Polis, asker, istihbarat örgütleri, mahkemeler vb. tüm devlet aygıtlarının toplumsal gözetim, denetim ve cezalandırma sistemini meşrulaştırmalarının temel dayanağı muhaliflerin yarattığı tehdittir, bu tehdidin aşılabilmesi içinse tüm toplumun "olağan şüpheliler" olarak denetim ve gözetim altında tutulması

[140] T. Brignall (2002) "The New Panopticon: The Internet Viewed as a Structure of Social Control". *Theory & Science.*

[141] S. Arıkanoğlu (2008). "Dikkat! Devlet Sizi İzliyor". Taraf Gazetesi. s.12.

zorunluluk olarak sunulur, yeniden düzenlenen yasalarla panoptik toplum yasal bir zemin üzerine inşa edilir. Temel hedef toplumsal muhalefetin toplumdan tecrit edilmesidir, toplumun panoptik düzenin kurulabilmesi için öncelikle toplumsal muhalefetin ezilmesi ile olasıdır. Bu anlamda, muhaliflerin "olası eylemleri, düşünce halindeki fiilleri, daha doğrusu "işlenmemiş suçları"na karşı S. Spielberg'in "Azınlık Raporu" (Minority Report, 2002) filminde olduğu gibi önlem alınır, muhalif olmak -iktidardan farklı düşünmek ve düşündüğünü ifade etmek- suç kabul edilir, eylemle söylem arasındaki sınır kalkar, muhalif düşünce ile muhalif eylem eşitlenir. Düşünce suçu ile "terör" suçu olarak kabul edilir, düşünce ve eylemin ayrılmazlığı iktidar tarafından yeniden anımsatılır, çünkü farklı düşünenler, farklı bir dünyanın mümkün olduğunu söyleyenler bu dünyayı kurmak için örgütlenip eylemede geçebilirler, iktidar bu olasılığı ortadan kaldırmak için daha baştan "muhalif kurgu"yu yasal suç haline getirerek sorunu aşmaya çalışır. Küresel anlamda da küresel iktidar, yerel iktidarların şiddet aygıtını da kullanarak muhaliflere karşı "önleyici saldırılar" yaparak muhalifleri sindirmeyi ya da ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır; "savunmacı müdahale politikası ile öyle hissettiği her yer ve zamanda, açıkça tanımlanabilir hiçbir neden için değil ve kesinlikle var olan belirli bir askeri tehdit karşısında değil, ama sadece gelecekte muhtemel bazı tehditler olabileceği öngörüsüyle -ya da hatta bunların hiçbiri olamadan- yoğun önleyici saldırılar yapma hakkına sahip olduğunu ileri sürüyor."[142] Yeni emperyalizm, ulus-devletleri kendi şiddet ağının öğeleri haline getirerek, şiddeti, devlet terörünü küresel anlamda muhaliflere karşı meşru bir karşı koyma biçimi olarak göstermektedir ve tehdit olarak gördüğü her yapıya karşı etkin bir biçimde kullanmaktadır.

Muhalifler hackerlar ve dijital eylemcilerini yaratarak iktidarın dijital panoptikonuna karşı da direnişi örgütlemekte. Dijital yeraltını yaratarak direnişi sanaldan gerçeğe tüm yaşam alanlarına yaymaktadır. Bu açıdan, iktidarların tüm saldırgan gözetim girişimlerine karşı, devrimci bir karşı koyuş örgütlenmeye devam edilmekte, sanal alanda da karşı-gözetim temelinde örgütlenmeler yaratılmakta ve eylemler gerçekleştirilmektedir.

---

[142] E.M. Wood (2006). *Sermaye İmparatorluğu.* Epos. Ankara. s.169.

İktidar gözüyle tüm yaşam alanlarını baskı altına almaktadır. Kentlerde gözetimi sağlamak için kurulan kamera sistemleri giderek yaygınlaşmakta, toplumsal özgürlük daha da fazla kısıtlama altına alınmaktadır. Toplumsal muhalefetin iktidarın gözetiminden kaçabildiği "kurtarılmış bölgeler" kameralar marifetiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Muhalif hareketlerin kendini ifade edebildiği kısıtlı mekânları oluşturan bazı alanlara kurulan kamera-gözetleme sistemleri, muhalif eylemcilerin, eylem anlarında gözetlenip tespit edilerek cezalandırılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Tarihsel bir muhalif gelenek olan toplu gösteriler, direnişler önce iktidarın "göz"ünün inceltilmiş şiddetine uğratılmakta, sonrasında açık şiddet polis ve mahkemeler muhalifleri ezmektedir. "Göz" muhaliflerin kimliğini tespit etmekte, onları iktidarın denetim alanı altına almakta, muhalif hareketi yok etmeyi amaçlamaktadır.

E-devlet, toplumu denetim altına alan ve tüm muhalifleri, marjinalleri, "ötekileri" denetleyip, disipline etme amacında olan, iç savaş mantığına göre yapılanmış baskı aygıtının en önemli öğelerinden birisi haline gelecektir. Sahte kimlik, pasaport kullanma olanaklarının ortadan kalkması muhaliflerin kaçma olanaklarını yok edecektir ve sonuçta iktidarın hapishanesinin daha da yayılmasını, sınır tanımaz muhalifliğin yok edilişini beraberinde getirecektir. Teknoloji, kendisini üreten sınıfın elinde, toplumsal özgürleşmenin ve demokrasinin değil, baskıcı iktidar yapılarının kitleleri denetim altına almasına ve muhalifleri kitlelerden tecrit etmesine hizmet etmektedir.

Gözetim birbiriyle ilintili iki iktidar pratiğine gönderme yapar; "ilki, hakkında toplandığı bireylerin eylemlerini yönetmek üzere kullanılabilen 'şifrelenmiş bilgi' birikimidir. Bu, yalnızca bilginin toplanması değildir; burada önemli olan, bilginin depolanmasıdır."[143] İkincisi ise "bazı bireylerin eylemlerinin, bunlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesidir."[144] Bilginin toplanması ve depolanması yeni teknolojilerle beraber oldukça kolaylaşmış ve e-devlet uygulamalarının önünü açmıştır. Ancak, bu depolanmış bilginin kullanım amacı toplum üzerinde denetim kurulmasıdır. Devletin elinde bilgi toplumun, özellikle de muhalifle-

[143] A. Giddens (2006). *Ulus-Devlet Şiddet.* İstanbul: Devin. s.24.
[144] A. Giddens (2006), agy, s.25.

rin, gözetim altına alınmasına hizmet eder. Bu süreç, polis devletine dönüşen bir yapılanıma gönderme yapar. Toplumsal denetimin sağlanması için başta işyerlerinde ve sonrasında kamusal alanlarda gözetime dayanan iktidar kurulur ve insan eylemleri sürekli olarak gözlemlenir; "eylemlerin, sınırları açıkça belirlenmiş ortamlar içerisinde yoğunlaşması ve sıkıştırılması, bu eylemlerin hâkim kesimler tarafından izlenebilme ve böylece denetlenebilme derecesini büyük ölçüde genişletir."[145] İktidar toplumsal yaşama süreğen bir biçimde müdahildir, güvenlik adı altında iktidarın yoğunlaşması özgürlüklerin yitimi anlamına gelir.

Kimlik tespiti iktidar için büyük bir önem taşır, kimlik öznelerı iktidarın gözü için görünür kılar. Toplumsal öznelerin iktidarın uygulamaları için ulaşılabilir kılınmasını sağlayan kimlik toplumsal denetimin zorunlu öğesidir. Kimlik değişimi, sahte kimlikler ise muhaliflerin iktidarın gözetimin den kaçabilmesi olanağına gönderme yapar. Bu nedenle iktidar için nihai hedef hiç kimsenin başkasının yerini alamayacağı, iktidarın gözünden kaçamayacağı bir sistem yaratmaktır. Yeni teknolojinin olanaklarını kullanarak iktidar, deri altına yerleştirilmiş çiplerle ya da retina taramasına dayanan kimlik tespiti yöntemleriyle vb, herkesi kendi kimliğine sabitlemek istemektedir. İktidar için "herkes şüpheli durumundadır."[146] Bu nedenle de iktidar süreğen bir biçimde kimliklerini sabitlemek ve herkesi gözetlemek ya da onlarda gözetlenmekte oldukları kuşkusunu yaratmalıdır. Şüphelilerin aklından iktidar korkusunun çıkmasının suça yönelmelerine neden olacağı düşüncesi doğallaşmaktadır, tanrı korkusu olmayanların günah işlemekten çekinmeyecekleri düşüncesi gibi.

Uluslararası polis örgütlerinin oluşturulması, Interpol gibi ve tüm dünyada suçluların izlenmesi ve iadesi anlaşmaları temel olarak muhalif hareketlerin yok edilmesini amaçlamaktadır. Tüm dünyanın küresel iktidarın gözetimi altına alınması, muhaliflerin her hareketinin takibi ve yerel iktidarların bu süreçlerden haberdar edilmesi dünyayı bir hapishane haline getirme istemine gönderme yapar. Ancak, tüm bunlara rağmen muhalifler halen iktidarın gözetiminden kaçacak yöntemleri bulmakta ve direniş olanaklarını yaratmak-

[145] A. Giddens (2006), agy, s.25.
[146] D. Lyon (1997), agy, s.100.

tadırlar, iktidarların gözetim ve takibine karşı muhalifler yaratıcı yöntemleriyle direnmektedir. Uydu gözetleme sistemleri, gece görüş dürbünleri, termal kameralar hiçbiri iktidar karşıtı muhalif direnişleri yok etmekte yeterli olamamaktadır. Yaratıcı teknikler geliştirerek iktidarın gözünden kaçanlar direnişlerini sürdürmektedirler. Gözün iktidarı her yere ulaşamaz, herkesi göremez, sadece böyle bir güce sahip olduğu sanrısı üzerinden bu güce sahiptir. İnsanlar bu sanrıdan kurtulduklarında iktidar gözünü kaybedecek, gözün iktidarı çökecektir. Çünkü gözün iktidarı insanların gözleriyle görmektedir, iktidarın kendisine ait tanrısal bir gözü yoktur, gözün iktidarı ulaşılmaz, öncesiz ve sonrasız bir güce sahip değildir ve kendisini ancak toplumsal bilinç yapısı üzerindeki hegemonyası sayesinde yeniden-üretebilmektedir. Toplumlar bilinçlerini özgürleştirip, sadece kendileri için görmeye başladıklarında, gözün iktidarı kör olur.

Polis iktidarın toplumsal denetim aygıtıdır ve tüm toplumsal yapıyı gözetim altında tutar. Bu gözetim çok sayıda polise, ajana, muhbire, işbirlikçiye gereksinim duyan bir mekanizmadır. Ancak devletin toplumsal yaşama doğrudan müdahale etme olanağı tanıyan polis örgütü, iç savaş mantığına göre örgütlenmiş, sınıf mücadelesinde iktidardaki sınıfın koruyucusu olarak kurgulanmıştır. Şiddete dayanan yapısı, diğer sınıfsal baskı mekanizmalarıyla tamamlanmıştır. Polis aynı zamanda disiplin ve cezalandırma mekanizmasının bir parçasıdır. Toplumun mobilize halinin engellenmesi herkesin sabitlenmesi, kaydedilmesi, denetlenmesi ve gözetlenmesi işlevini yerine getirir. Toplum polis örgütü tarafından kendi gündelik yaşamlarında belirli sınırlar içersine hapsedilir. Hapishane polisle kent yaşamının tüm alanlarında yeniden-üretilmiş olur. Panoptikon bu mantık içersinde, toplumsal düzeni, çok fazla işgücü harcanmasına neden olan klasik denetim mekanizmasını, az sayıda insanı kullanarak kitleleri denetleyebileceği bir sistemle değiştirerek, toplumsal denetimi hem ekonomik hem de etkin bir biçimde sağlama amacı taşır. Gerçekte hedeflenen polisi herkesin bilincine yerleştirmek, iktidarın ideolojisini içselleştirmesini sağlamaktır. Toplum bu süreçten sonra kendi kendisinin polisi haline gelecek, toplumsal yaşamı iktidarın müdahalesine gerek kalmadan bir hapishaneye dönüştürecektir.

İktidarın Çıplak Hali: Hapishane

Hapishaneler, ya da "içerisi", iktidar tarafından kurgulanmış toplumsal yaşamın küçük örnekleridir. Sınıfsal anlamda egemen sınıfın egemenliği altında tuttuğu sınıfları tahakküm altında tutma biçimlerinden bir tanesidir; "Hapishaneler sadece sınıfsal bir silah değildir, ayrıca "yabancı" toplulukların denetiminde kullanılan aygıtlardır."[147] Ulus-devletler olanaksız bir bütünlük istemiyle kurgulanmışlardır ve parçalı bütünlüklerini koruyabilmek için söylemsel ve eylemsel şiddete başvururlar. Temel olarak sınıfsal ya da siyasal parçalanmanın yaraladığı bütünlük istemi aynı zamanda etnik, dinsel vb. farklılıklara sahip toplulukların, yani "öteki"ler tarafından da tehdit edilir. Bu bağlamda devlet kendisini, olanaksız bütünlüğü tehdit eden tüm toplulukları denetim altında tutmak için tedbirler alır, tehdit oluşturan tüm gruplar gözetim altında tutulur, en çok tehdit oluşturan özneler ise hapishane sistemi ile toplumdan tecrit edilerek sorun çözümlenemese ertelenmiş ya da üzeri örtülmüş olur. Devlet olanaksız bütünlüğünü şiddeti etkin biçimde kullanarak sağlamaya çalışır. Hapishaneler bu anlamda iktidarın dolayımlanmadan ve saklanmadan uygulandığı toplumsal alanlardır, bu nedenle de hapishaneler iktidarın çıplak biçimde görülebildiği mekânlardır. Hapishaneler iktidarın toplumsal denetimi gerçekleştirmesindeki en etkin aygıttır, farklı hapishane biçimleri iktidarların; "Hapishane her zaman için devletin baskı aygıtındaki son kapıdır. Hapishaneler farklı ulus-devletlerde ve farklı politik süreçlerde değişik biçimlerde var olsalar da, toplumsal ve politik denetim gerçekleştirilmesine hizmet ederler."[148] Hapishane iktidarın maddileşmiş şiddetidir ve toplumlara iktidarın onların bedenleri üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabileceğini gösteren simgelerdir. Toplumsal kapatılmanın göstergesi olarak hapishane sistemi, toplum üzerinde uygulanan iktidarın temelinin anlamlandırılması bağlamında büyük önem taşır, hapishane sistemi gerçekte tüm topluma uygulanan baskı ve şiddetin daha da yoğunlaştırılmış, görülebilir hale geldiği politikleşmiş mekânlardır. Hapishane bir kapatma sistemidir, öznelerin tecrit edildiği mekândır, ancak simgesel anlamda bu mekânlarda uygulama-

[147] M. Buck, (2004). "The U.S. Prison State". *Monthly Review*. V. 55.
[148] M. Buck, (2004), agy.

ya konan "tecrit topluma bir model olarak dayatılan şeydir.[149] İktidarın deney yaptığı mekânlar olarak hapishaneler, toplumsal bilinç yapısının şekillendirilmesinin laboratuarıdır, toplum üzerinde uygulanan iktidar biçimleri öncelikle mahkûmlar üzerinde uygulanır.

Tarihsel anlamda Avrupa'da, Almanya'da RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu), İspanya'da ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük Örgütü) militanlarına karşı uygulanan tecrit demokratik devletlerin "beyaz, hijyenik" işkence ve öldürme tekniklerindendir. Latin Amerika'da CIA destekli diktatörlerin muhaliflere karşı etkin bir biçimde kullandığı işkence yöntemlerinden bir tanesi de tecrittir. İnsan psikolojisini çökertmeyi amaçlayan tecrit işkencesi, örgütlenmelerin yöneticilerine karşı kullanılmıştır, Örneğin 70'li yıllarda şehir gerillacılığında efsanevi bir üne kavuşan, Uruguay'ın en etkin devrimci örgütü olan 'Tupamaros'un önderleri tek kişilik tecrit hücrelerine atılmış, her tür insani iletişimden uzak tutularak akıl sağlıklarını kaybetmeleri için ve sonuçta intihar etmeye yönlendirilerek dolayımlı bir biçimde öldürülmeye çalışılmışlardır. Halen birçok ulus-devlet tarafından tecrit ve gözetim siyasal muhaliflere karşı etkin bir cezalandırma, işkence, sindirme ve yok etme amacıyla kullanılmaktadır.

Hapishane toplumdan koparılmış ona uzak bir mekân değildir, gerçekte hapishane iktidarın toplum için uygun gördüğü yönetim biçiminin çıplak halidir, içersinde yaşanılan ekonomik ve politik sistemin iktidar tarafından tutsak alınmış muhalifler üzerinde denendiği laboratuarlardır. Toplumsal muhalefetin güçlü olduğu dönemlerde hapishanelerde mahkûmlar üzerindeki baskı görece daha az iken, muhalefetin bastırılmış, yani güçsüz olduğu dönemlerde tutsaklar üzerindeki baskı "insan haklarını" ihlal edecek biçimde yoğunlaştırılır ve söylemsel şiddetin yanında yoğun bir şiddet uygulaması görülür. Tecrit mantığına dayanan hapishane sistemleri ise tutsakların bir aradalığını ortadan kaldırarak onları yalnızlaştırarak teslim almayı hedefler. Toplumsal muhalefetin öncüsü konumundaki siyasi tutsakların birlikte kalabildiği hapishane sistemlerinde birlik, dayanışma ve mücadele varlığını koruduğu için iktidar, tutsak aldığı muhalifleri teslim alamaz. Temelinde hapishane muhalifleri toplumdan koparmayı amaçlasa da hapishanedekiler

---

[149] Matta, P. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor/Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). İstanbul: Metis. s. 181.

kendilerini farklı biçimlerde toplumla ilintili kılmanın dışarıdaki mücadelenin bir uzantısı olmanın yollarını arar ve bulurlar. Bunun yanında dışarıdaki muhaliflerde "içerdekileri" yalnız bırakmayarak onları mücadelenin içindeki aktif insanlar kılmanın yollarını ararlar. İçerdelik ve dışardalık devamlı değişen bir durumdur, her muhalif hapishaneye girme riskiyle karşı karşıyadır, bu nedenle dışarısının özgürlüğü de görece bir özgürlüktür. İktidar içerisi gibi dışarısını da muhalifler için hareket edemeyecekleri bir hapishane haline getirme çabası içersindedir. Bu anlamda içerdeki ve dışarıdaki mücadele kopmaz bir biçimde birbirine bağlıdır, iktidarın muhalif tutsakları teslim almak için yoğun bir baskıyı uygulamaya koyması, toplumsal alanı olumsuz yönde etkileyecek fakirleşmenin ve siyasal baskının yaşanacağı yeni ekonomik ve toplumsal politikaların göstergesidir. Toplumsal alanda iktidarın politikalarına karşı direnebilecek muhalif güçleri ezmeden toplumun haklarını gasp etmek çok da mümkün değildir. Toplumsal muhalefetin yükselmesine neden olabilecek politikaların kabulünden önce içeride ve dışarıda tüm muhalifler üzerindeki baskı yoğunlaştırılır. Bu süreçte hapishaneler iktidarın birer laboratuarı gibi kullanılır, muhalifler her türlü yöntem kullanılarak teslim alınmaya çalışılır. Bu anlamda, tecrit mantığına dayanan "hücre tipi cezaevleri" tutsaklar üzerinden tüm toplumun teslim alınması çabasının bir göstergesidir.

Toplumsal bedenin temsilcileri olarak mahkûmlar, özellikle de toplumsal bilincin temsilcisi olan siyasi tutsaklar iktidarın baskı ve şiddeti ile yeniden-biçimlendirilmeye çalışılır. Tutsaklara uygulanan tecrit, mahkumun tek kişilik bir hücreye kapatılması, tüm iletişim olanaklarının engellenmesi iktidarın "hijyenik şiddeti"nin uygulanışına gönderme yapar. İktidar eski usul kaba şiddet yerine, estetize edilmiş şiddet biçimleriyle muhaliflerini yok etmeyi amaçlar. Tecrit bir işkence biçimidir, insanın iletişimsiz bırakılması onun yok edilişi anlamına gelir, insan toplumdan tamamen tecrit edilirse yaşayamaz, insan toplumsal bir var oluştur ve kendisini yeniden üretebilmesi toplumsallaşabilmesi ile olasıdır, bu nedenle insanı tecrit etmek öldürmekle aynı anlama gelir. Bu gerçeklik bağlamında, tecritte dayalı hapishane sistemi iktidar tarafından siyasal muhaliflerine karşı bir işkence, yıldırma, boyun eğdirme tekniği olarak kullanılır.

Bir işkence biçimi olarak tecrit tutsağın bedenine doğrudan şiddet uygulamaz, mekânın politikası insanın yok edilişini sağlaya-

cak biçimde düzenlenmiştir. Öncelikle psikolojik olarak saldırılan beden giderek fizyolojik olarak da çöküntüye uğramaya başlar. Temel hedef mahkûmun psikolojisidir, kişiliğidir. Mekanın politikası ve diğer tüm uygulamalar mahkumun kişiliğini ezerek iktidarın istediği biçimi alması için şiddet kullanır, bu "hijyenik şiddet", "beyaz işkence", "sessiz ölüm" gerçekte toplumsal muhalefeti hedef alır, onu ezmeyi yok etmeyi amaçlar. Çünkü "tecritte insanların var olan kişiliklerini kaybettikleri ve dışarıdan yeni kişiliklerin verilmesinin mümkün olduğu"[150] düşüncesiyle hareket eden iktidar, bunu önce hapishanede uygulamaya koyar, sonrasında tüm toplumsal alanda uygulanan politikalar toplumsal kişiliksizleştirmeyi gerçekleştirmeye yönelir. Toplumsal alanda içersinde yaşanılan kentin politik mimarisi de bu bağlamda düzenlenir, ya da mekânlar ek önlemlerle iktidar tarafından politize edilir. Tüm toplum tecritteymiş gibi gözetim altına alınır, hem bedenleri hem de bilinçleri üzerinde baskı kurulur. Kenti gözleyen kameralar, polis devriyeleri, kontrol noktaları vb. tümü toplumsal beden üzerinde uygulanan tecrittin göstergeleridir.

Tecrittin toplumsal yansıması da ezilenlerin, kent merkezinden uzak alanlarda sabitlenmesi ve tecrit edilmesidir. Hijyenik olmayan mekanlar olan bu bölgelerin, varoşların, iktidarın tüm baskı ve şiddeti ile yeniden-düzenlemesine açık meşru savaş alanlarına dönüştürülmesi ile burada yaşayanlar her durumda iktidarın baskı ve şiddetini üzerlerinde hissederler. Ezilen sınıflar iktidarın sürekli gözetimi altında tutulur ve iktidar karşıtı hareketlere girişmeleri engellenmeye çalışılır, muhaliflere yapılan uygulamalar, medya yoluyla aktarılarak topluma iktidara karşı gelirse yaşayabileceği baskı, şiddet ve tecrit gösterilir, muhalif olmanın acı sonuçları böylelikle anlatılmış olur. Hapishane "her zaman dışarıda olanların bir aynasıdır,"[151] toplumsal alanda yaşanan iktidar ilişkilerin sırdan arınmış, çıplak halidir.

---

[150] Möller, I. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor/Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). İstanbul: Metis. S.21.

[151] Pelazza, G. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor/Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). İstanbul: Metis. S.174.

Sonuç

Toplumsal yaşamın iktidar tarafından gözetim altında tutulması, "öteki"leştirilmiş muhaliflerin giderek toplumdan kopartılması ve tecrit edilmesi iktidarın kurgusunun kara-ütopyasının yaşama geçirilmesini olanaklı kılar. Toplumun var olan yaşamın sınırları içersinden çıkılması gerektiğini bile düşünemeyecek bir biçimde "akıl tutulması" yaşamasını sağlayan iktidar, insanı yıkıma uğratan bir karanlığı tek alternatif olarak sunar, başka bir dünyanın mümkün olduğunu, ütopyayı savunanlar ise tecrit edilerek yok edilmeye çalışılır. Gözün iktidarı toplumu tecrit içersinde mutlu bir biçimde yaşaması için gereken bilinç yapısını iletişim araçlarını etkin bir biçimde kullanarak yaratırken, toplum gözetlenmeyi içselleştirmenin dışında, gözetlenmeyi arzular bir hale gelir, "işkencecisine âşık olan toplum" onu işkenceden kurtarmak isteyen muhalifleri ya duymazlıktan gelir, ya da onlardan rahatsızlık duymaya başlar. Muhalifler ve toplum arasındaki bu kopuş iktidarın ezeli ve ebedi bir güç haline gelmesinin, tanrısallaşmasının önünü açar. Ancak, iktidarın toplumsal pratikler bağlamında kendisini kesintisiz ve yekpare biçimde yeniden-üretmeyeceğini unutmadan, iktidarın kurgusuna karşı muhalif kurgunun yaşamsallığını durmaksızın anlatmak halen vazgeçilmemesi gereken insani bir çabadır. İktidarın gözü, insanların gözleri üzerinden yeniden-üretilir bu gözler muhalif olmaya başladıklarında iktidarın körleşeceğini unutmamak gerekir. Toplum kendi geleceğini kendi gözleriyle görmeye başladığında, gözün iktidarı dağılır, ütopya gökyüzünde ulaşılmaz bir düş olmaktan kurtulur, tersine insanların yeryüzünde elleriyle kurdukları ve gözleriyle gördükleri bir gerçeklik halini alır.

GÖZÜN İKTİDARI: ELEKTRONİK GÖZETİM SİSTEMLER

Zeynep Özarslan

Gözetim Kültürünün Oluşumu

Gözün iktidarı insanlık tarihinin başından beri yaşamımızın birçok alanında hissedilmektedir. İlk çağlardaki sanatsal üretimler gözün iktidarı hakkında ipuçları da vermektedir. Örneğin "Mısır; hiyerarşiler tarihinin öyküsünü" anlatır. "Pharaoh'un gözü toplumsal piramidin tepesindeki güneş diskidir. Bakışının bir açısı vardır."[152] Toplumsal piramidin tepesindeki bu göz, toplumsal yapıdaki eşitsizliği ve hiyerarşik ilişkiyi gösterir. Toplumda gözetleyen ve gözetlenenler vardır.

18. yüzyılda tasarlanan Bentham'ın panoptikon modelinde de bakış bir iktidar tekniği olarak işlev görmektedir. Jeremy Bentham "Panopticon"u* yazdığında Panoptikon temel olarak mimari bir modeldi. Ancak günümüzde Panoptikon mimari bir yapılanma olmanın ötesinde politik ve toplumsal bir yapılanmaya da gönderme yapar. Panoptikon, sıradan insanın günlük yaşamındaki iktidar ilişkilerini denetleyebilme mekanizmasıdır. Panoptikon hem kapitalist düzenin sürdürülmesi hem de iktidardaki güçlerin hegemonyasını devam ettirebilmesi için bir güvenlik ve verimlilik modeli haline gelmiştir. Çünkü "hegemonya için iktidar mücadelelerinin küreselleşmesinde ve yoğunlaşmasında devletlerin istihbarat sistemleri artık daha da önem kazanmıştır."[153]

Michael Foucault[154] iktidarın işleyişi ile yalnızca devlet aygıtı sorunu, yönetici sınıfı, hegemonik kastlar sorununu değil, bireylerin gündelik davranışlarında bedenlerine varıncaya kadar üzerlerinde işleyen, giderek daha da incelen tüm mikroskobik iktidarlar dizisine gönderme yaptığını ifade etmektedir. Hegemonya mücadelesinde iktidar için bilgi önemli bir araçtır. Foucault[155] "iktidarın bilgiye, bilginin de iktidara sürekli eklemlendiğini" ve "iktidar işleyişinin bilgi nesneleri yarattığını, bunları ortaya çıkardığını, enformasyon biriktirdiği ve kullandığını" ileri sürer. Benzer şekilde Feat-

---

[152] Paglia, 1990, aktr. Jenks, 1995, s.15.

* Panopticon: Her yeri gözetleyen.

[153] Featherstone, Mike. (2006) "Archieve" Theory, Culture & Society, Vol. 23, No. 2-3, ss. 591-596.

[154] Foucault, M. 2007 s.48 İktidarın *Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yay.

[155] Age.s. 35.

herstone[156] da Avrupa'nın devlet oluşum sürecine toplumdaki ve ülkedeki sistematik ve ölçülebilir bilginin toplanmasının eşlik ettiğini ifade eder.

İktidarın bedenle ilişkisi yeni bir olgu değildir, insanlık tarihi boyunca iktidardaki güçler hegemonyalarını devam ettirmek için bedeni kontrol altına almayı sağlayan mekanizmalar geliştirmişlerdir. Çünkü "Beden; kültürel ve toplumsal olarak oluşturulur... Tarihsel olarak ise bilgi ve iktidar tarafından oluşturulur."[157] Ancak iktidarların beden politikaları sürekli gelişmektedir. Beden üzerinden bilgi toplanması ve bunun iktidar amaçlı kullanımı da değişimler geçirmiştir. "18. yüzyılda nüfusun artması ile birlikte nüfusun karakteristik özelliklerini (istatistikler, nüfus dağılımı, ceza ve suç sistemi, vb.) kaydeden ve analiz eden yeni disiplinler ortaya çıkmasının yanında, bedenleri disipline etmek ve normalleştirmek için bu bilgileri kullanan kurumsal yapılar da ortaya çıkmıştır. Böylelikle disipline eden iktidarın gücü de artmıştır.... İnsanların karakteristik özellikleri gözlemlenmiş, kayıt altına alınmış ve dosyalarda depolanır olmuştur. Birey artık devletin refahı ve güvenliği için oluşturulmuş olan okul, hapishane, hastane gibi kurumlarla birlikte kendi kişisel yaşam geçmişinin belgelendiği bir bilgi kategorisi olarak oluşturulmuştur."[158]

Bentham'dan önce de var olan ancak Bentham'ın ortaya çıkardığı, isimlendirdiği panoptik iktidar modeli de bu yıllarda geliştirilmiştir. 19. yüzyılda da kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, iktidardaki güçler hegemonyalarını devam ettirmek için sadece ideolojik ve ekonomik aygıtları değil, beden politikalarını da geliştirmeye devam etmiştir. İktidarın beden üzerindeki uzamsal ve zamansal baskısı artmıştır. Ancak 20. yüzyılda iktidarın beden politikaları sayesinde bilgi toplaması ve bu bilginin başta denetim ve gözetim gibi birçok değişik amaç için kullanılması yaygınlaşmıştır. "20 yüzyılda uluslararası rakiplerin ve dünya savaşlarının yaşandığı bir ortamda devletin gücünün genişlemesi ile birlikte devlet artık kendini sürekli bir acil durum içinde olan devlet* olarak tanımlamıştır.

---

[156] Featherstone, Age. s. 591.

[157] Appadurai, 1996, aktr. McLaren ve Leonardo, 1998, s.129.

[158] Featherstone, 2006, s.591-2.

* State of emergency.

Devletler artık sadece nüfus hareketlerini araştırmakla kalmayıp, aynı zamanda muhalif hareketlere ya da düşmanlara karşı sözde kendisini koruyacak olan bilgileri sağlayan veritabanlarını ve arşivleri biriktirmek için gözetim ve denetimle de uğraşmaktadır."[159]

Bentham'dan günümüze kadar geçen sürede, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde günümüz toplumlarına uygun yeni gözetim sistemleri, mekanizmaları geliştirilmiştir. Özellikle son 30 yıldır gelişen elektronik gözetim sistemleri ve teknolojileri kredi kartından, telefon, internet, metal detektörler, tarayıcılar, parmak izi tanıma sistemleri, barkot okuyucular, kapalı devre kamera sistemlerine kadar uzanmaktadır. Bu ve benzeri sistemler ve teknolojiler 1940'lı yıllarda askeri amaçlarla, Soğuk Savaş döneminde devletin güvenliğini sağlamak amacıyla ve günümüzde de daha çok güvenlik ve verimliliği arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu sistemlerin geliştirilmesinin arkasında yatan nedenler birkaç başlık altında toplanabilir:

1- Günümüzde iktidardaki güç toplum üzerinde hegemonya kurmak ve bu hegemonyasını devam ettirebilmek için bilgiye gereksinim duyar. Bu bağlamda gözetim sistemleri bu bilginin sağlanmasında merkezi öneme sahip araçlardır.

2- İktidardaki güç, toplanan bilgilere dayanarak toplumsal yapılarda, kurumlarda, sistemlerde niceliksel ve de niteliksel değişimler, biçimlendirmeler yapar.

3- Ancak bu bilgi toplama sürecinde toplumdaki bireyler fark gözetilmeksizin gözetlendiği, fişlendiği, denetim altına alındığı için bu gözetim sisteminin yaşamın her alanına sızdığını söylemek mümkündür. Hatta o günün şartlarında çok da bir anlamı olmasa bile ileride anlam kazanır düşüncesiyle yine de veriler toplanmaktadır.

4- Bilgi toplama sürecinde iktidar görünmez hale gelmektedir.

Gözetim sistemleri bir toplumda kamu ve özel sektördeki kurumlar tarafından birçok farklı amaçla sistematik bir biçimde uygulandığı için, gözetim bir kültür haline gelmekte ve bu kültür tüm toplumsal yaşama yayılmaktadır. Böylelikle bu kültür normal, meşru, yasal vb. kabul edilmektedir. Bu durum ise gözetleyen ve gözetlenen arasındaki ayrımın ya da masum ile suçlu arasındaki ayrımın silinmesine neden olabilir. Çünkü bir ortamda gözetleyen olan kişi

[159] Featherstone, 2006, 592.

başka bir ortamda gözetlenen olabilir. Yani masum olan bir kişi de böylelikle potansiyel suçlu haline gelebilir. Gözetim kültürü sadece belirli toplumlarla, ulus-devletlerle sınırlı değildir, gözetim uluslararası hale gelmiştir, küreselleşmiştir. Böylelikle küresel iktidarlardan ve küresel suçlulardan bahsetmek de mümkün hale gelmiştir.

Gözetleme Sistemlerinin Amaçları ve Kullanım Alanları

Gözetim mekanizmalarının çoklu işlevleri ve uygulama alanları vardır. Son yıllarda gözetleme sistemleri yaygın olarak kamu ve özel sektör tarafından kullanılmakta ve kabaca iki temel amaca hizmet etmektedir: (Ticari) Verimlilik ve güvenlik. Çalışma yaşamında ve buna bağlı olarak pazarlama alanındaki gözetim hem ekonomik anlamda verimliliği arttırmak için kullanılmakta hem de çalışanların denetlenmesini sağlamaktadır. Verimliliği arttırmak için daha işe alma sürecinde adaylara bazı testler uygulanmakta ve adaylar kabul edilip çalışmaya başladıktan sonra da yine gözetim devam etmekte, "istenmeyen" davranışlar böylelikle engellenmektedir. Kamu kurumları yani devlet tarafından gerçekleştirilen gözetimde ise temel amaç güvenliktir. Toplumun güvenliğini sağlamak, arttırmak gibi söylemler kullanılmaktadır, ancak özellikle demokrasinin iyi işlemediği ülkelerde iktidardaki güç aslında toplumdan çok kendi hegemonyasının güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle, devlet tarafından kullanılan gözetim sistemlerinin iki yönü vardır; suçu engelleme ve toplumsal kontrol. Yani bir yandan hırsızlık, soygun, kaçakçılık, vb. suçlara karşı korunma sağlamayı amaçlarken, bir yandan da istihbarat kurumlarının belirli toplumsal gruplar veya bireyler üzerinde denetim ve kontrol kurmalarını sağlamaktadır.

1986'da ABD'de uygulanmaya başlanan kanun ile birlikte, işverenlerin çalışanlarını elektronik olarak gözetlemesi yasallaşmıştır. Şirketler ticari sırlarını ya da piyasadaki iyi ünlerini korumak için çalışanlarının iletişimlerini denetleme hakkına sahiptir.[160] Ancak bu çalışmada daha çok devletin çeşitli amaçlar için kullanmış olduğu gözetim sistemleri incelenecektir. Örnek olarak seçilen sistemler İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından kurulan ve 17 Hazi-

[160] Halpern, D. Et al. (2008) Management and Legal Issues Regarding Electronic Surveillance of Employees in the Workplace. *Journal of Business Ethics*:80, s.175-180.

ran 2005'den beri İstanbul'da kullanılan Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE)'dir. "Şehrin önemli noktalarına yerleştirilen 570 adet kameradan anında alman görüntüler" Komuta Kontrol Merkezindeki ekranlara aktarılmaktadır. Sistemin amacı şöyle ifade edilmektedir: "Söz konusu sistem, toplumsal olaylar, yangın, sağlık, tabii afet vb. durumlar için önem teşkil etmektedir. Sistem, İstanbul'da meydana gelebilecek olağanüstü bir durumda, canlı görüntü alabilmek, durum tespiti yapabilmek ve süratle en doğru müdahaleyi sağlamak amacıyla kurulmuştur. K.K.M, bilgi-analiz-müdahale-yönetim işlemlerini 7 gün 24 saat sunabilmektedir."[161] 22,5 milyon YTL'ye mal olan sistemde kameraların 360 derece dönebilme ve seçilen alana zoom yapabilme özellikleri vardır.[162]

Bu sistem farklı amaçlar için kullanılan alt sistemlere ayrılmıştır. Örneğin, araç takip sistemi sayesinde araçların Coğrafi Bilgi Sistemleri, Yönetim Bilgi Sistemleri (GIS/MIS) ile izlendiği, ihbarların polis araçlarında bulunan "tablet bilgisayarlar"la kontrol edilebildiği ve bu sayede suç analizi yapılabildiği ortaya konmaktadır: "Yazılım programları ile ekip otosu izleme, il, ilçe, mahalle, cadde, sokak bazında suç haritaları ile çalışabilme özellikleri bulunduğundan dolayı, suçların nokta olarak haritalanması (Geocoding) mümkündür. Yer, olay, zaman, ilişki analizleri de yapılabilmektedir. Ayrıca, suçların yoğun işlendiği bölgelerde suç yoğunluğu ve bölge ilişkileri hakkında fikir verebilecek sıcak nokta (Hotspot Analiysis) ve yakınlık (Proximity) analizleri de yapılabilmektedir. Bu verilerden yola çıkarak, suç verileri görsel ve anlamlı hale dönüştürülerek, yönetime yardımcı olmaktadır."[163] Ayrıca şüphelilerin sesli olarak da mobil sorgulamaya tabi tutulabildiği ve daha sonra bu verilerin analiz edilip depolandığı anlatılmaktadır. Buna ek olarak, sitede "polis merkezleri arasında görüntülü haberleşme"nin sağlandığı ve bilgisayar ağı üzerinden ses ve görüntü iletimi gerçekleştirildiği de anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, toplanan bilgilerin diğer illerdeki ilgili birimlerle ya da kurumlarla paylaşıldığı ve mobil sorgulamalar sayesinde de tüm Türkiye genelinde istatistiksel olarak karşılaştırma ve analizlerin yapıldığı ifade edilmektedir. Nezarethane İyi-

[161] www.mobese.iem.gov.tr.
[162] http://istanbul.metblogs.com.
[163] www.mobese.iem.gov.tr.

leştirme ve Kontrol sistemleri başlığı altında nezarethanelerin de 24 saat boyunca izlendiği anlatılmaktadır. Plaka Algılama Sistemi "çalıntı veya suça karışan araçların tespit edilmesi, tescil, muayene ve ceza gibi problemleri olan araçların plakalarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır." "Bölge Görüntüleme Sistemi" ise şu amaçlara hizmet etmektedir: "Toplumsal olayların oldukça yoğun olarak görüldüğü İstanbul'da, bu olayların en kısa sürede haber alınmasında, olayın büyüklüğünün belirlenmesinde ve gelişmelerin canlı olarak izlenmesinde olayın büyüklüğüne göre kuvvet kaydırılmasında ve yönlendirilmesinde önemli yararlar sağlayacak bir sistemdir. Kanunlara aykırı olarak yapılacak olan toplantı ve gösterilerde, kimlik ve suç tespitine yönelik olarak kullanılabilecektir."[164] Sitedeki açıklamalarda da görüldüğü gibi, bu sistemde beklenmeyen durumlar olarak tanımlanan suçlar sadece "toplumsal olaylar ve kanuna aykırı gösteriler"dir. "Muhtarlık Otomasyon Sistemi" sayesinde muhtarlıkta yapılan işlemlerin de denetlendiği, gözetlendiği ve depolandığı ifade edilmektedir. Asayiş Otomasyon Sistemi sayesinde gelen ihbarların kontrol edilip gerekli hazırlıkların yapıldığı anlatılmaktadır.[165] Ancak sitedeki şu ifade "Sistem yalnızca ihbarların girilmesi değil, iz ve delil olarak elde edilen bulguların, müsadere edilmesi gereken eşyaların, sistemde tutulmasını mümkün kılan 'Asayiş Hizmetleri Yönetim' yazılımıdır" yapılan çalışmaların amacı ve derinliği hakkında daha çok şey ifade etmektedir. Sistemdeki bu açıklama, herkesin potansiyel suçlu olarak kabul edilebileceğini ve bu kişiler hakkında oldukça titiz araştırmalar yapılabileceğini de açıkça ortaya koymaktadır. Emniyet Müdürlüğü, "Karınca Evrak Transfer Sistemi" ile bütün bilgilerin toplandığını, arşivlendiğini anlatmaktadır. Kısacası, "İletişim Teknolojisi Araçları ve Ortamları"nı kullanarak işleyen İEMNET, "İletişim Teknolojileri Kombinasyonu" şeklinde tanımlanabilir; 952 muhtarlık; ADSL hatları üzerinden, 3500 adet araç ve 160 adet MOBİL-K ünitesi; GPRS üzerinden, 570 kamera, 32 İlçe Emniyet Müdürlüğü ve 85 karakol; G-HSDSL tele-kom hatları üzerinden, Mobil Kontrol Merkezi ve VİP araçları; uydu üzerinden çalışmaktadır. Sisteme aktarılan tüm veriler Komuta Kontrol Merkezi'nde toplanmakta ve "Veri Havuzları"nda

[164] www.mobese.iem.gov.tr.
[165] www.mobese.iem.gov.tr.

saklanmaktadır.[166] Bu sistem sayesinde 2005 yılında; 470 aranan suçlu yakalanmış, 385 suç teşkil eden olay ve 651 suç kaydı olan araç tespit edilmiş, korsan satış yapan 29 kişi 47.000 korsan CD ve DVD ile birlikte ele geçirilmiştir. Emniyet Müdürlüğü'ndeki yetkililer kamera kayıtlarının 4 gün boyunca saklandığını ancak 4 günün sonunda üzerlerine yeni kayıtlar yapıldığını ve sadece mahkeme kararı ile bu görüntülerin verilebildiğini ifade etmektedirler.[167] Yukarıdaki bilgiler, İstanbul'da yaşayanların her an her yerde emniyet yetkilileri ve iktidardaki diğer güçler tarafından sürekli gözetlendiğini açıkça ifade etmektedir. Bu teknolojiler sayesinde iktidarın gözü sürekli İstanbulluların üzerindedir. Sürekli gözetlenen insanlar hakkında toplanan veriler iktidarın yukarıda ifade edilen amaçları ya da yukarıda ifade edilmeyen bazı gizli amaçları için kullanılmaktadır, böylelikle gözetleme eylemi gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasına, bir yaşam biçimine dönüşmektedir.

Elektronik ve teknolojik gözetim sistemleri sadece İstanbul'da değil, Türkiye'nin birçok ilinde kullanılmaktadır ve kullanım alanları ve amaçları her geçen gün genişletilmektedir. Ayrıca bu ve benzeri gözetim sistemleri ve teknolojileri sadece Türkiye'de değil, ABD, Kanada ve Avrupa'nın birçok ülkesinde de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Suçluların tespiti ve yakalanması amacıyla ya da güvenlik gerekçesi ile ülkeler birbirleri ile veri alışverişinde bulunmaktadır, yani gözetim kültürü küreselleşmiştir.

Elektronik ve teknolojik gözetim sistemleri sayesinde iktidardaki güçler kent ve kentteki insanlar hakkında bilgi toplamaktadır, yani artık gözetim kent haline gelir. Walter Benjamin "Arcades Project"de Paris'de aylak aylak dolaşarak kenti gözlemleyen kişi olarak "flaneur" figüründen bahseder. Benjamin'in flaneur figürü, el ilanları, biletler, fotoğraflar, reklâmlar, günlükler, gazete haberlerinden parçalar, vb. toplayarak kentte izleri takip ederek, kentin kendi parçaları sayesinde kendisi hakkında konuşmasına izin verir. Kent yaşamı hakkında bilgi toplayarak, kenti daha anlamlı kılmaya çalışır. Flaneur bağımsızlığa ve özgürlüğe gönderme yapan bir kavramdır. Ancak artık MOBESE gibi elektronik gözetim sistemleri yüzünden flaneurlük de devletin bir gözetim ve denetim aracına

[166] www.mobese.iem.gov.tr.
[167] http://istanbul.metblogs.com.

dönüşmektedir. Şehirde aylak aylak gezmek bile suç olabilir. 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında artık flaneur 19. yüzyılın özgürlüğüne düşkün "burjuva erkeği"[168] değil, iktidarın heryerdeliğini gösteren bu elektronik gözetim sistemlerinin bir nesnesidir.

Benjamin'in flaneurü, toplumsal yaşamda hareketin merkeziliğine gönderme yapan, kentin içinde gezindikçe yeni deneyimler kazanan ve yeni algılamalar geliştiren bir karakterdir. Hatta zaman zaman bir köstebek gibi kentteki ara sokaklarda, dar geçitlerde dolaşarak kentteki yaşamın tümünün resmini çizmeye çalışandır. Elektronik gözetim sistemleri de hem gizli, kuytudaki geçitlere, alt geçitlere, tünellere, vb. yerleştirilir, hem de işlek caddelere; böylelikle iktidar, disipline etmenin, kontrol etmenin ve cezalandırmanın fragmanlarını dosyalamayı sağlayan bir mekanizmaya dönüşür. Gözetim sistemleri sayesinde iktidarın bakışı hareket kazanır, artık insanların eylemlerini bakışı ile yakalayan, sabitleyen ve hapseden gözün iktidarı vardır.

Flaneur kentteki izlenimleri hafızasına kaydeder, koleksiyoncudur. Günümüzde ise kameralar verileri iktidarın kullanımı için dijital olarak kaydetmekte, arşivlemektedir. Henüz neyin önemli olduğunu bilmeden her şeyi belki de dedektif gibi defterine not eden flaneure benzer şekilde iktidar da artık belki ileride önemli olabilir diye her şeyi kayıt altına almaktadır. Flaneur, kendi estetiği içinde kendi kentini yaratır ve yaşarken, iktidar da kendi politikalarını estetize ederek hegemonyasını sağlamlaştırmaktadır. Flaneur gözlemlemenin zevkiyle dolaşırken, iktidarın gözetim sistemleri bir röntgencilik zevkiyle etrafı gözetlemektedir, çünkü gözetlenenler çoğu zaman bilgileri dışında gözetlenmektedirler. Yani artık flaneur olarak kentte kaybolma, görünmez olma şansımız dahi yoktur. Görünmez olan iktidardır. Kısacası, artık kentte keyif için dolaşan Benjamin'in flaneur'ü ya da bir şekilde sistemin dışında kalmış veya kalmaya çalışan insanlar da, gözetim sistemleri sayesinde içeri alınır, evcilleştirilir; bu aylaklığın, özgürlüğün de evcilleştirilmesidir. Kent ve toplum, görsel bir malzemeye, seyirlik bir nesneye, iktidarın uzamsal ve zamansal hareketliliğini gösteren bir nesneye dönüşür. Bu sistemin kaçınılmaz sonucu ise artık insanlar kendilerini gözetle-

[168] Gluck, M. (2003) The *Flâneur* and the aesthetic appropriation of urban culture in mid-19th-century Paris. *Theory Culture Society*; 20; (ss.53-80).

yen olmasa bile sürekli gözetleniyorlarmış gibi davranma alışkanlığı geliştirir, eylemlerini sürekli kontrol eder, yani gözetlenen kendikendini gözetleyene dönüşür. İktidarın bakışı içselleştirilir. Panoptik bakışın merkezsizleşmesi, gözetlemenin hazzı, gözetlenmenin yarattığı şüphe ve korku, toplumu paranoyaklaştırır. "Panoptikon korkunun heryerdeliğidir."[169]

Gözetim Sistemlerinin Tehlikeleri

Gözetleme üzerine yapılan çalışmalarda temelde iki yaklaşım vardır: Özellikle demokrasinin tüm kurumları ile makul düzeyde işlediği ülkelerde uygulanan gözetim sistemlerine karşı çıkanlar, suçu önlemek ve verimliliği arttırmak için oluşturulmuş olsa bile, bu sistemlerin özel yaşamı ihlal ettiğini savunmaktadır. İkinci yaklaşım ise bu sistemlerin hem özel yaşamı ihlal ettiğine hem de sistemlerin iktidarın kullanımını meşrulaştırmak için iddia ettiği söylemlerde ifade edilen amaçlarına dahi hizmet etmekten uzak olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle de Orwell'in distopyasına doğru bir gidişin başladığı belirtilmektedir.

Amaçlar yukarıda da bahsedildiği gibi verimlilik ve güvenlik alanlarında toplanmaktadır. Ticari amaçla ya da devlet tarafından gerçekleştirilen gözetlemede, gözetlenen kişi bazen gözetlendiğine dair bilgilendirilmektedir. Örneğin bir alışveriş merkezine gittiğinde kameralar tarafından, yaptığı alışverişte kullandığı kredi kartı tarafından gözetlendiğini bilir ya da market veya mağazaların duvarlarında kapalı devre kameralarla gözetlendiğini belirten yazılar sayesinde uyarılmış olur. Ancak genellikle devletin gerçekleştirdiği gözetlemede gözetlenen kişi çoğunlukla bilgilendirilmez; kişinin telefonu dinleniyor, e-postaları okunuyor, ya da internetteki hareketleri takip ediliyor olabilir. Örneğin şirketler, kendi ticari sırlarını korumak için yasal olarak çalışanlarını dinleme, izleme hakkına sahiptir. "Bu durum özellikle eğlence, pazarlama ve reklamcılık gibi alanlarda çalışanların yaratıcılığım ve yenilik üretimini oldukça olumsuz etkilemektedir... Çünkü çalışanlar işverenlerin kendilerine güvenmediğini düşünmektedirler. Bu durumun düzeltilmesi işverenlerin denetim ve gözetiminin çalışanlara zarar vermek için değil şirketin

[169] Dıken, Bülent. (2006). From exception to rule: from 9/11 to the comedy of (t)errors *Irish Journal of Sociology* Vol. 15.1, , (ss. 81-98)

iyiliği, kârı ve verimliliği için kullanıldığına ikna edilmesi ile aşılabilir. Ancak "çalışanlar her zaman Büyük Birader'in onları (yasal olarak) izlediğini varsaymalıdır."[170] Ayrıca, sokaktaki bir kameranın evimizin içini, yatak odamızı, banyomuzu gözetleyip gözetlemediğinden de emin olmak mümkün değildir. Örneğin, İngiltere'de 4 polis memuru 25 yaşındaki bir kadının evini sokaktaki kameralar sayesinde gözetleyerek özel yaşamını ihlal ettikleri gerekçesiyle yargılanmışlardır.[171] O halde sistem suçu önlemek ve güvenliği sağlamak için kurulmuş olsa bile özel yaşam ihlal edilmektedir. Ayrıca, çok suç işlenmeyen bir bölgede yer alan kameralar yüzünden nispeten hafif suçlar daha ağır suçlarmış gibi ele alınabilir ve böylelikle suç literatürüne yeni suçlar eklenerek suçun tanımı da genişletilir. Bu durum ileride insanların davranışlarını daha da kısıtlamasına, kişinin kendi-kendini daha da çok gözetlemesine yol açacaktır.

Gözetim sistemleri ve teknolojileri "geç kapitalizmin" ya da "bilgi çağı kapitalizminin" merkezi parçalarıdır. Bu sistemler, iktidar tarafından her anlamda belirsizliğin azaltılması için kullanılmaktadır. Yirminci yüzyılın son yıllarından itibaren artık çalışanların, üretenlerin denetlenmesinin yanı sıra, tüketicilerin de kontrol edilmesi ve yönetilmesi için gözetim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılması çabalarına da tanık olunmaktadır. "İnternet üzerinden yapılan reklamlarda tüketici profilini belirlemek için tüketici gönüllü olarak kendisi hakkında bilgi vererek modern panop- tikonların yaratılmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır."[172] Tüketicilerin gözetlenmesinde internet üzerinden tüketiciler gönüllü olarak kendileri hakkında bilgiler verdikleri için bu hem kendi kendini gözetimi sağlar hem de özel alanın metalaşmasını getirir. Bu da şirketlerin ekonomik anlamda kendilerini biçimlendirmelerine yol açar. Çünkü artık gözetim teknolojilerine sahip olan şirketlerin piyasada başarılı olma şansı da artmaktadır. Kısacası artık farklı iktidarların gözleri her an herkesin üzerindedir.

---

[170] Halpern, et all, 2008, s.178–179.

[171] www.savaskarsitlari.org.

[172] Campbell, John Edward and Carlson, Matt (2002). Panopticon.com: Online Surveillance and the Commodification of Privacy, *Journalof Broadcasting & Electronic Media*, 46:4, (ss.586 – 606)

Bunlara ek olarak, bu elektronik gözetim sistemlerinin finansmanı sorunu da önemlidir. Hem bu sistemlerin kurulması hem de işler durumda tutulması büyük bütçeler gerektirmektedir. Bazen devletler bu sistemlerin kurulması için özel şirketleri görevlendirmektedir ve bu durumda da toplanan bilginin bu şirketler tarafından başka amaçlar için kullanılması riski ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu kameraların nereye, ne kadar sayıda, hangi tipte kurulacağına kimin karar verdiği de diğer bir önemli konudur. Örneğin, sosyo-ekonomik durumu iyi olanların oturduğu lüks semtlere yerleştirilen kameralar hırsızlık vb. olayların burada daha fazla yaşandığı varsayımı ile daha akılcı olarak yorumlanabilir. Ancak, kenar semtlere yerleştirilen kameralarda, daha çok kameranın suçtan ya da şiddetten korunmayı sağlama amacının ötesinde toplumsal kontrolü sağlamak için yerleştirildiğini ileri sürmek de mümkündür. Bu bağlamda aslında bu gözetim sistemlerinin toplumdaki eşitsizliği güçlendirdiği iddia edilebilir. Oysa suçun ve şiddetin ortadan kalkması ancak suçu ve şiddeti üreten mekanizmaları, yapıları, kurumları ortadan kaldırmak ile mümkündür, bunlar ortadan kaldırılmadıkça ve hatta işlerlik alanları yaygınlaştırıldıkça suç ve şiddet artarak devam edecektir. Bu nedenle de gözetim sistemleri iddia edildiği gibi aslında suçu azaltmamakta yani suçun işlenmesini engellememektedir, çoğunlukla cezalandırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Elektronik gözetim sistemleri yüzünden "sıradan vatandaşlar artık polisin ve istihbaratın gözleri ve kulakları" haline gelmiştir.[173] "Dataveillance" (veri ve gözetim kelimelerinin birleşimi) olarak adlandırılan bu sistem sayesinde iktidardaki güçlerin herhangi biri hakkında toplamış olduğu veriler, o kişi hakkında tahminlerde bulunulmasına olanak verir ve böylelikle kişinin potansiyel suçlu olarak değerlendirilmesine neden olabilir. Örneğin Yurt Güvenliği Departmanından bir yetkili "havaalanlarında kullanılan parmak izi veya gözbebeği taramasının daha az risk taşıyan yolcularla zaman kaybedilmesini engellediğini ve böylelikle de ilginin daha çok ihtiyaç duyulan alanlara yöneltilebileceğini" belirterek programın çok yararlı olduğunu ifade eder. Ayrıca Amerika, "tüm dünyada karşılaştığı teröristlerin DNA örneklerini toplamaktadır."[174] Buna

[173] Lyons, 2003, aktr.Amoore ve De Goede, 2005, s.163.
[174] Amoore ve De Goede, 2005, s.164.

göre güvenlik gerekçesiyle, sadece ülke içindeki değil ülke dışındaki kişilerin de denetlendiği, gözetlendiği, fişlendiği ve gözetimin küreselleştiği açıkça ifade edilmektedir. Ancak, "güvenlik politikalarının arkasındaki gerçek güvenliğin daha çok terör/korku ürettiğidir. Güvenlik takıntısı, yani sürekli korku içinde yaşama durumu, terörizmin gerçek zaferidir."[175] Güvenlik politikalarının amacı insanları, toplumları normalleştirmektir. "Normalin ne olduğunu anlamak için önce dışarıda bırakılanın ne olduğunu anlamamız gerekiyor. Dolayısıyla, panoptikon sistemi hiç kimseyi ve hiçbir yeri dışarıda bırakmak istemediği için tümüyle bir normalleştirme sürecine gönderme yapar. Ancak bu paradoksal bir durumdur, her şey ya da herkes normal olduğunda normal ortadan kalkar. Bu nedenle de aslında sistem suçun bitmesini, tümüyle ortadan kaldırılmasını istemez."[176] Ayrıca insanlar günümüzde gözetlendiklerini bildikleri halde yine "istenmeyen" davranışlarda bulunabiliyor. Yani suçun azalmasında elektronik gözetim sistemlerinin çok da etkili olduğu söylenemez. Çünkü vergi sistemi, kimlik numaraları, diğer kurumsal numaralar, kredi kartı, telefon, internet, kameralar, vb. gözetim sistemlerinin açıklarından yararlanarak suçlular yine suç işlemeye devam etmektedir. Bu nedenle de suçu ortadan kaldırmak için daha fazla gözetim ve denetim teknolojileri çok da yararlı değildir; yapılması gereken, suçu üreten toplumsal eşitsizlikleri ve yapıları ortadan kaldırmaktır.

Gözetim Sistemlerine Karşı Çıkan Muhalif Oluşumlar

Gözetim kültürü gözetleme eylemine katılan taraflar, gözetlemenin amaçları, amaçların yasallığı ve meşruluğu, kullanılan araçlar, amaca ulaşmak için rızanın alınması ya da alınmaması (bilgi verilmesi ya da verilmemesi) ya da verilerin paylaşılması ve sistemin açıkları yani muhalefet etme biçimleri açılarından daha detaylı olarak ele alınabilir. Gözetleme eylemine katılan iki taraf vardır; biri gözetleyen diğeri ise gözetlenen. Ticari amaç için yapılan gözetlemelerde gözetleyen kişi, örneğin bir süpermarketteki gözetim sisteminde market çalışanı, gözetlenen ile benzer sosyo-ekonomik konuma sahip olabilir. Bu nedenle de herhangi bir muhalif eylemde hedef alınması kolaydır. Örneğin, Steve Mann'in *My Manager* adlı performansında, oyuncu

[175] Baudrillard, 2003, akt. Diken, 2006.
[176] Diken, 2006, s.92.

üzerinde görünen bir kamera olduğu halde süpermarkete girer ve güvenlik görevlisi izin vermeyince dışarıdaki işlerini hallederken zamanını boşa harcamadığından patronun emin olması için ve yanlışlıkla market-hırsızlığı ile suçlanmamak bu kamerayı takmak zorunda bırakıldığını ifade eder. "Bu örnek, gözetimle dalga geçilebileceğini, eleştirilebileceğini, gözetimi uygulayanlara geri döneceğini ve keyif veren bir araca dönüşebileceğini göstermektedir."[177]

Devletin denetimindeki gözetim eylemlerinde gözetleyen devletin bir kurumudur ve kurumda bu iş için görevlendirilmiş kişi veya kişilerdir, bu nedenle de muhalif hareketler bu gözetim eylemini hedef aldıklarında bu iş ile görevlendirilmiş kişileri değil, kurumları hedef alırlar. Ayrıca bu kurumlar devletin ideolojik ya da baskı aygıtları olarak da işlev gördüğü için mücadele bu aygıtlara karşı yapılır. Bu gözetim sistemlerine karşı farklı muhalefet etme biçimleri vardır. Torin Monahan "Politik Müdahale Olarak Gözetim-Karşıtlığı" adlı makalesinde gözetim sistemleri ile mücadele eden farklı oluşumları ve mücadele biçimlerini inceler. Örneğin, bazı oluşumlar bu gözetim kameralarının açısına girmeden sokaktan geçebilmenin yollarını anlatır, ya da kameraların üzerini bir şeyle örtmek gerektiği yönünde çağrıda bulunurlar.[178] Bunların yanı sıra, internet üzerinden yapılan gözetimin engellenmesi için bazı internet siteleri, internetten nasıl gözetlendiğimizi anlatmakta ve bunlara karşı internette kişisel güvenliği sağlamaya yarayan yazılımlarla ilgili bilgi vermektedir.

Teknolojik gözetim sistemleri artık her yerdedir. Bentham'ın ilk başta hapishaneler için uygun gördüğü ama daha sonra bunu diğer kurumlara doğru genişlettiği sistem aynı şekilde günümüzde de geliştirilmiştir. Hapishanelerde, okullarda, hastanelerde, süpermarketlerde, otoyollarda, ana caddelerde, ara sokaklarda vb. küresel bir gözetim sistemi mevcuttur. Bu küresel gözetim kültürüne karşı muhalefet biçimleri de aynı şekilde küreselleşmiştir. Örneğin, 7 Eylül 2001 tarihinde "Video Gözetlemelerine karşı Uluslararası Eylem Günü" organize edilmiştir. 7 farklı ülkeden 22 grup bu eylemlere katılmıştır. Bu grupların katıldıkları yerler: Amerika Birleşik Devletleri'nden Arizona, Los Angeles, San Francisco, New York,

[177] Tester, 2005, s.962.
[178] Monahan, 2006.

Minneapolis; Almanya'dan Leipzig, Bremen, Bielefeld; İngiltere'den Londra, Nottingham; Kolombiya'dan Medellin; Fransa'dan Paris, Litvanya ve Türkiye'den İstanbul illerinden katılım olmuştur. Benzer bir organizasyon 11 Eylül 2001 tarihinde tekrar düzenlenmiştir. Son olarak 19-20 Mart 2006 tarihinde düzenlenmiştir. Bu eylemlere katılan gruplar "kamuya açık alanlarda video kameralarla gözetlenmeye karşı olduklarını ifade etmektedirler. Gruplar bu kameralar yüzünden mahremiyet, gizlilik, saygınlık ve politik olarak muhalefet etme haklarının ihlal edildiğine inanmaktadırlar. Kameraların sadece kişisel haklarımız için bir tehdit olmakla kalmadığını aynı zamanda hükümet ajanlarının ve özel güvenlik şirketlerinin gizli telefon dinlemeleri yaptığını, "bug/böcek" olarak adlandırılan dinleme cihazlarını kullandığını ve diğer başka yöntemleri kullanarak bilgi toplanması, saklanması ve depolanmasında yardımcı olduğunu ifade etmektedirler.[179] "Video Gözetlemelerine karşı Uluslararası Eylem Günü"nde her grup kendi toplumunda bağımsız bir şekilde eylem yapmaktadır. Gruplar kendi toplumları için anlamlı olan bir bağlamda halka açık alanlarda kamera kullanımına karşı olduklarını ifade etmek; bu gözetim kameralarının kullanımına dair gerçekler ve de tehlikeler hakkında toplumu eğitmek ve başkalarını da bu projeye dâhil etmek için çalışmalar yapmaktadırlar. Ayrıca gruplar web sitesinde dünyanın çeşitli yerlerinde bu gözetim sistemlerine karşı yapılan eylemlere dair görüntüler de yayınlamaktadır.

"Video Gözetlemelerine karşı Uluslararası Eylem Günü"ne İstanbul'dan katılan, otorite ve kapitalizm karşıtı bir grup üniversite öğrencisinden meydana gelen bir oluşum "Nobese Oyuncuları/ Gözetleme Kamerası Oyuncuları"dır. Sloganları: "Mademki izleniyoruz o halde oynayalım"dır. Grup kendini şöyle tanımlamaktadır: "Biz, gözetlenmekten, her hareketimizin kontrol altında tutulmaya çalışılmasından, sokak görüntülerimizin Hollywood'a verilmesinden rahatsız olup, şiddetsiz, olay yerinde, geniş katılımlı, sürekli eylem yöntemini benimseyen, bağımsız, anlık karar veren kişileriz"[180] Web sitelerinde MOBESE kameraları ile ilgili basında çıkan haberlerin yanı sıra NOBESE oyuncularının eylemleri hakkında da bilgiler verilmektedir. Web siteleri tüm kullanıcılara açıktır ve yazı

[179] .www.notbored.org
[180] www.izleniyoruz.net.

ya da yorum gönderilebilmektedir. Grup Kasım 2005'de NTV'de katıldıkları programdaki ifadelerine göre her hafta İstanbul'un başka bir semtinde toplanıp gözetleme kameraları önünde eylem yapmaktadırlar. "Yaptıkları gösterilere isteyen herkes katılabiliyor, ancak tabi potansiyel suçlu olarak yorumlanma riskini göze alarak."[181]

Sonuç

Elektronik gözetim sistemlerine karşı geliştirilen muhalefet etme biçimlerinde genel olarak amaç bu sistemlere karşı toplumsal farkındalık düzeyini geliştirmektir ve direniş daha çok sembolik düzeydedir. Ancak bu muhalif gruplar, iktidarların "verimlilik ve güvenliği arttırmak için bu sistemlere ihtiyaç olduğu" yönündeki söylemlerine herkesin inanmadığını, aslında bu sistemlerin daha çok iktidarların farklı amaçlarına hizmet ettiğini de göstermektedir. Tüm bu amaçlar gerçekleştirilirken de kişisel hak ve özgürlüklerimizin de nasıl ihlal edildiğini anlatmaktadırlar. Bu nedenlerle bu grupların eylemleri, iktidarların gözlerine karşı bir duruştur, iktidarların söylemlerinin çok da doğru olmadığını gösteren seslerdir.

Bununla birlikte grupların kullanmış olduğu mücadele biçimleri bir yandan da bu sistemleri güçlendirmektedir. Çünkü muhalefet sayesinde iktidar sistemin açıklarını görebilmekte ve buraları kapatmaktadır. Bu nedenle de aslında paradoksal bir biçimde, bu muhalif eylemler gözetim sistemlerinin bir anlamda daha da güçlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Ancak küreselleşen gözetim sistemlerine karşı küresel eylemler yapan muhalif oluşumlar da kendi ülkelerindeki deneyimleri diğer gruplarla paylaşmakta ve yine sistemlere karşı mücadele etmeye devam etmektedirler. Eğer bu oluşumlar yaygınlaştırılabilirse ve elektronik gözetim sistemlerinin kişisel ve toplumsal yaşama müdahale olduğu yönünde toplumsal farkındalık yeterince geliştirilebilirse belki de iktidarlar "verimliliği arttırmak ve güvenliği sağlamak" için daha insani, akılcı yöntemler, aygıtlar geliştirebilirler. Böylelikle insanlık Bantham'ın panoptikonu ya da Orwell'in 1984'deki dünyasını yaşamak zorunda bırakılmadan daha güzel bir dünyada yaşamanın da mümkün olduğunu keşfedebilir.

---

[181] http://istanbul.metblogs.com.

KAYNAKCALAR

POTEMKİN VE PANOPTİKON: SAMUEL BENTHAM VE ON SEKİZİNCİ YÜZYIL RUSYASINDA MUTLAKİYETÇİ MİMARİ

Simon Werret

-Alexander, John T. 1989. Catherine the Great: Life and Legend. Oxford, Oxford University Press.

-Anderson, M.S. 1956. 'Samuel Bentham in Russia, 1779-1791.' The American Slavic and East European Review, XV, 2 pp.157-172.

-Androustos, Chrestos. 1907. Dogmatic Theology. Athens.

-Baehr, Stephen Lessing. 1991. The Paradise Myth in Eighteenth Century Russia. Stanford, California, Stanford University Press.

-Barrell, John. 1980. The Dark side of the Landscape: The Rural Poor in English Painting 1730-1840. Cambridge, Cambridge University Press.

-Baumgardt, D. 1952. Bentham and the Ethics of Today. Princeton, New Jersey.

-Bentham, Jeremy. 1968- 1996. The Correspondence of Jeremy Bentham. ed. T.L.S. Sprigge, Ian R. Christie, A.T. Milne, J.R. Dinwiddy and S.R. Conway. London and Oxford, Clarendon Press.

-Bentham, Mary S. 1856. 'Memoir of the late Brigadier Sir Samuel Bentham.' in Papers and Practical Illustrations of Public Works of Recent Construction. London.

-1862. The Life of Brigadier-General Sir Samuel Bentham, KSG, by his widow. London.

-Biagioli, Mario. 1993. Galileo, Courtier. The Practice of Science in the Culture of Absolutism. Chicago, University of Chicago Press.

-Bovill, E.W. 1962. English Country Life 1780-1830. Oxford, Oxford University Press.

-Bowring, John. 186.The Works of Jeremy Bentham. XI vols. Edinbugh, William Tait.

-Brikner, A.G. 1891. Potemkin Sochinenie K.L. Rikker, St.Petersburg.

-Brumfield, William C. 1995. A History of Russian Architecture. Cambridge, Cambridge University Press.

-Buxton, David R. 1934. Russian Medievil Architecture. Cambridge, Cam. University Press.

-Christie, I.R. 1970. 'Samuel Bentham and the Western Colony at Krichev, 1784-1787.' Slavonic and East European Review, 48 pp.232-47.

-1972. 'Samuel Bentham and the Russian Dnieper Flotilla.' Savonic and East European Review, 50 pp.173-197.

-1987. 'Samuel Bentham's Library in Russia.' Slavonic and East European Review, 65 pp.26-37.

-1993. The Benthams in Russia, 1780-1791, Berg Publishers, Oxford.

-Cooper, C. 1984. 'The Portsmouth System of Manufacture.' Technology and Culture 2, pp.182-226.

-Cronin, Vincent. 1978. Catherine, Empress of all the Russias. London, Collins.

-Druzhinina, E.I. 1959. Severnoe Prichernomore v 1775-1800 gg. (The Northern Shores of the Black Sea, 1775-1800) Moscow.

-Evans, R. 1982. The Fabrication of Virtue: English Prison Architecture, 1750-1840. Cambridge, Cambridge University Press.

-Foucault, Michel. 1980. Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writings. New York, Pantheon Books.

-1975. Discipline and Punish, the Birth of the Prison. London, Penguin (1991 edition).
-Girouard, Mark. 1979. Life in the English Country House: A Social and Architectural History. London, Yale University Press.
-Hamilton, G.H. 1954. The Art and Architecture of Russia. London, Penguin.
-Himmelfarb, Gertrude. 1968. Victorian Minds. New York, Alfred A. Knopf.
-Ignatieff, M. 1978. A Just Measure of Pain: the Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750-1850. New York, Harmondswoth.
-Kirchner, W. 1958. 'Samuel Bentham and Siberia. 'Slavonic and East European Review, 36 pp.471-80.
-Kluchevsky, V.O. 1926. A History of Russia. London, Dent.
-Lotman, Iu. M. and Uspenskii, B.A. 1984. The Semiotics of Russian Culture. Michigan, Ann Arbor.
-Madariaga, Isabel de. 1981. Russia in the Age of Catherine the Great. London, Weidenfeld and Nicholson.
-Markus, Thomas. 199. Buildings and Power: Freedom and Control in the Origins of Modem Building Types. London, Routledge.
-Meehan-Waters, Brenda 1986. 'Russian Convents and the Secul- arization of Monastic Property.' in Bartlett, R.P. and Cross, A.G. and Rasmussen, Karen. Russia and the World of the Eighteenth Century. Slavica Publishers.
-Melossi, D. and Pavarini, M. 1981. The Prison and the Factory : Origins of the Penitentiary System. London, Macmillan.
-Nichols, Robert L. 1978. 'Orthodoxy and Russia's Enlightenment, 1762-1825.' in R.L. Nichols and Theofanis George Stavrou Russian Orthodoxy under the Old Regime. University of Minnesota Press.
-Panchenko, A.M. 1983. 'Potemkinskie Derevni Kak Kulturnii Mif.' (Potemkin Villages as a Cultural Myth.) XVIII Veka, 14, pp.93-104.
-Papmehl, K.A. 1966. 'The Regimental School established in Siberia by Samuel Bentham.' Canadian Slavonic Papers, VIII pp.153-68.
-Phillips, John. 1805. A General History of Inland Navigation, Foriegn and Domestic. London.
-Preobrazhenskii, A. 1988. Russkaya Pravoslavnaya Tserkov, X-XX vv. (The Russian Orthodox Church: 10th to the 12th Centuries.) Moscow, Progress Publishers.
-Pypin, A.N. 1917. 'Russkie Otnosheniya Bentama.' (Bentham's Russian Connections.) Ocherki Literatury i Obshchestvennosti pri Aleksandr I. Petrograd.
-Ragsdale, Hugh. 1988. 'Evaluating the Tradition of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project' Slavonic and East European Review, 66 pp.91-117.
-Ransel, David A. 1975. The Politics of Catherinian Russia: The Panin Party. London, Yale University Press.
-Roosevelt, Priscilla R. 1991. 'Emerald Thrones and Living Statues: Theater and Theatricality on the Russian Estate.' The Russian Review, 50 pp.1-23.
-Sargant, W. L. 1869. Essays of a Birmingham Manufacturer. London, William and Northgate.
-Semple, Janet 1987. 'Bentham's Haunted House.' The Bentham Newsletter, 11 pp.35-44.
-1992. 'Foucault and Bentham: A Defence of Panopticism.' Utilitas, 4 pp.105-120.
-1993. Bentham's Prison. A Study of the Panopticon Penitentiary. Oxford, Clarendon Press.

-Sennett, Richard. 1977. The Fall of Public Man. New York, Alfred A. Knopf.
-1990. The Conscience of the Eye. The Design and Social Life of Cities. New York, Alfred A. Knopf.
-Troyat, Henri. 1978. Catherine the Great. Oxford, Aiden Ellis.
-Ware, Timothy. 1963. The Orthodox Church. London, Penguin.
-Wortman, Richard S. 1995. Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy From Peter the Great to the Death of Nicolas I. Princeton, NJ, Princeton University Press.
-Wybrew, Hugh. 1989. The Orthodox Liturgy: The Development of the Eucharistic Liturgy in the Byzantine Rite. London, SPCK.
-Zakalinskaya, E.P. 1958. Votchinnye Khoziaistva Mogilevskoi Gubiernii vo Vtoroi Polovine XVIII Veka. (Patrimonial Economics of the Mogilev District in the Second Half of the Eighteenth Century.) Mogilev.

"GÖZÜN İKTİDARI" ÜZERİNE

Barış Çoban

-Arıkanoğlu, S. "Dikkat! Devlet Sizi İzliyor". *Taraf Gazetesi.* 02.06.2008.
-Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme.* Ayrıntı. İstanbul.
-Berman, M. (1998). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor.* İletişim. İst.
-Bernauer, J.W. (2005). *Foucault'un Özgürlük Serüveni.* Ayrıntı, İst.
-Brignall, T. (2002) "The New Panopticon: The Internet Viewed as a Structure of Social Control". *Theory & Science* 3 (1).
-Buck, M. (2004). "The U.S. Prison State". *Monthly Review.* V.55, N.9.
-Canetti, E. (1998). *Kitle ve İktidar.* Ayrıntı Y. İstanbul.
-D'Urso, S. C. (2006) "Who's Watching Us at Work? Toward a Structural-Perceptual Model of Electronic Monitoring and Surveillance in Organizations". *Communication Theory,* 16 281–303 ª 2006 International Communication Association ss.281-303.
-Elmer, G. (2003). "A Diagram of Panoptic Surveillance". *New Media Society.* Sage Pub. N. 5; p. 231-247.
-Flew,T., Mcelhinney,S. (2001). *Globalisation and the Structure of New Media Industries,* Sage London.
-Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar.* Ayrıntı. İstanbul.
-Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü.* Ayrıntı. İstanbul.
-Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu.* İmge Y. Ankara.
-Gauchet, M. (2000). "Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri. İlkellerde -Din ve Siyaset". *Devlet Kuramı* (Der. C.A. Bakal). Dost. Ankara.
-Giddens, A. (2006). *Ulus-Devlet Şiddet.* Devin. İstanbul
-Griswold, D. (1999). "White lies about the drug war an Colombia." *Workers World,* August. Clarke, R.A. (1988) 'Information Technology and Dataveillance', *Communications of the ACM* (31) 5: 498-512.
-Habermas, J. (1997), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim.* YKY. İstanbul.
-Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları.* Metis. İstanbul.
-Lenin, V.İ. *Ekim Devrimi Dosyası: Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi.* Ekim Y. Ank.
-Lida, Y. (2008) "Technological Panopticon and Totalitarian Imaginaries: The 'War On Terrorism' As a National Myth in The Age of Real-Tıme Culture". www.nodo50.org/cubasigloXXI/ congreso04/lida_180404.pdf. 24.05.2088'de indirildi.

-Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz.* Sarmal. İstanbul
-Lyon, D. (2006). *Gözetim Toplumu.:* Kalkedon. İstanbul
-Mardin, Ş. (2008). "Öğretmen'e kaybettiren küçük bir eksiklik". *Radikal Gazetesi.* 25 Mayıs 2008.
-Marx, K. (1994) *Kutsal Aile.* Sol Y. Ankara.
-Matta, P. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor / Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). Metis. İstanbul.
-McChesney, R. (2003), "Küresel İletişimin Politik Ekonomisi". *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı.* (Ed. McChesney, Wood, Foster). Epos Y. Ank.
-Möller, I. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor / Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). Metis. İstanbul.
-Nebeker, D. M., & Tatum, B. C. (1993). "The Effects of Computer Monitoring, Standards, and Rewards on Work Performance, Job Satisfaction, and Stress". *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 508–536.
-Neocleous, M. (2006). *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi.* İstanbul: Boğaziçi Ün. Y.
-Panitch, L., S. Gindin (2004), "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu". *Socialist Register: Yeni Emperyal Tehdit.* Alaz Y. İst.
-Pelazza, G. (2001). "Söyleşi". *Sessiz Ölüm: Avrupalı Siyasi Mahkûmlar Hücreyi Anlatıyor / Video Röportaj* (Haz. H. Karabey). Metis. İst.
-Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı:* İstanbul: Ayrıntı.
-Wood, E.M. (2007). *Marx'a Dönüş.* Kalkedon. İstanbul.
-Wood, E.M. (2006). *Sermaye Imparatorluğu.* Epos. Ankara.
-Yakima, D.E. (2001). "The Real Perpetrators behind Sept 11 Atrocities? Possible Motive". http://www.cam.net.uk/home/ aaa 315/peace/truth.htm.
-Zizek, S. 2003. *Gıdıklanan Özne politik Ontolojinin Yok Merkezi.* Epos Ank.
-Zizek, S. (2006). *Biri Totalitarizm mi Dedi.* Epos. Ankara.
-http://mobese.iem.gov.tr/

GÖZÜN İKTİDARI: ELEKTRONİK GÖZETİM SİSTEMLERİ

Zeynep Özarslan

-Amoore, L. Ve Marieke de Goede. (2005). Governance, risk and dataveillance in the war on terror. *Crime, Law & Social Change*, 43, (ss. 149–173).
-Campbell, John Edward and Carlson, Matt (2002). Panopticon.com: Online Surveillance and the Commodification of Privacy, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 46:4, (ss.586 – 606)
-Dıken, Bülent. (2006). From exception to rule: from 9/11 to the comedy of (t)errors *Irish Journal of Sociology* Vol. 15.1, , (ss. 81-98)
-Featherstone, Mike. (2006) "Archieve" Theory, Culture & Society, Vol. 23, No. 2-3, ss. 591-596.
-Gluck, M. (2003) The *Flâneur* and the aesthetic appropriation of urban culture in mid-19th-century Paris. *Theory Culture Society*; 20; (ss.53-80).
-Halpem, D. Et al. (2008) Management and Legal Issues Regarding Electronic Surveillance of Employees in the Workplace. *Journal of Business Ethics*:80, (ss.175-180).
-Jenks, Chris. (1995). The centrality of the eye in the Western culture. C. Jenks (Ed.) *Visual Culture*, (ss.1-25), New York:Routledge.http://www.questia.com/ PM.qst?a =o&d=103125717 (son erişim: 01.07.2008)

-McLaren, P. Ve Zeus Leonardo (1998). Deconstructing surveil- lance pedagogy: Dead Poets Society. *Studies in the Literary Imagination;* Spring 1998; 31, 1; Academic Research Library. (ss.127-147)
-"Mobil elektronik sistem entegrasyonu" http://www.mobese.iem. gov.tr. (son erişim: 02.07.2008)
-Foucault, M. (2007) *İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Y.
-"Nobese on NTV" http://istanbul.metblogs.com/2005/10/12/no-to-mobese. (son erişim: 05.07.2008)
-"Polisler güvenlik kamerası ile röntgen yapınca..." (2005) http://www. savaskarsitlari. org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=29983 (son erişim: 03.07.2008)
-Tester, K. (2005). Book Review: Loving Big Brother: Perfor- mance, Privacy and Surveillance Space. *Media, Culture, Society;* 27, (ss. 961-963).
-"The Surveillance Camera Players: completely distrustful of all government" http://www.notbored.org/the-scp.html. (Son erişim: 05.07.2008)
-www.izleniyoruz.net. (son erişim: 05.07.2008)

panoptikon

gözün iktidarı

Jeremy Bentham / Catherine Pease-Watkin / Simon Werret

Barış Çoban / Zeynep Özarslan

Hazırlayanlar:
Barış Çoban / Zeynep Özarslan

Küresel kapitalizm yeni teknolojileri, özellikle de iletişim teknolojilerini kullanarak toplumsal denetimi sağlamaktadır. "Gözün İktidarı" küreselleşmekte ve toplumsal özgürlükleri yok ederek, baskıcı gözetim toplumunu yerel iktidarların yardımıyla yeniden biçimlendirmektedir. Küresel Panoptikon, yeni emperyal iktidarın "yeni-dünya düzeni"dir. Toplumlar, küreselleşme süreciyle birlikte, "Gözün İktidarı" tarafından teslim alınmıştır. Başka bir deyişle herkes "gözaltına" alınmıştır. Küresel iktidarın teknolojik gözü toplumları tehdit olarak tanımlamakta ve tüm dünya yeni iletişim ve savaş teknolojilerinin kullanımıyla yüksek güvenlikli bir hapishaneye dönüştürülmektedir. Küresel Panoptikon, iktidarın toplumları mahkûm ettiği kara-ütopyadır. Toplumsal özgürlük ise halen bir ütopyadır, "göz" iktidardan arınıp özgürlük ve eşitlikçi bir toplumun düşünü görmedikçe, iktidarın organı olarak özgürlüğü tehdit etmeye devam edecektir.

ISBN: 978-975-6709-64-1
9 789756 709641

SU YAYINLARI